

DEŠIFROVACÍ KLÍČ K SOUČASNÝM GEOGRAFIÍM aneb Úvod do geografie (v konvenční terminologii)

Alois Hynek, Jaroslav Vávra

katedra geografie Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické
červenec-září 2011

Obsah

Úvod	2
Základní osnova vzdělávací geografie , geografického vzdělávání (= geografie zaměřené na vzdělávání)	4
Geografie – soubor dílčích disciplin	15
(Přinejmenším) čtyři prostorovosti krajiny	39
Geografie, geograficita – prostorovosti.....	46
Geografické vzdělávání.....	92
Úvod	92
Geografické vzdělávání/poznávání.....	99
Geografické poznávání ve filozofickém smyslu	100
Využití filosofických a zvláště psychologických poznatků v (geografickém) vzdělávání. 102	
Vývojové kurikulum	102
Spirálové kurikulum.....	104
Evaluační standard	104
Německý přístup v geografickém kurikulu.....	105
Anglický příklad	106
Liberecký příklad	107
Proč byla taxonomie kognitivních cílů zhruba po 50 letech revidována?	111
A přece závěr.....	123

Úvod

Název tohoto spisu byl dán administrativně jako Úvod do geografie, zdůvodněn požadavky navrženého kombinovaného studia jako studijní opora a v souladu se stavem současné české, resp. i slovenské geografie. Přesto nám znalost geografii z vyspělých zemí, především Spojeného království, doporučuje provést určité zpřesnění. Ve vyspělých geografiiích se v současnosti nepíše o geografii, nýbrž o geografiiích. V české geografii lze psát o geografii v jednotném čísle, osobně však dáváme přednost geografiiím v plurále. Současné geografie jsou velmi složitým souborem dílčích disciplin počínající fyzickogeografickými přes humánněgeografické po regionálně geografické s řadou disciplin tematických zabývajících se krajinou, životním prostředím, rozvojem, trvalou udržitelností atd. Abychom se hned na začátku chytili toho, čím geografie je, tak zkusme srozumitelnou definici:

Geografie se zabývá prostorovostí přírody a lidské společnosti světa, v němž žijeme. Pod prostorovostí můžeme vidět procesy, jež udržují či mění prostorové uspořádání přírody a společnosti.

Je-li řeč o současné geografii, pak nejlepší představu o české geografii podávají výsledky sjezdu ČGS (Česká geografická společnost) v Ostravě v r.2010:

Geografie pro život ve 21. století: Sborník příspěvků z XXII. sjezdu České geografické společnosti pořádaného Ostravskou univerzitou v Ostravě 31. srpna - 3. září 2010. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2010. ISBN 978-80-7368-903-2

(http://konference.osu.cz/cgsostrava2010/14_41_sbornik-prispevku-z-xxii-sjezdu-ceske-geograficke-spolecnosti).

Začneme klíčovými řečníky, mezi nimiž byli J.Hradecký (fyzická geografie), L.Sýkora (sociální geografie), A.Hynek (geografické myšlení), J.Vávra (geografické vzdělávání – upravený text je součástí této práce). Podívejme se s čím přišli:

J.. Hradecký (2010) zmiňuje zaměření české fyzické geografie na témata životního prostředí, studium rizikových procesů, obojí i v minulosti, stacionární měření, laboratorní metody fyzickogeografického výzkumu, využití dat dálkového průzkumu Země.

L.Sýkora (2010) vymezuje geografii takto: Základním objektem geografického poznání je komplexní regionální organizace (vysoce diverzifikovaného přírodního a společenského prostředí krajiny) a její transformace (strukturace v časoprostoru). Doporučuje začít pracovat na projektu jednotné, komplexní a syntetizující geografie na platformě regionální geografie. Dále uvádí: „Do geografie se vrací důraz na systémový holistický a evoluční přístup. Zatímco v environmentálně orientovaných disciplínách převažuje zájem o komplexitu, dynamický vývoj a spontánní adaptabilitu (resilience), v sociálně-vědních oborech je kladen důraz na evoluci, path-dependence a politiku resilience (evoluční obrat v ekonomické geografii a regionálním rozvoji). Teorie komplexních systémů (theory of complex systems) zdůrazňuje komplexitu ve smyslu (1) tzv. emergence, tj. nově vzniklých jevů a vlastností v důsledku vzájemné organizační provázanosti prvků ve složitých environmentálních (přírodních a společenských) systémech (celek je více než pouhý souhrn jeho částí) a (2) dynamického nelineárního vývoje, který je do určité míry path-dependent, tj. závislý na předchozí zvolené cestě, nicméně může podléhat poměrně dramatickým revolučním zvrátům. Právě důraz na jistou míru nahodilosti a nepředvídatelnosti evolučního vývoje odlišuje teorii komplexních systémů od determinismu obecné teorie systémů (general systems theory pozn. AH:můj překlad – teorie obecných systémů). Většina komplexních systémů a jejich částí disponuje na základě zpětných vazeb vnitřní adaptabilitou reflexivně reagující na dynamický vývoj celku a jeho částí, tzv. resilience. Nositelem resilience se v dnešním světě stává člověk a lidská společnost. Resilience, tj. reflexivní, adaptabilní, flexibilní a dynamická (pružně se přizpůsobující vnějším podnětům a vnitřnímu vývoji) správa složitých environmentálních systémů (od národních parků po planetu jako celek) a společenských systémů (od úrovně

firmy po globální společnost) je dnes považována za vůdčí inovativní paradigma politiky a managementu s cílem trvale udržitelného rozvoje. Jde o dynamicky řízený/usměřovaný vývoj založený na neustálém monitorování, učení se novým situacím a pozornosti věnované předvídání ohrožení stability systému a zvažování možných rizik a také rozvíjení schopností rychlého často nestandardního řešení/zásahu při bezprostředním narušení normálního stavu a ohrožení stability. Resilience je nejmódnějším konceptem (nejen) v geografii rychle a široce se šířícím do všech jejích oborů. Výzva pro českou nejen sociální geografii: monitorovat dění ve světové geografii, propojení fyzicko-geografických a sociálně-geografických znalostí při studiu složitých environmentálních (integrovaných přírodních a sociálních) systémů, aplikace principů resilience při kritickém reflexivním monitorování vývoje a potřeb společnosti, v pozitivním výzkumu, při návrhu normativních opatření a prezentaci výsledků vlastní práce.

A Sýkora(2010) pokračuje: „Světová geografie (ve svém poststrukturalistickém období a při kulturním obratu) věnovala nebyvalou pozornost tématům diskursu, reprezentace a politiky reprezentace ve smyslu sociální konstrukce reality, jež ovlivňují naše jednání a rozhodování. Na utváření dnešního světa mají rozhodující vliv sociálně a často účelově konstruované obrazy reality. Ty jsou sdíleny, předávány a prosazovány v diskursu. Svět modelují úspěšné diskursivní praktiky a moc s nimi spojená. Veřejností přijímané obrazy reality jsou výsledkem úspěšných politik reprezentace a svět je dnes utvářen střety mezi politikami reprezentací v rozmanitých sociálních prostorech od hierarchičtěji organizované TV po pluralitní sociální sítě na internetu. Někteří kritičtí sociální geografové upozorňují na úskalí bezbřehé plurality reprezentací, resp. politicky mocenské, vytvářející dojem situace, kdy každý má právo sdělovat prostřednictvím blogu nebo v sociálních sítích na internetu svůj názor. Informační přehlcenost vytváří zdání post-politiky, v němž se ztrácí hlavní sociální rozpory dnešní společnosti, ale

zároveň dominantní roli hrají jen některé sociální skupiny a jimi předkládané reprezentace.“ Prvně se tyto myšlenky objevily v článku Hynek A., Hynek N. (2004) a následně v dalších textech. Je potřeba ocenit Sýkorův přístup k residenci, v české geografii zcela novátorský.

A.Hynek (2010) se zabýval českou geografii a položil řadu následujících otázek:

- Má nějaké centrum?
- Jak navzájem (ne)spolupracují fyzická a humánní geografie?
- Proč se zaměřují humánní a sociální geografie, když jsou svým zaměřením rozdílné?
- Proč se česká fyzická geografie (FG) nezabývá FG celky jako slovenská FG?
- Proč nemáme pluralitní regionální geografii?
- Proč není vyjasněna souvztažnost konceptů krajina a region, stejně jako místo?
- Proč metodologie české geografie končí u paradigmát?
- Proč rozlišujeme kvantitativní a kvalitativní data a nikoliv povrchová a hlubinná?
- Je možné zabývat se geografii, aniž máme vyjasněné koncepty prostoru a prostorovosti?
- Kdy se do české geografie dostanou tyto další koncepty?
  - moc a odpor, proudy a stroje, moc a vědění , mikropolitika moci, biopolitika, demokracie, diskurz , archeologie vědění a genealogie (M.Foucault)
  - touha, imanence, subjektivace, arborescenty a rhizomy, molární a molekulární, multiplicity/mnohosti a asambláže, deteritorializace a reteritorializace - plošiny (G.Deleuze, F. Guattari)

Z těchto otázek i z myšlenek J.Hradeckého a L.Sýkory je zřejmé, že geografie není oním učebním předmětem jen s ukazováním na mapě, místopisem a encyklopedickými fakty o výšce hor, délce řek, počtu obyvatel, průmyslových odvětvích, zemědělských plodinách atd. jak ji známe z našich základních, a dokonce i středních škol. A jak to s ní vlastně je? Čtete dál. Nebuďte překvapeni, když zjistíte rozdíly v textech stejně pojmenovaných, ale lišících se

dobou jejich vzniku – jasný důkaz vývoje geografického myšlení. Nejsem totiž uctíváný monolit, jehož výroky lze tesat za všeobecného obdivu do kamene, nýbrž proměnlivý gen libující si právě ve změně. Přesto nejsem tak proměnlivý jako zpěvák Prince, o němž geograf D. Harvey tvrdí, že vůbec neznáme jeho tvář, jenom její proměnlivé stavy. Prince však existuje, zato jsou zpěváci, kteří jsou jen umělci, namixovaní v kyberprostoru. Ale to nejhorší je případ *simulakra*, uváděného P. Baudrillardem: kopie, která nemá originál. Zkuste se kolem sebe podívat, pečlivě, a budete žasnout, kolik jich kolem nás, ba i nás již je.

Základní osnova vzdělávací geografie , geografického vzdělávání (= geografie zaměřené na vzdělávání)

Čím se geografie zabývá? Prostorovostí míst, území, krajín, oblastí (regionů) a zemských planetárních/světových celků (globionů). Prostorovostí rozumíme utváření prostoru, který je dán procesně jeho utvářením, ne tedy běžně chápaným vyplňováním 'prázdného' prostoru.. Geografické vzdělávání je založeno na geografickém zkoumání dostupných podkladů a terénním studiu, rozvíjení geografického myšlení a komunikaci, vytváření akceschopného vzdělávacího kritického a tvořivého prostředí spoluprací se studenty, využití pedagogiky/didaktiky, plánování, hodnocení, informování o výsledcích, profesním rozvoji, vlastním učením a kolegiální spolupráci (inspirováno: Professional Standards for Accomplished Teaching of School Geography, www.geogstandards.edu.au, 4.5. 2011) Současný stav výuky geografie na ZŠ a SŠ bývá redukován na použití vybrané učebnice, s níž nejen žáci, ale i geograf-pedagog pracují jako s hlavní pomůckou, ba dokonce jedinou, ale doufejme, že se používají školní zeměpisné atlasy. Předkládáme sylabus geografických znalostí, jež by měl geograf-pedagog perfektně ovládat, aby mohl vést výuku geografie. Podotýkáme, že v našich studijních plánech je zastoupeno Geografické kurikulum a Vedení výuky geografie, jež nahrazují všude jinde na českých univerzitách přítomnou Didaktiku geografie. Protože ji čeští pedagogové zrušili jako vědní disciplínu, tak se přikláníme ke konceptu Geografického vzdělávání běžného v USA, UK, Kanadě, jež klade zásadní důraz na geografickou profesní vzdělávací kvalitu geografa-pedagoga. V české praxi je nadměrně zdůrazňována role pedagogiky a silně potlačována role geografie v geografickém vzdělávání. Výsledkem jsou velice nekvalifikovaná hodnocení geografického vzdělávání.

A - EKOSFÉRA: procesní koncept fyzické geografie , složková a celostní prostorovost, přírodní kapitál Země

1. kaskáda toku sluneční energie, magnetosféra, radiační balance, zdroje a toky geotermální energie, pohyb Země kolem Slunce, ekliptika a sklon zemské osy, den a noc, pásmový čas, udržování sféry života na Zemi, význam magnetického pole/magnetosféry ve vztahu ke slunečnímu záření, ozonosféra
  - počasí : atmosféra Země - troposféra-stratosféra-mezosféra-termosféra-exosféra, aktivní povrch Země, přenos tepla a vláh, tlakové pole v troposféře, níže a výše, vzduchové hmoty, fronty, typy počasí u nás. Mapy slunečního záření, radiační balance, tlaku a teploty v lednu a červenci, synoptické mapy
  - podnebí - atmosférická cirkulace, vzduchové hmoty, fronty, sezónní proudění (monzuny, cyklóny), vliv Coriolisovy síly na proudění, tematické klimatické mapy Země– Alisov, Köppen, Troll-Pfaffen.
2. oběh vody, rovnice vodní balance
  - srážko-odtokové režimy na pevninách, úmoří a povodí, průtoky, specifický odtok, rovnice vodní balance. Mapy odtokové výšky na Zemi, režimy řek Země

- hloubkové stupně mořských/oceánských vod (povrchový-přechodný-hlubinný-dnový), prolínání mořských/oceánských proudů. Stěpanovovy mapy oceánů.
3. reliéf Země:
    - endogenní procesy - nitro Země : kůra-plášť-jádro, oběh hornin, magmatismus, vulkanismus, zemětřesení, pohyby zemské kůry, litosferické desky: kratony a orogeny. Podklady USGS – mapy, Murphy. Mapa morfostruktur Země : Gerasimov-Měščerjakov. exogenní procesy – zóna hypergeneze: zvětrávání, sluneční záření, zemská tíže, proudící voda, vítr, mráz-sníh-led, organismy , člověk. tvary reliéfu na horninách, jejich proměny souběžným působením vnitřních (endogenních) a vnějších (exogenních) sil . Mapy morfoskulptur Země: Gerasimov-Měščerjakov.
  4. Půda:
    - půda jako přírodní těleso, pedon a polypedon , půdotvorné procesy a půdní horizonty – obrázky půdních profilů: sada Země, ČR
    - půdní pokryv – půdní mapy Země
  5. biota:
    - biocenózy, potravní řetězce, primární a sekundární produkce, producenti-konzumenti-reducenti, detritické procesy. Obrázky ekosystémů, biogeochemických cyklů
    - biomy pevnin a oceánů, pásmitost a stupňovitost výšková a hloubková. Mapy biomů Země, schémat výškové a hloubkové stupňovitosti
  6. přírodní krajinné (fyzicko-geografické) prostorové celky – topy, polytopy, chory, regiony, globiony (fyzickogeografická regionalizace). Mapy topů (G.Haase), polytopů (A.Hynek), mikrochor/mezochor (A.Hynek), přírodních krajin Země
  7. přírodní krajinné ekosystémy – toky látek a energie, biogeochemické cykly
  7. koncentrické vertikální uspořádání Země: atmosféra (exosféra, termosféra, mezosféra, stratosféra, troposféra), hydrosféra, pedosféra, biosféra (v geografickém pojetí), zemská kůra/litosféra/plášť, jádro
  8. oceánská hloubková stupňovitost – příkopy a pánve, hřbety, pevninský svah a mělčina/šelf
  9. pevninská výšková stupňovitost
  10. koncentrické horizontální uspořádání Země:
    - rovňová jádra/zóny a polární vrchlíky
    - koncentrické pásy, pásma (temperátní a boreální), sektory (humidní-aridní), zóny
  11. generické (typologické) globiony: pevninské suchozemské , pevninské vnitrozemské vodní , pevninské ledovcové , mořské mělkovodní šelfové, mořské/oceánské pelagické/fotické , mořské/oceánské ledové, mořské/oceánské vodní hlubinné, mořské/oceánské dnové hlubinná
  12. individuální terestrické a hydrické globiony : Arktický oceánský, Antarktický pevninský, Antarktický/Jižní oceánský, Pacifický oceánský, Indický oceánský, Atlantský oceánský, Americký pevninský, Euroasijský pevninský, Africký pevninský, Australský pevninský

B - EKUMENA: svět lidí prostorově – prostorovosti

1. prostory absolutní, relativní, relační, percepční, imaginativní, normativní
2. reprezentace prostorů a prostory reprezentací , prostorovosti – procesy udržující/měňící prostory
3. fasety prostoru/prostorovosti:
  - a. místa – site/situation, topos/chór, lokusy/*locales*/lokality, domov, neighbourhood, komunita, osobní a sdílená zkušenost, my a oni, odlišnosti
  - b. území – teritorialita/akvatorialita, identita/diference s místem, síly a moc
  - c. chory – základní procesní prostorové heterogenuty

- d. krajiny – interakční prostory lidí a přírody
  - e. oblasti(regiony) – procesy součinnosti utvářející prostorovou spádovost/stejnosemnost, identifikace s domovským regionem, regiony, euroregiony- strategické a územní plánování
  - f. globiony - viz de Blij, Bradshaw et al., realms, macroregions (vývoj od úrodného oblouku přes hydraulické civilizace k velkým regionálním jádrům – Evropa expanzivní....)
4. mentální mapy, prostorová imaginace, pocity/cítění, percepce prostředí, lidé a životní prostředí, percepce živelných pohrom, ohrožení/hrozby, neurčitost
  5. prostorové chování lidí: teritorialita, osobní prostor, aktivní prostor, obezřetnost, tyranie času – časoprostoru, vzdálenost a lidské interakce: kritická vzdálenost (ceny, úsilí, prostředek...), pracovní a nepracovní cesty, vývoj prostorovosti lidské společnosti – Haggett, geografie času (T.Hägerstrand)
  6. Globalizace: Moderní světový systém (Immanuel Wallerstein, 1974, 1980, 1989), Integrace, vzájemná závislost, sjednocování, mezinárodní bankovníctví , přesnárodní společnosti, kulturní internacionalizace, globální témata.....
  7. svět demograficky a populačně, populační dynamika, demografický přechod – 5 fází , populační vývoj lidstva, jeho reflexe, Malthus i jeho kritička Esther Boserup, dále pak Rostow, migrace: push-pull, vynucená, zdráhavá, dobrovolná, kontrola migrací, současnost stříbrné planety a populační projekce
  8. svět kulturní rozmanitosti/diverzity: hlavní světové kultury, jejich souměřitelnost,složky ideologické, technologické a sociologické, procesy kulturních změn - inovace, difuze, akulturace, transfer, asimilace, odpor ke změnám, kulturní ekologie, kulturní území, jádra, kulturní historie, posvátná místa, kulturní krajiny, kulturní politika, pohlaví, moc, identita a diference, svět etnicity, jazyků a náboženství, vliv náboženství na život společnosti, význam světonázoru
  9. svět ekonomicky: mezinárodní obchodní toky, světové peněžní trhy, světové majetkové rozdíly, bohatý Západ a svět chudých, cestování, peněžní toky, vzestupy a pády měst, energie, výživa, potravinové zdroje
 primární činnosti :zemědělství - extenzivní a intenzivní, samozásobitelské extenzivní (kočovné, stěhovavé), samozásobitelské intenzivní, městské, expandující (nově obdělávaná půda, zvyšování výnosů, intenzifikace a zelená revoluce), obchodní (komerční) zemědělství (kontrola produkce, prostorové modely, intenzivní obchodní zemědělství, extenzivní obchodní zemědělství, speciální plodiny, rybolov ,lesnictví, kožešnictví, těžba a dobývání: rudy, nerudy, nerostná paliva, obnovitelné zdroje energie s naprosto dominantní prostorovou vazbou na místo (určitou kvalitu – vítr, voda, Slunce)
 sekundární činnosti: zpracovatelský průmysl: principy umístění – suroviny, energie,,práce, trh, přeprava, aglomerační ekonomie, dodávky na čas a flexibilní produkce, komparativní výhody, dodavatelé, přestěhování výroby, transnacionální společnosti, trendy vývoje zpracovatelského průmyslu ve světě, high-tech
 terciární činnosti, kvartenární a kvinténní činnosti
  - 8.svět politicky: státní svrchovanost, mezinárodní hranice a jejich změny,typy vlád – demokracie staré a nové, vlády jedné strany, vojenské vlády, teokracie, absolutní monarchie, koloniální svět, studená válka, postkoloniální a postsovětský svět, enklávy/exklávy, iredentismus, etnické čistky, mezinárodní spory (Koreje, Falklandy, Izrael, Kypr, Jammu a Kašmír, Spratly souostroví, Irsko, Tresčí válka)
  10. svět měst/sídel, urbanizace: ekumena, osídlení/sídelní prostorové uspořádání, světová velkoměsta, metropole/megapolis, vývoj sídel, vznik měst, města a venkov - dělba činností, propojení, ekonomie měst – bázový a nebázový sektor, jejich poměr, hierarchie měst, střediska, jejich zázemí, propojení měst, vnitřní prostorovost měst, cenová mapa

pozemků, sociální uspořádání měst, proměny měst, územní plány, strategie, regulace vývoje měst, urbánní imploze, rozvoj a úpadek měst, ghetta, příměstský svět, rozlézáání měst (sprawl), revitalizace, rozdíly mezi městy Severní Ameriky, Evropy, Asie, Afriky...

11. svět venkova: jeho krajiny, funkce, obyvatelstvo, komplementarita s městy
životy a hospodářství: primární, sekundární, terciární, kvartenární a kvintární činnosti
samozásobitelské a obchodní hospodářství
12. rozvoj a změna: způsob využití přírodních a lidských zdrojů, stupeň rozvoje, jádro-periferie, difuze technologie, životní standard a životní styl, hrubý národní příjem, energetická spotřeba, zaměstnanost v zemědělství, bída, výživa, index lidského rozvoje, vzdělávání, veřejné služby, zdraví, trvalá udržitelnost, rozvojové cíle milénia, role pohlaví
13. kulturní krajina – využívání přírodních zdrojů, asset-stock-yield-income, obnovitelné/neobnovitelné/omezené, strategie využívání, energetika, cena barelu ropy, udržitelná krajina – dědictví, Millennium Ecosystem Assessment, residence, mobilita-cestovní ruch-rekreace, ochrana přírody a krajiny (Zákon 114/91 Sb.), využití země, krajinný pokryv, prostorové uspořádání a jeho proměny, trendy
14. environmentální/ekologická témata:
klimatické změny, odlesňování, desertifikace, půdní eroze, biodiverzita, zásobování vodou a její kvalita, vodní hospodářství, odpad(ky), toxický odpad, skládky, spalování, radioaktivní odpad, nemoci
15. Millennium Development Goals /Rozvojové cíle nového milénia:
  - Eradicate extreme poverty and hunger
  - Achieve universal primary education
  - Promote gender equality and empower women
  - Reduce child mortality
  - Improve maternal health
  - Combat HIV / AIDS, malaria and other diseases
  - Ensure environmental sustainability
  - Develop a global partnership for development

C - REGIONY: Regionální geografie

1. typy regionů, jejich vymezování, síť regionů, regionální analýza, analogie, regiony jako modulátory (Haggett). Příklady:
  - a. Quitt- mezoklimatické regiony,
  - b. ČR 2000 – kraje jako mezoregiony, ORP, OPU, mikroregiony,
  - c. Hampl - Karlovarsko
2. nodální regiony/nodalita, jádra, prostorová interakce a akumulace informace, prostorové uspořádání přepravních toků, prostorové interakce: doplňkovost (komplementarita), přenositelnost (transferability), vzájemné působení (intervening opportunities), omezování vzdáleností (distance decay), gravitační koncept, předpojatost pohybu (movement bias)
3. regionální síť – sídelní systémy, Kohl 1850, Christaller 1933, Lösch 1939, Isard 1956, proměny sítí, jádra a hierarchie, nový polycentrický vývoj - ESPON
4. povrchy: městské, cenová mapa, využití země, územní plány a regionální plánování, modely vývoje povrchů měst, venkova (von Thünen 1826), funkční zóny/zónování, lokace/alokace, náklady/ceny, průmyslové zóny/regiony, hypermarkety, chataření
5. prostorová difuze: typy, vlny, Hägerstrandův model a jeho modifikace, odpor vůči difuzi, hranice a překážky, příklady difuzí, šíření nemocí

6. teritoriální/ekvatoriální napětí: teritorialita živočišná a lidská, kolonizace prostoru, gravitační tržní teritorialita. Stát jako region, dostředivé a odstředivé síly v identitě státu, státní hranice, vnější a vnitřní tlaky, konflikty, menšiny, volební obvody – gerrymandering, vícestupňová státní správa, mezinárodní koalice, prostorový imperialismus, ekvatoriální problémy, hranice jako filtry, stabilita hranic (?)
7. regionální nerovnosti/disparity: bohaté a chudé regiony, vývojové kontrasty, Myrdalův model, Rostow-Taafe model, model Johna Friedmanna(jádro-periferie), Kondratjevovy vlny, Lorenzova křivka, indikátory blahobytu, environmentální indikátory
8. regionální intervence: nástroje regionální politiky, růstové póly, strategický ústup, regionální plánování
9. globalizace: prostorová komprese, světová vesnice, glokalizace, globální korporace, nadnárodní společnosti, stát bjako korporace, růst globálních měst, města jako finanční centra

10. ČR

- poloha: umístění, postavení, propojení
- reliéf (morfostruktury, morfoskulptury), klima, vodstvo, půdy, biota, přírodní celky
- obyvatelstvo a sídla,
- průmysl, zemědělství/lesnictví, doprava, služby
- zahraniční obchod, FDI
- strukturální fondy EU, SROP
- národní strategický rámec ČR 2007-2013
- národní rozvojový plán ČR 2007- 2013
- návrh strategie udržitelného rozvoje ČR
- strategie regionálního rozvoje ČR
- kraje ČR, jejich strategie a programy rozvoje
- územní agenda EU

11. Velké světové regiony = globiony :

11.1 Evropa

11.2 Rusko/Společenství nezávislých států

11.3 Severní Amerika

11.4 Latinská Amerika

11.5 Severní Afrika a Jihozápadní Asie

11.6 Subsaharská Afrika

11.7 Východní Asie

11.8 Jihovýchodní Asie

11.9 Austrálie a Oceánie

11.10 Polární vrcholíky

- globalizace a lokalizace - glokalizace
- klima a jeho proměny, energetické transfery
- oběh vody (i v oceánech)
- přírodní zdroje
- živelné pohromy
- ekosystémy, přírodní a kulturní krajiny
- životní prostředí, Rio/Kjótó, působení člověka, dopady jeho činností:
  - zemědělství a eroze
  - desertifikace
  - průmysl
  - znečištění ovzduší a vodních toků

- rozmístění obyvatelstva, demografický vývoj – přirozený, migrační
- politické svobody, útlak, nacionalismus, původní obyvatelé
- vlády
- globální vládnutí, NGOs
- globální ekonomické organizace (MMF, SB, WTO), multinárodní korporace, globální finanční služby, globální informační služby, globální města-regiony
- kapitalismus svobodného trhu a centrální plánování
- sdružování států – obchod, obrana
- ekonomický blahobyt a bída, HDP, HNpříjmy, PPP (purchasing power parity), HDI, příjmy
- lidský rozvoj – rozvinuté, rozvíjející, nerozvinuté země
- lidská práva a právní systém
- suroviny, zpracování/produkce, služby , subdodavatelé
- kulturní svoboda a diskriminace – jazyky, náboženství, rasy a etnicita, třídy, pohlaví

Velké světové regiony (realms) a jejich dílčí regiony (deBlij, Muller, 2006, upraveno)

1. Evropa
  - a. Severní Evropa
  - b. Britské ostrovy
  - c. Západní Evropa
  - d. Střední Evropa
  - e. Východní Evropa
  - f. Mediterránní Evropa (evropské Středomoří)
2. Rusko
  - a. Ruské jádro a periferie
  - b. Zakavkazsko
  - c. Východní pohraničí
  - d. Sibiř
  - e. Dálný východ
3. Severní Amerika
  - a. Severní pohraničí
  - b. Pacifický oblouk
  - c. Západní pohraničí
  - d. Jihozápad
  - e. Severní a Jižní kontinentální vnitrozemí
  - f. Jih
  - g. Jádro
  - h. SV přímoří
  - i. Francouzská Kanada
4. Střední Amerika
  - a. Mexiko
  - b. Středoamerická šíje
  - c. Větší Antilly
  - d. Menší Antilly
5. Jižní Amerika
  - a. Sever
  - b. Západ

- c. Jižní kužel
- d. Brazílie
- 6. Subsaharská Afrika
  - a. Africká přechodná zóna
  - b. Západní Afrika
  - c. Rovníková Afrika
  - d. Východní Afrika
  - e. Jižní Afrika
- 7. Severní Afrika, JZ Asie
  - a. Maghreb a sousedé
  - b. Egypt a dolní Nil
  - c. Střední východ
  - d. imperiální státy
  - e. Arabský poloostrov
  - f. Turkestán
- 8. Jižní Asie
  - a. Indie
  - b. Pákistán
  - c. Bangladéš
  - d. Srí Lanka
- 9. Východní Asie
  - a. Sinkiang
  - b. Mongolsko
  - c. Tibet
  - d. Severní a východní Čína
  - e. JAKOTA (trojúhelník Japonsko-Korea-Tajvan)
- 10. Jihovýchodní Asie
  - a. pevninská
  - b. Indočína
  - c. ostrovní
- 11. Australská/Pacifická
  - a. Austrálie (jádro)
  - b. Nový Zéland
  - c. Melanésie
  - d. Mikronesie
  - e. Polynésie
- 12. Polární vrcholíky
  - a. Arktida
  - b. Antarktida

D - Terénní výuka/učení a expedice, trénní cvičení/projekty (nikoliv exkurze, nebo zeměpisné vycházky)

1. studium dokumentů o území: normativní obraz území/míst, územní plány a regionální strategie, programy a projekty, podklady, příprava
2. podklady úřední, statistické, neúřední, literární, mediální, umělecké reprezentace prostoru a prostory reprezentací: percepce a imaginace, mentální a konceptuální mapy
3. prostor absolutní, relativní a relační, prostorovost jako proces utváření prostoru

ESPECT+TODS: základní prostorové charakteristiky ekonomické, sociální, politické, environmentální/ekologické, kulturní a technologické role moci a odporu, časovost a prostorovost

4. mapové podklady: katastrální, topografické a tématické mapy velkých měřítek
5. pozorování a měření přírody + společnosti, studium míst, území a krajin, mapování - mapové skicy, vytváření tématických map
6. sběr primárních FG dat – morfotopy, klimatopy, hydrotopy, biotopy, polypedony, biocenózy
7. pomůcky – mapy, lupa, kladívko, nůž, mm papír, metr, GPS....
8. trasy, výběr vzorkových míst
9. dokumentace
  - integrace topů do polytopů, mikrochor, povodí
  - přírodní kapitál a jeho udržitelnost, nosná kapacita ekosystémů, assets (statky), stock (těžba), yield (sklizeň), income (výnos)
  - sběr primárních HG dat o místech – participativní pozorování a hloubkové rozhovory s lidmi, dotazování insiderů a outsiderů ve zkoumaném území
  - mapování využití země
  - sociální kapitál míst – kvalita života/index lidského rozvoje
  - integrace míst do území, krajin, regionů
  - gradient: hyperurbán/urbán/suburbán/subrurál/rurál/hyperrurál
  - mozaika, koncentricita: jádro, radiály, sektory, tangenty, homogenita a heterogenita
  - území jako mocenská prostorovost
  - krajiny jako prostorovost interakce lidí a přírody
  - regiony jako procesní synergie (součinnost)
  - ekonomie: produkce, směna, spotřeba, reprodukce
  - vývoj – de/reteritorializace, metastabilita, homeorheze, synergetika
10. vytvoření geografického obrazu území: stav – norma – představa budoucího stavu vztah vnímání, představ a činnosti
11. vláda-vládnutí-vládnutelnost
12. aktéři, dotčení, rozhodovatelé, odborníci, podílníci, společenství
13. režimy využívání přírodního a sociálního kapitálu jako ukazatel úrovně rozvoje
14. poruchy, zranitelnost, pružné odezvy, hrozby, ohrožení, správa
15. konstrukce geografických interpretací
  - prosívání/třídění
  - výpočty
  - vysvětlení – kauzalita, regularita, abstrakce, (inter)subjektivita, praktičnost
  - události-mechanismy-struktury a postrukturalita prostorovosti
  - módy porozumění – kritické, řemeslné, etnografické, ikonografické, konverzační, terapeutické, nekonstruktivní
  - (re)prezentace výsledků, rétorika a spisy

E. vedení geografické výuky/učení

Jeden z autorů tohoto textu vytvořil se svými studenty výtah z National Geography Standards 1994 (NGS), Geography for Life, který je stále k dispozici na webových stránkách Geografického ústavu PřF MU Brno. Dosud nikdo z českých geografů se ani nepokusil o něco podobného. Dalším znalcem NGS je druhý spoluautor, který podle nich vede přípravu geografů-pedagogů na KGE FP TUL Liberec, na ostatních českých geografických univerzitních pracovištích vládne přesvědčení o jejich nepoužitelnosti u nás...

Uvedená vsuvka je velmi důležitá, protože náš postup v případě vedení geografické

výuky/učení bude respektovat zatímní/ doufejme prozatímní nepřipravenost české geografie na NGS (1994), a proto sáhneme ke koncepci geografického vzdělávání v USA, která NGS předcházela. České geografické vzdělávání bylo silně poznamenáno, a stále je, krokem českých pedagogů, kteří zrušili oborové didaktiky, jak je již uvedeno výše. Když si uvědomíme, že to byly vědecké disciplíny, v nichž se obhajovaly vědecké práce a byly udělovány tituly důležité např. pro geografii jako jedna z jejich aplikací, tak tento krok znamenal pronikavé snížení kvality vědecké práce v geografickém vzdělávání. I dělení univerzitní geografie na odbornou a učitelskou, zavedené za *ancient regime* je něčím obdobným. Znamená to, že učitelská geografie není odborná? Bohužel tato praxe stále na českých univerzitách setrvává a nepochybně nikomu nevadí, autorům ano. Geografické vzdělávání je součástí geografie a je známo, že specialisté na pedagogiku geografickou výuku nevedou, otevřeně řečeno to neumějí. Proto je podivné, když se jí nezabývají, byť je součástí českého vzdělávacího kurikula. Geografické vzdělávání je součástí aplikované geografie, tedy uplatněním geografie ve vzdělávání a jako takové musí být odborné – jak geograficky, tak pedagogicky. Není znám případ, kdy by některý z českých pedagogů sepsal text o výuce geografie...Dnes je pochopitelně v centru vzdělávání proces učení a sama výuka je způsobem jeho vedení – managementem. Samozřejmě jde o výchovu, která by měla být hlavním tématem i české pedagogiky, nicméně pro geografii není problém podívat se do zahraničí. Zatímco v éře O.Tichého (50.-60.léta XX.stol.) byla součástí didaktiky geografie i školská geografie, což nebylo nic jiného než to co dnes označujeme jako geografické kurikulum, tak od 70. let zbyly jen osnovy zeměpisu. V intencích foucaultovské genealogie či deleuzovské deterritorializace můžeme mluvit o zlomu a nedá se říci, že by byl dodnes překonán. Profesori D.Armstrong a F.Hunkins vydali v Merrill Publishing Co (Columbus) knihu World Geography: People and Places (1989, 1984), která je stále v nabídce tohoto nakladatelství v ceně od 115 do 180 Kč. Podívejme se na ni zevrubněji s pokusem o reteritorializaci geografického kurikula, samozřejmě jsou zde novější NGS (1994), online podpora <http://www.nationalgeographic.com/xpeditions/standards/>, na něž Americká geografická společnost a Asociace amerických geografů získaly granty od US ministerstva vzdělávání za administrace National Council for Geographic Education a která po 15 letech od puublikování prochází zevrubnou revizí. Především prolínají fyzickou a humánní geografii tak, aby studenti porozuměli sobě, svému vztahu k Zemi a k jiným lidem na světě. Samotný text má 10 oddílů rozdělených do 31 kapitol. Každá jednotka obsahuje i fotografie, mapy, ilustrace, grafy, diagramy, tabulky, hutný úvod do tématu a zobecněné shrnutí, návrhy pro skupinové i individuální aktivity, jednu stránku aktivit rozvíjejících dovednosti. Úvody jednotek jsou narativní s fakty a koncepty čitelnými v zajímavém stylu, kladené otázky vyžadují vyšší úroveň myšlení a dovednosti řešení problémů. Není opomenuto shrnutí zaměřené na budoucí změny týkající se Země a jejích lidí. V přehledech nechybějí klíčové body, jsou podporovány: geografické myšlení (znalosti a chápání, podnětné otázky), neobvyklé/ale pravdivé, ohnisko témat a studium měst. Jednoznačně jsou zdůrazňováno rozvíjení dovednosti, což odpovídá pragmatismu US společnosti, každá kapitola zahrnuje i grafické dovednosti, procvičování dovedností. Jsou k dispozici statistická data, slovník, rejsřík. Najdeme i testové otázky. A nyní obsah:

1 (oddíl) Základy geografie

1 (kapitola) Povaha geografie

2 Mapy

2 Uspořádání přírody

3 Krajiny

4 Voda a vodní toky

5 Podnebí

- 3 Uspořádání společnosti
  - 6 Obyvatelstvo
  - 7 Kultura
  - 8 Uspořádání měst
- 4 Angloamerika
  - 9 USA: krajiny a podnebí
  - 10 USA: ekonomické a kulturní uspořádání
  - 11 USA: vlivy minulosti
  - 12 Kanada
- 5 Latinská Amerika
  - 13 Mexiko a Střední Amerika
  - 14 Karibsko
  - 15 Jižní Amerika: atlantské země
  - 16 Jižní Amerika: andské země
- 6 Evropa
  - 17 SZ Evropa
  - 18 Mediteránní Evropa
  - 19 Východní Evropa
  - 20 Sovětský svaz
- 7 Severní Afrika a JZ Asie
  - 21 Severní Afrika a Sahel
  - 22 JZ Asie
- 8 Afrika na jih od Sahary
  - 23 Východní Afrika
  - 24 Západní a Střední Afrika
  - 25 Jižní Afrika
- 9 Asie
  - 26 Jižní Asie
  - 27 Východní Asie
  - 28 JV Asie
- 10 Oceánie a Antarktida
  - 29 Austrálie a Nový Zéland
  - 30 Pacifické ostrovy
  - 31 Antarktida

Dnes můžeme nahradit 'uspořádání' slovem 'prostorovost', Sovětský svaz – Společenství nezávislých států.,

Co je v ohnisku?

Alexander von Humboldt, závlahy, Thomas R. Malthus, subkultura mladých, Mexický záliv, staří Mayové, promyka – přítel nebo nepřítel? Mys Horn, evropské země poštovních známek, světové nejhorší podnebí? starověká Leptis Magna, tři hlavní náboženství, národní parky a rezervace, slavné diamanty, historie čaje, obdivuhodný kapitán Cook.

Neobvyklé ale pravdivé:

putující kontinenty, neobvyklé počasí El Niño, mírné zimy v JZ Aljašce? Vidíte hranice?

Manauský gumový boom, banány v Británii, tohle není džungle, mohutný výbuch Krakatau, sochy Velikonočního ostrova, Antarktida a vesmír.

Grafické dovednosti:

- Popsat přesnou a relativní polohu
- Porozumět měřítku
- Srovnat mapové projekce
- Porozumět diagramům

- Vytvořit a přečíst koláčové grafy
- Přečíst klimogramy
- Srovnat tabulková data
- Srovnat data z map a grafů
- Pozorovat
- Číst mapy s přílohami
- Číst tematické mapy
- Analyzovat historické mapy
- Interpretovat diagramy
- Číst demografické mapy
- Číst topografické mapy
- Číst dopravní mapy
- Analyzovat data ze sloupcových grafů
- Číst politické mapy
- Srovnávat mapy podle rozlohy
- Srovnávat tematické mapy
- Přečíst územní hranice
- Přečíst piktogramy
- Interpretovat tematické mapy
- Analyzovat koláčové grafy
- Formulovat hypotézy
- Tvořit závěry
- Posuzovat přesné a relativní lokace
- Číst mapy časových pásem
- Posoudit měřítko
- Hodnotit informace

Rozvíjení geografických dovedností:

- Klást účinné otázky
- Analyzovat fotografie
- Rozvíjet globální pohled
- Terénní pozorování
- Klasifikace informací
- Srovnávat
- Vyvozovat závěry
- Podporovat zobecnění (generalizace)
- Testovat hypotézy
- Identifikovat trendy a předpovídat

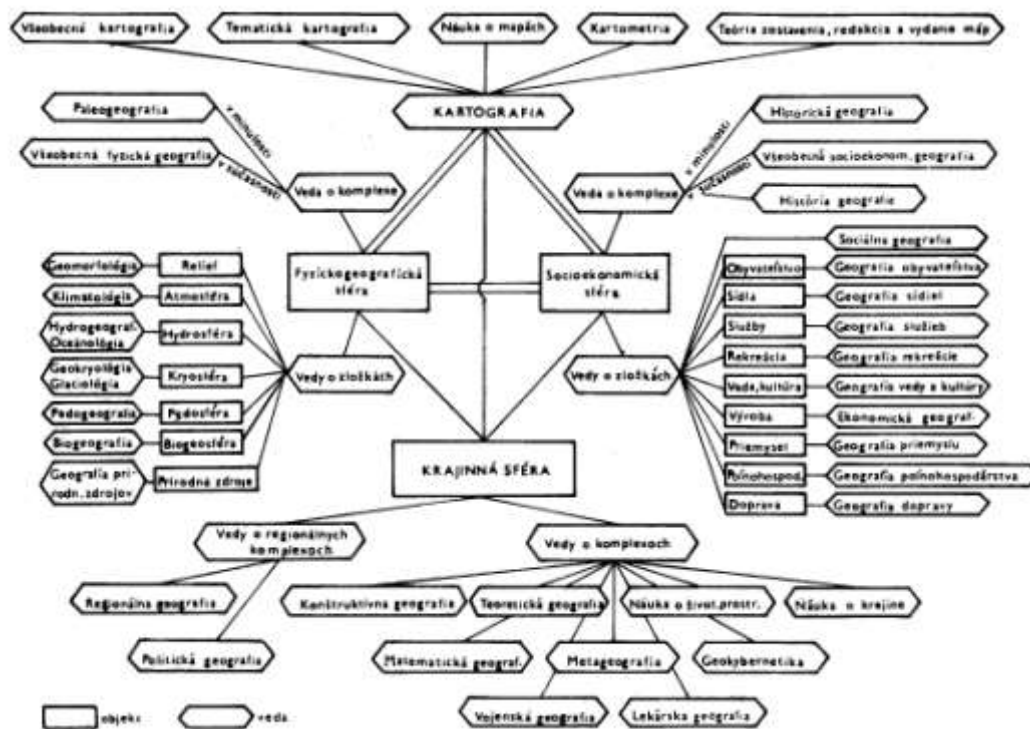
Odkazy na pokyny k učení:

- Audiovizuální pomůcky
- Brainstorming
- Případová studie
- Komunitní osobnosti
- Kooperativní učení
- Debatování
- Diskuse

- Experimentace/pokusnictví
- Terénní cesty
- Přednáška
- Čtení pokynů
- Statistické tabulky
- Hraní rolí a simulace
- Týmové učení

Geografie – soubor dílčích disciplin

Česká geografie disponuje dvěma zásadními koncepcemi svého vymezení, jež formulovali J.Demek (souhrnně 1987) a M.Hampl v celé sérii svých spisů již od r.1971. Tyto koncepce jsou stále základem jak českého geografického výzkumu, tak i geografického vzdělávání. V Demkově souhrnné monografii věnované teoretické geografii, vydané na Slovensku v r.1987, musíme projít 98 stran, abychom se dostali k vymezení geografie: *zabývá se studiem systémů středního měřítka (mezosystémy), které sovětský geograf V.B.Sočava označil v r. 1963 jako geografické systémy, zkráceně geosystémy....geosystémy můžeme definovat jako prostorové geografické systémy středního měřítka (mezosystémy), které tvoří krajinnou sféru.Základem studia geosystémů je představa o jejich celistvosti (funkční, prostorové, energetické, genetické apod.). Z této představy vyplývá pojem prostředí systému. Geosystém se může chápat jako celek jen v případě, jak jako jednotka stojí v protiváze ke svému okolí, tj. prostředí geosystému. Geosystémy se vyznačují jistými charakteristikami a vlastnostmi, jako jsou prvky a složky, vazby, toky, struktura, chování a hierarchie geosystémů.* Následuje 108 stran věnovaných geosystémům a zbytek monografie (13 stran) je věnováno geografickým prognózám. Proto se vrátíme na s. 29, kde začíná text věnovaný geografii jako souboru geografických věd založený na řadě argumentů, kritériích. Podívejme se na grafické vyjádření:

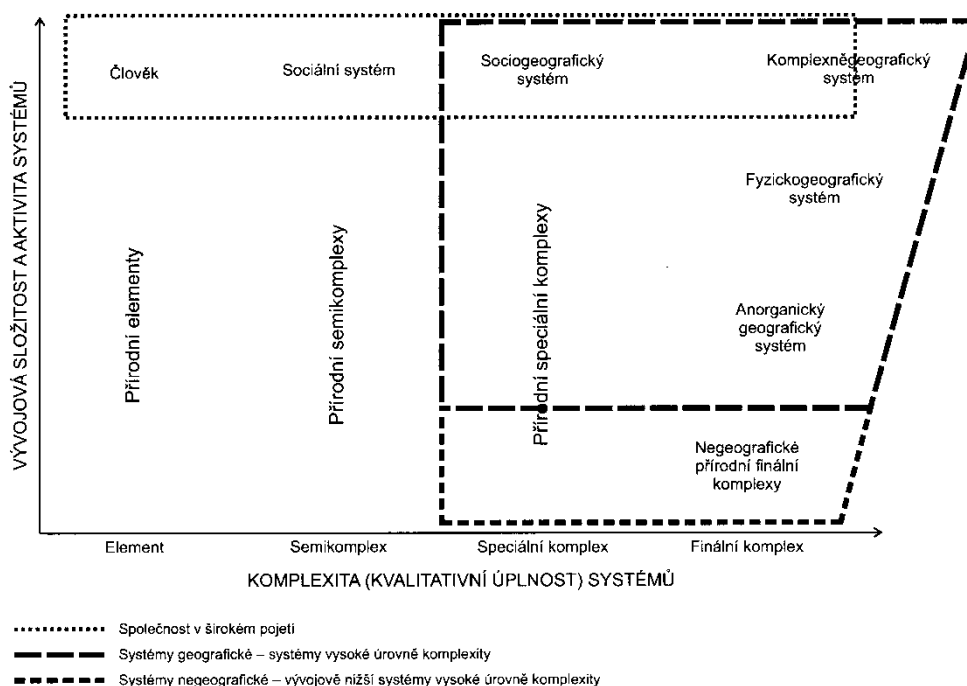

Obr.1: Schéma souboru geografických věd podle J.Demka (1978, 1987, 37)

Geografie zde má čtyři základní korpusy: krajinnou sféru, fyzicko-geografickou sféru (FGS), socioekonomickou sféru (SES) a kartografii. Píšeme-li o současné geografii, pak musíme uvést, že kartografie je zcela samostatnou disciplínou s geografii spojenou, nikoliv však její součástí. Spíše bychom mohli uvést, že se postupně vytvořil nový korpus – geoinformatika. Problematická je dnes pozice krajinné sféry, do níž podle J.Demka (1987) patří i regionální geografie. Regiony jsou integrací/synergií neboli součinností FGS a SES, zatímco krajiny jsou produktem jejich interakce/vzájemného působení v případě kulturních krajín. Proto můžeme toto schéma označit za dnes již historické.

S věcně vymezeným geografickým systémem pracuje M. Hampl již od r.1971, následně 1989, 1998 a konečně 2001 (Hampl a kol.), odkud pochází následující schéma:

Pramen: Hampl et al., 1987, 1999.

Obr.2: Klasifikace reálných systémů a specifikace systémů sociálních a sociogeografických (Hampl M. a kol., 2001, 285, dříve: 1987, 1999)

V této klasifikaci Hampl (2001, 286) odlišuje podle hlediska vývojové složitosti integrální společenský systém od systémů přírodních a na úrovni druhé rozlišuje v jeho rámci tři základní subsystémy/struktury podle hlediska komplexity:

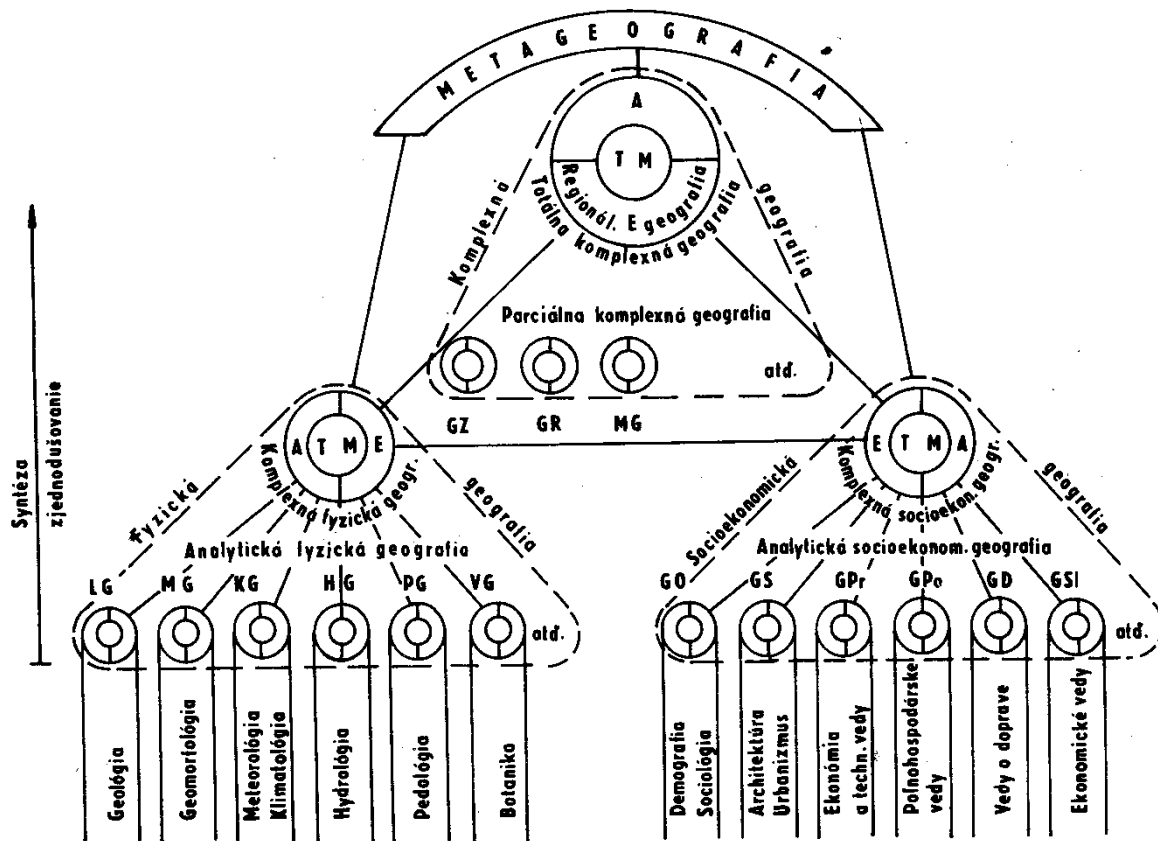
1. Lidský druh jakožto soubor biosociálních elementů, který je obdobně jako přírodní druhové soubory elementů relativně homogenní: geneticky podmíněná vysoká podobnost lidí jak z hlediska biologických a demografických znaků, tak i z hlediska potenciálu sociálního nebo ekonomického uplatnění.
2. Sociální, resp. sociální systém v obvyklém pojetí, tj. soubor nejen samotných lidí, ale i jejich vzájemných vztahů vytvářejících sociální organizaci. Taje vyjádřena různými strukturami mocenskými, socioprofesionními apod. Tyto str~ jsou obvykle hierarchicky uspořádané, takže dochází k narušení, resp. k potlačení druhové homogenity lidí: lidé jsou relativně rovnocenní, ale jejich pozice ve společnosti je diferencovaná.
3. Sociogeografický, resp. geosociální systém, který obsahuje jak soubor lidí, tak jejich vzájemných vztahů, který se však formuje v první řadě na základě vztahů lidí a společnosti a jejich vnějšího přírodního prostředí. Geografická organizace společnosti je tedy komplexněji podmíněna než vnitřní organizace společnosti, je primárně výsledkem interakce společnosti a přírody. Zahrnuje tudíž struktury jako je systém osídlení, využití země/ploch apod. Charakteristické je přitom výjimečně nerovnoměrné geografické rozmístění společenských (ale i přírodních) jevů. Hierarchizace sociogeografických systémů je tak jejich všeobecným a pronikavě vyvinutým znakem, i když ne vždy jde o hierarchii v úzkém (společenském) slova smyslu: hierarchie systému sídel je samozřejmě založena také na principech podřízenosti/nadřízenosti, avšak řada přírodními podmínkami podmíněných diferenciací/hierarchizací je pasivního —vnějšími poměry určeného— typu.

Můžeme se podívat na přírodní elementy uváděné M.Hamplm jinou optikou – pomocí metafory sendviče:

lidské stavby v krajině
 příroda využívaná lidmi
 živé složky přírodní krajiny
 oživené složky přírodní krajiny
 plynné a kapalné složky přírodní krajiny
 reliéf jako převaděč toku látek a energií
 horniny/nerosty – pevné složky přírodní krajiny
 geotermální a solární energie

Vztah přírody a lidí s doceněním role technologií podává tento obrázek:

Slovenská geografie měla geografy respektovaného specialistu na klasifikaci geografických disciplín – Ľ. Mičiana, jehož klasifikaci geografických disciplín uvádí J.Demek (1987, 38):

Obr.3: Schéma souboru geografických věd podle Ľ.Mičiana (1982, in J.Demek 1987, 38)

Zaujme nás okamžitě nejvyšší patro, v níž má Ľ.Mičian *metageografii*. Máme k dispozici Demkův překlad metageografie (Demek, 1987, 25) v pojetí J.G.Sauškina (1980, 203, in Demek 1987): *dílčí geografická věda (současně část nauky o vědě), která se zabývá určením místa geografie v soustavě věd, strukturou soustavy geografických věd, vzájemnými vztahy jednotlivých částí tohoto systému, určuje funkce jednotlivých částí tohoto systému, jejich*

současné úlohy perspektivu, odůvodňuj racionální vztahy těchto částí a řízení celého systému geografických věd.

Asociací geografických věd se v té době zabýval V.B.Sočava (1978), u něhož nepochybně našel Ľ.Mičian inspiraci:

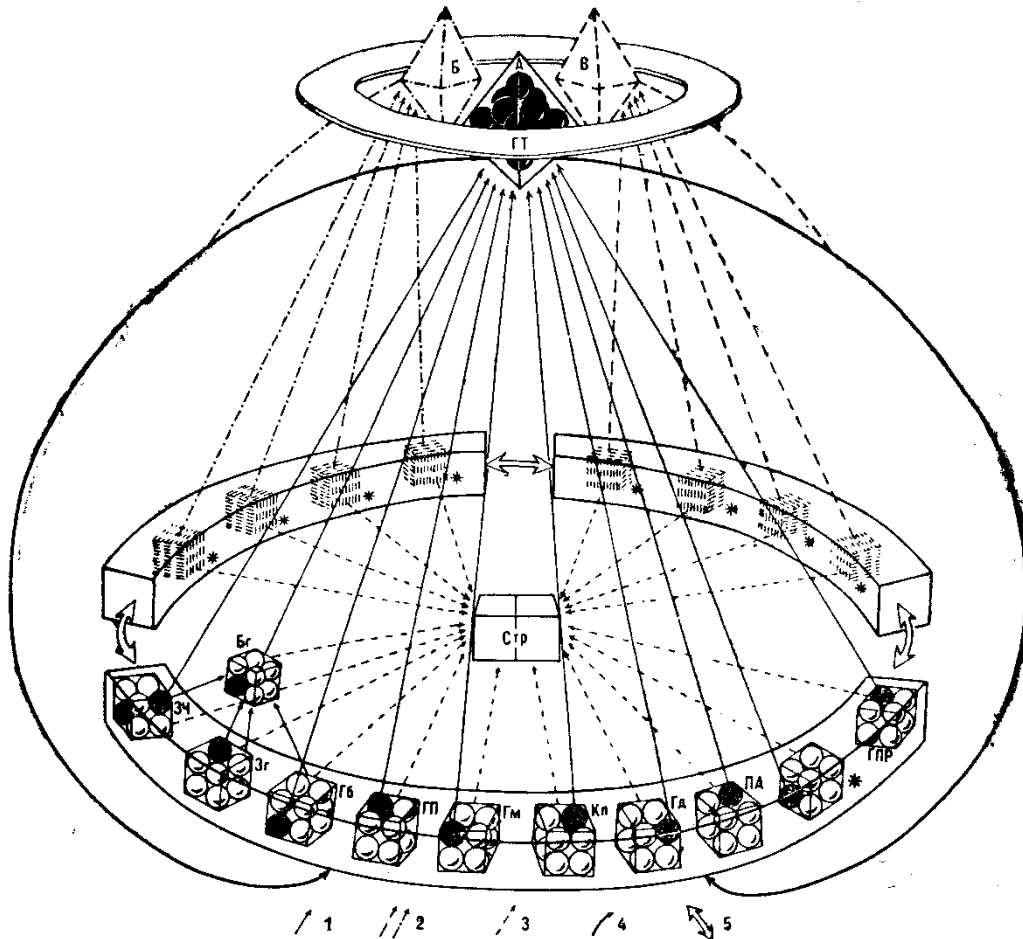

Рис. 1. Ассоциация географических наук (схема).

Синтетические учения о пространственных системах; А — о геосистемах (комплексная физическая география, ландшафтоведение), Б — о территориально-производственных системах; В — о территориальных системах населения; Стр — страноведение (комплексная региональная географическая информация). Частные научные направления: ГТ — географическая тектология, ЭЧ — экология человека, Бр — биогеография, Зг — география животного населения (зоогеография), Гб — геоботаника, ГП — география почв, Гм — геоморфология, Кл — климатология, Га — гидрология, ПА — пространственный анализ природно-географических явлений (математический, географический, в том числе картографический), ГПР — география природных ресурсов, * — не названные научные направления разных блоков (природного, демографического, экономического). Связи: 1 — прямая связь частных научных направлений с синтетическими учениями о пространственных системах А, Б, В (черные шары — синтетические проблемы; белые шары — отраслевые вопросы), 2 — то же для не названных научных направлений, 3 — прямая связь частных научных направлений со страноведением, 4 — обратные связи учения о пространственных системах с блоками частных географических направлений — природным, демографическим и экономическим, 5 — двусторонние связи между блоками.

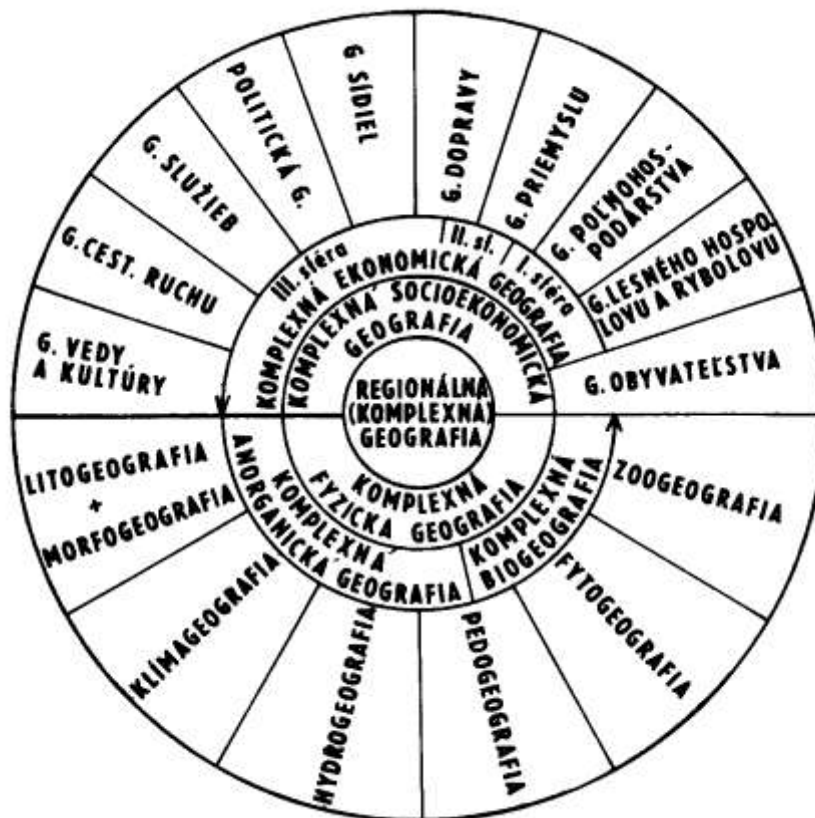
Obr.4: Asociace geografických věd (schéma) podle V.B.Sočavy (1978, 24)

Překlad:

Syntetická nauka o prostorových systémech; А — o geosystémech (komplexní fyzická geografie, nauka o krajině), Б — o teritoriálně-výrobních systémech, В — o teritoriálních systémech osídlení, Стр — komplexní regionální geografie (informatika). ГТ географická textologie (= teorie systémů), ЭЧ- ekologie člověka, Бр — biogeografie, Зг — zoogeografie, Гб

– geobotanika, ГП – pedogeografie, ГМ – geomorfologie, КЛ – klimatologie, ГД – hydrologie, ПА – prostorová analýza přírodně-geografických jevů, ГПП – geografie přírodních zdrojů, * zatím bez názvu – studium bloků přírodního, demografického, ekonomického. *Vazby:* 1 – přímá vazba dílčích vědeckých směrů se syntetickým věděním o prostorových systémech А, Б, В (černé koule – syntetické problémy, bílé koule – odvětvové otázky), 2 – totéž pro dosud nepojmenované vědecké směry, 3- přímá vazba dílčích vědeckých směrů s regionální geografii, 4- zpětné vazby učení o prostorových systémech s bloky dílčích geografických směrů – přírodním, demografickým a ekonomickým, 5- dvoustranné vazby mezi bloky.

Pozicí regionální geografie se zabýval V.Lauko:

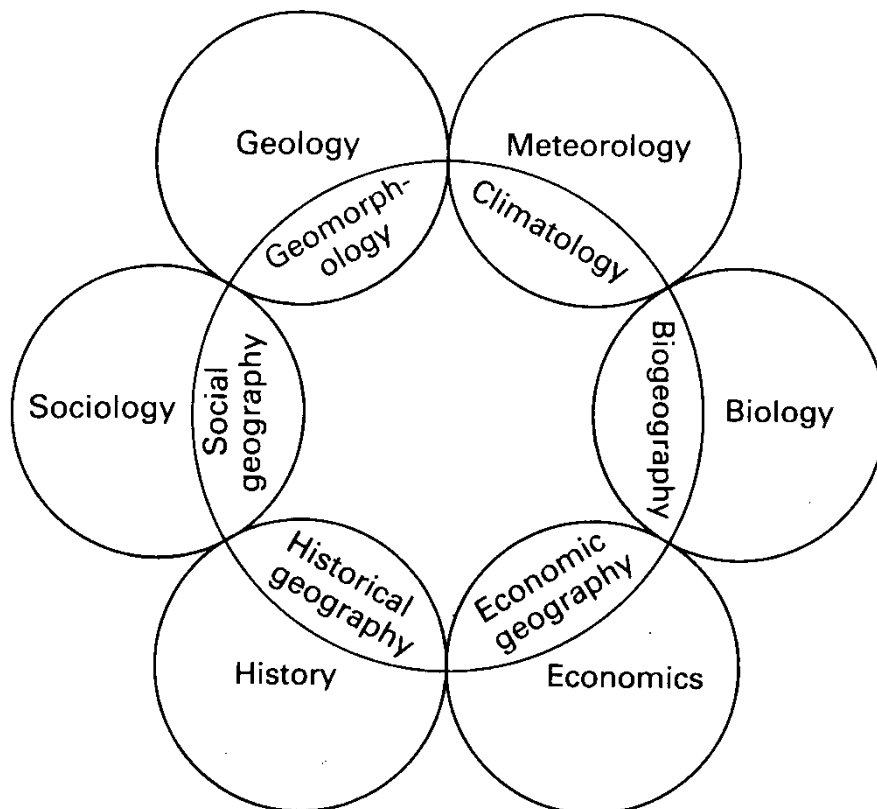

Obr.5: Postavení regionální geografie v systému geografických věd (Lauko, 1982, 271)

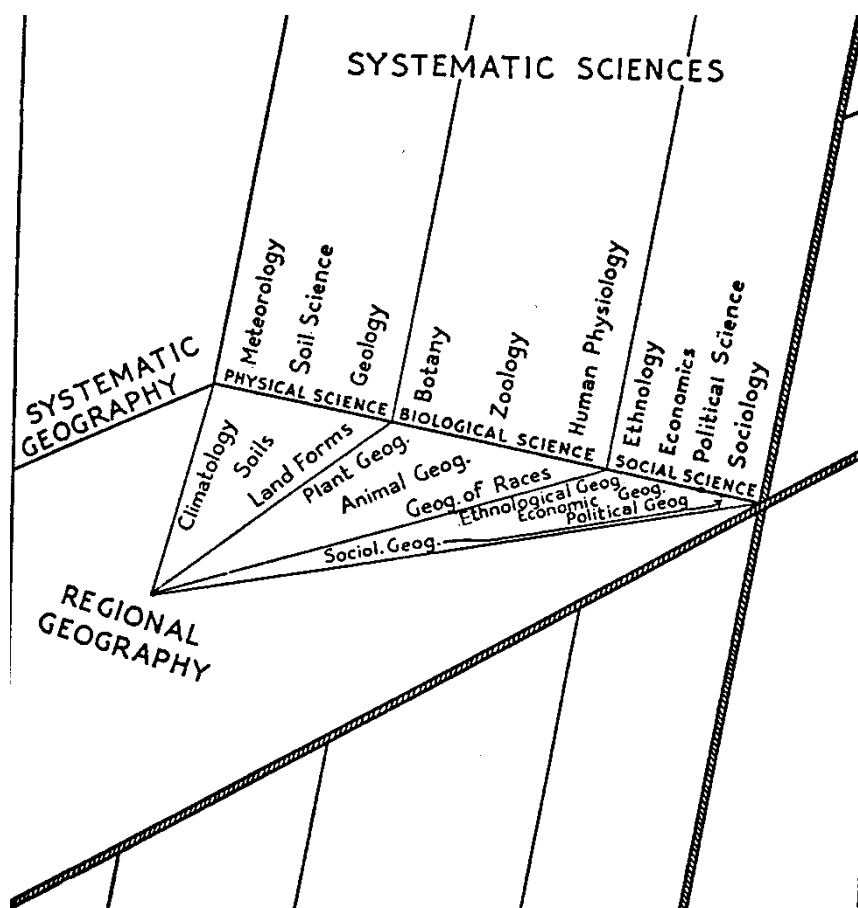
Novější pohled na geografii jako vědní disciplinu v širším nejen vědeckém, nýbrž i vzdělávacím kontextu podal R. Matlovič (2006) svým kritickým pohledem na její problematiku postavení v mocenském administrativním mechanismu na Slovensku. Celý text jeho příspěvku je součástí Regionální geografie – čítanka, který je k dispozici v tomto studijním programu. Matlovičova zevrubná analýza, i historická, míří k P.Haggetovi, jehož pojetí geografie je oceňováno geografy řady zemí. Publikoval je v obou svých proslulých Syntézách (např. 1983, 2001), v nichž rozlišuje ortodoxní a integrovanou geografii:

Haggettovo pojetí geografie je založeno na jejím chápání jako prostorové vědy/vědy o prostoru zkoumané hlavně kvantitativními metodami, označované jako koncept prostorové organizace. Ostatně P. Haggett byl jedním z jeho zakladatelů svou prací z r. 1965, nebyl však sám, velmi citovaná monografie je od autorů Abler, Adams, Gould (1972). Ale prvenství bylo přece jen v USA, kde již v r. 1967 vyšly čítanky textů editované W.Garrisonem a D. Marblem (1967a, 1967b). Zřetelná odlišnost od české, resp. slovenské geografie vyplývá z rozdílné kvality univerzitního geografického vzdělávání i výzkumu, především aplikovaného. Není bez zajímavosti, že je i rozdíl ve srozumitelnosti klasifikací geografických disciplin, což si můžeme ukázat na základním moderním pojetí geografie od R.Fennemanna (1919) a R.Hartshorna (1939, 147, in Haggett, 1991, 12):

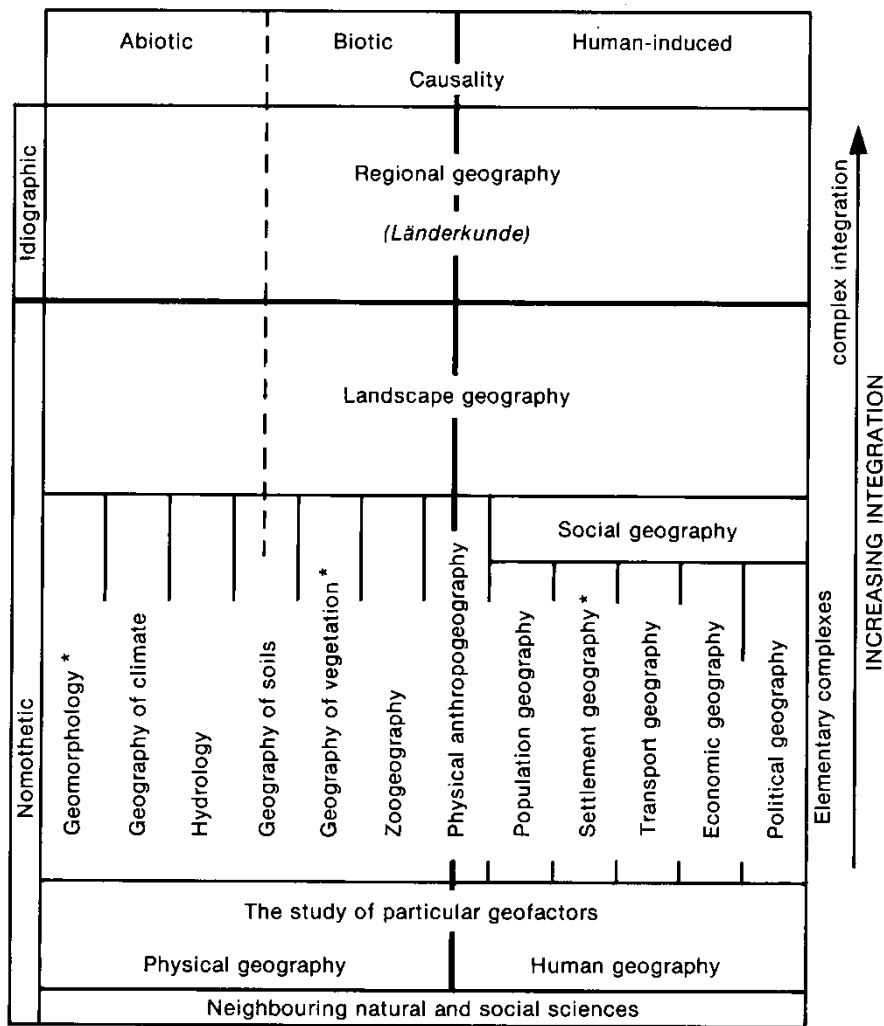
Obr.8: Obvod geografie (Fennemann,1919 in Holt-Jensen, 2001, 3)

Obr.9: Geografická rovina (R.Hartshorne, 1939, 147)

R.Hartshorne se hodně inspiroval u A.Hettnera, jednoho z průkopníků německé geografie. Pokročilejší verzi přinesl A.Holt-Jensen (2001, 10) inspirován právě německými geografy Uhligem (1971) a Weichhartem (1975). Jeho pohled je veskrze pragmatický, respektuje reálně fungující disciplíny na rozdíl od např. českých a slovenských geografických klasifikací.

THE ORGANIZATIONAL PLAN OF GEOGRAPHY

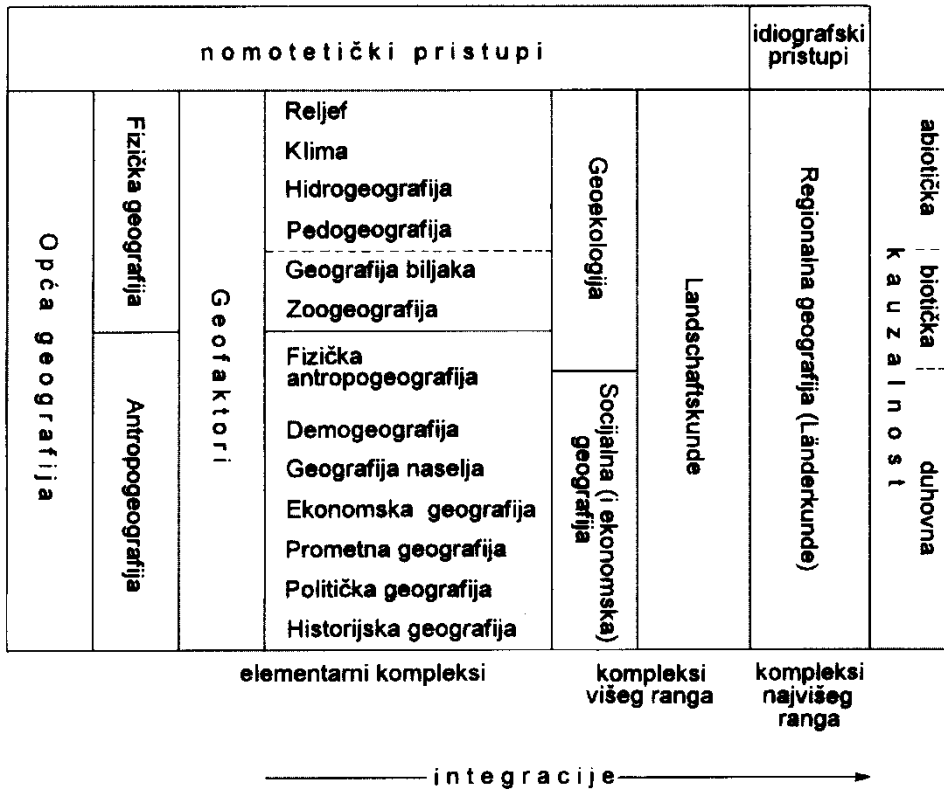
* Focusing themes in physical, eco- and human geography, respectively

Obr.10: Organizační plán geografie (A.Holt-Jensen, 2001, 10)

Navazuje rovněž na O. Freemana a O.Raup (1959), jejichž schéma publikuje M.Vresk (1997, 19):

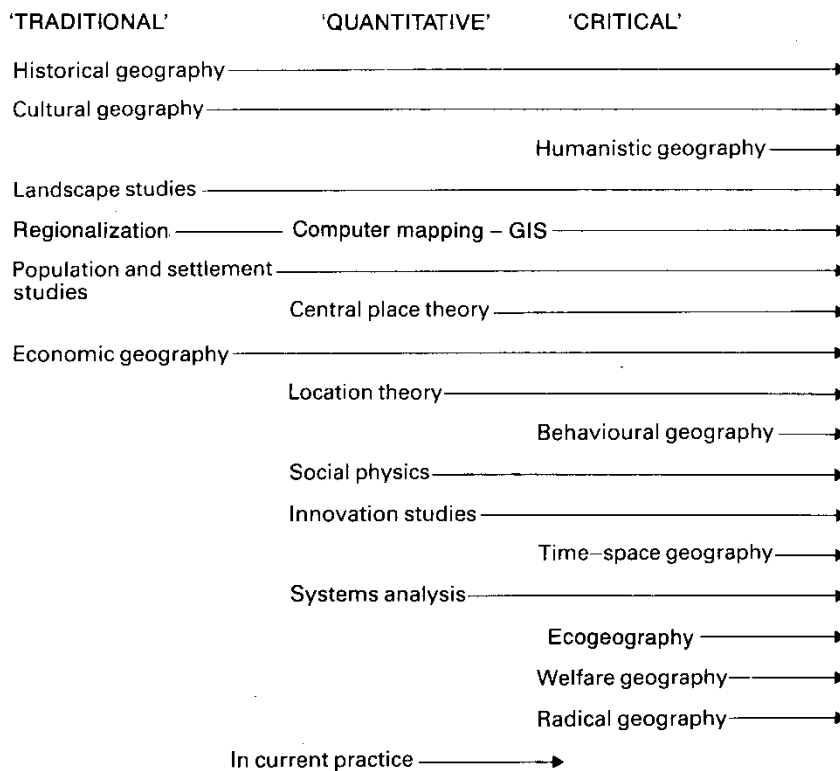

Obr.12: Metodologická soustava tradiční geografie (M.Vresk, 1997, 81)

Od tradičního pojetí přes kvantitativní geografii ke geografii kritické pokročil A.Holt-Jensen:

Obr.13: Školy humánní geografie v letech 1950-80 (A.Holt-Jensen, 2001, 93).

Obdobný pohled na geografii má Peet:

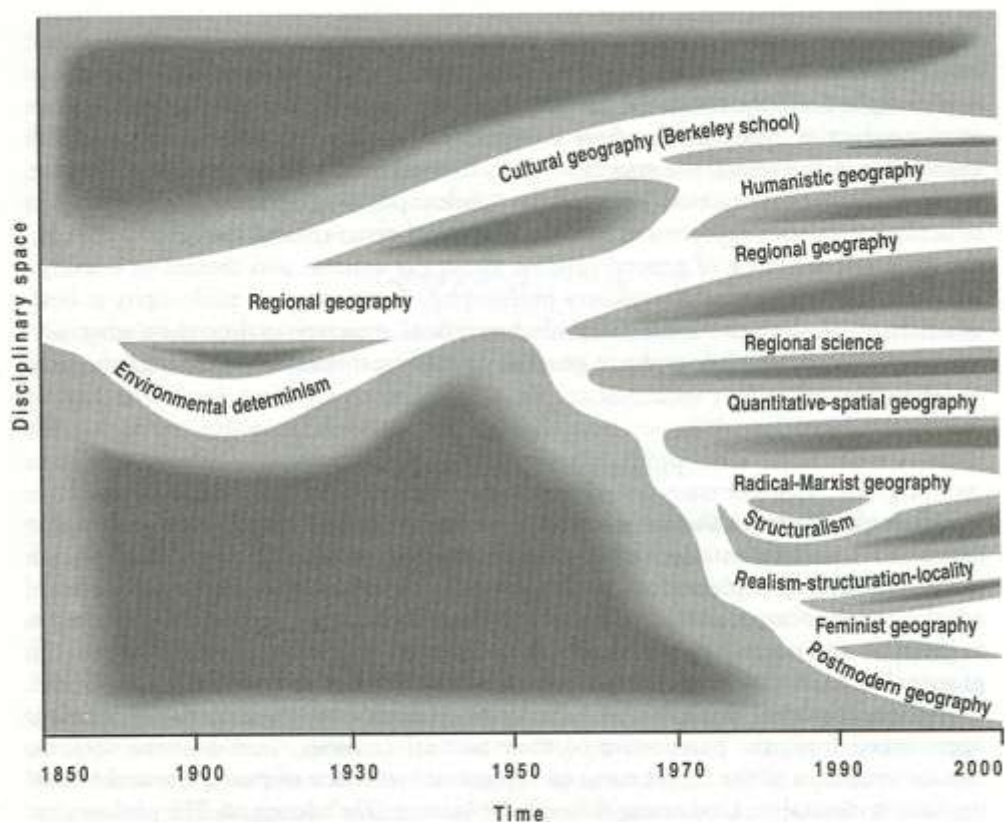

Figure 1.2 Schools of modern and postmodern human geographical thought. An increasing variety of schools of thought have emerged over time in the discipline of geography.

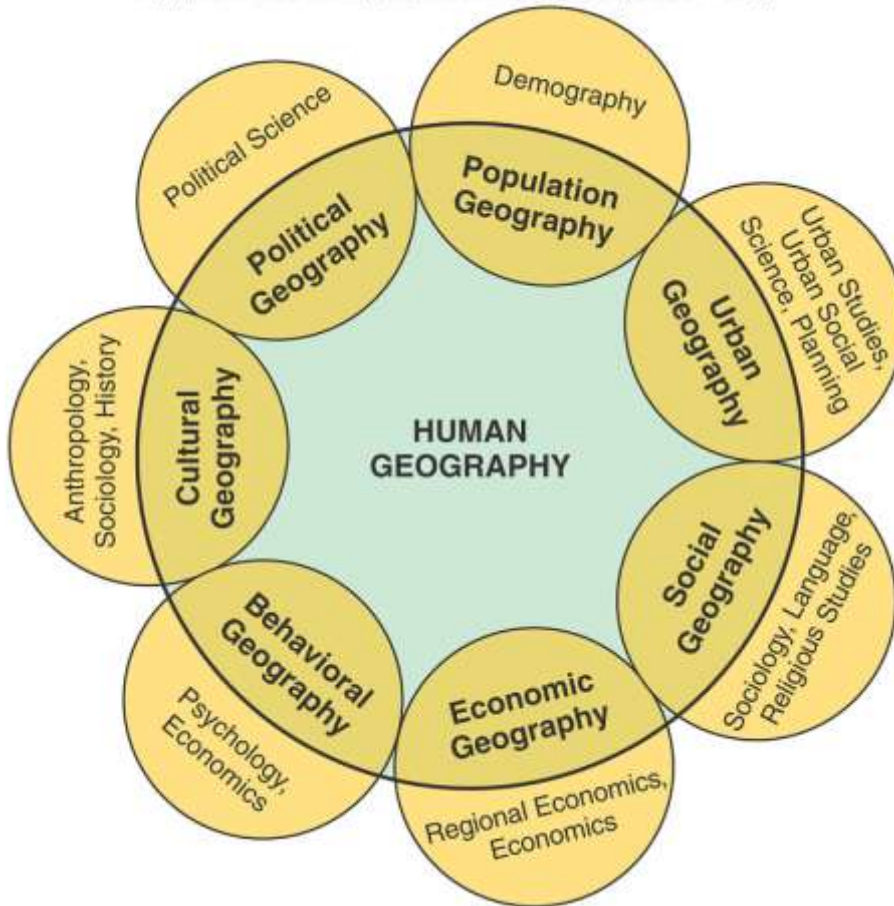
Obr.14: Školy moderního a postmoderního geografického myšlení. Časem se v geografii objevuje stále více rozmanitých škol myšlení. (R. Peet, 1998)

Fyzická geografie v českém pojetí zahrnuje dílčí disciplíny zkoumající přírodní složky krajinné sféry Země mezi ozonoférou a spodní hranicí litosféry (zemská kůra + pevná část pláště):

- geomorfologii zabývající se reliéfem zemského povrchu/dna oceánů a moří,
- klimatologii zkoumající podnebí,
- hydrologii zaměřenou na oběh vody na Zemi,
- pedogeografii věnující se půdnímu pokryvu a
- biogeografii řešící prostorové uspořádání bioty Země.

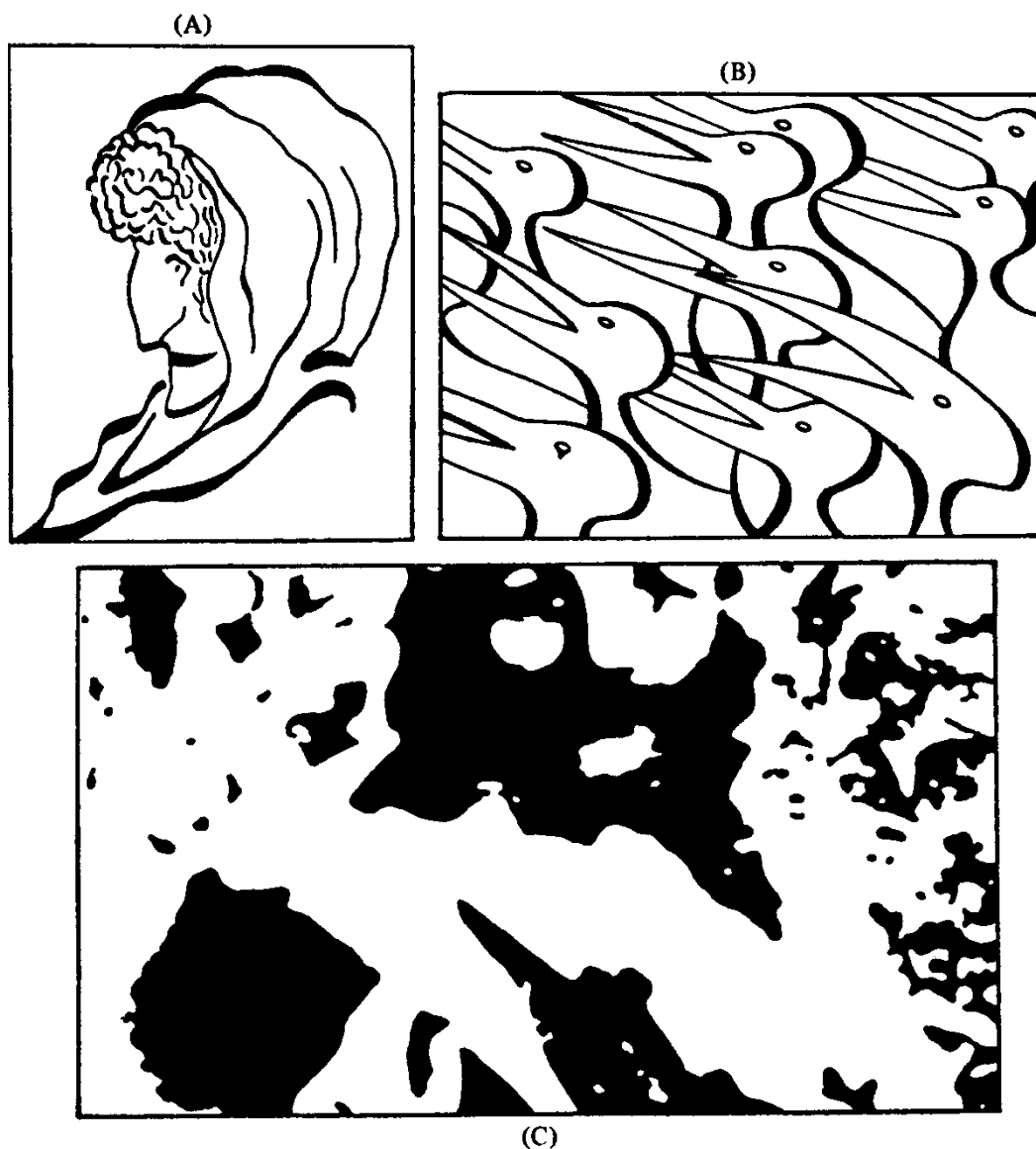
Chybí jí komplexní fyzická geografie zaměřená na fyzicko-geografické celky. Na Slovensku taková komplexní FG existuje a do FG je počítána ještě i litogeografie.

Zatímco mezinárodně je uznávána humánní geografie věnující se lidské společnosti, tak v ČR je nazývána sociální geografii. V anglosaském pojetí je sociální geografie kritickou společenskovední disciplínou. U nás se rozlišuje ekonomická a sociální geografie, do níž V.Toušek a kol. (2008) řadí geografii obyvatelstva, geografii sídel, geografii zemědělství, geografii průmyslu, geografii dopravy, geografii služeb, geografii cestovního ruchu, environmentální problémy světa, regiony a regionalizaci. Běžná verze humánní geografie má ve vyspělých geografiih tuto podobu:

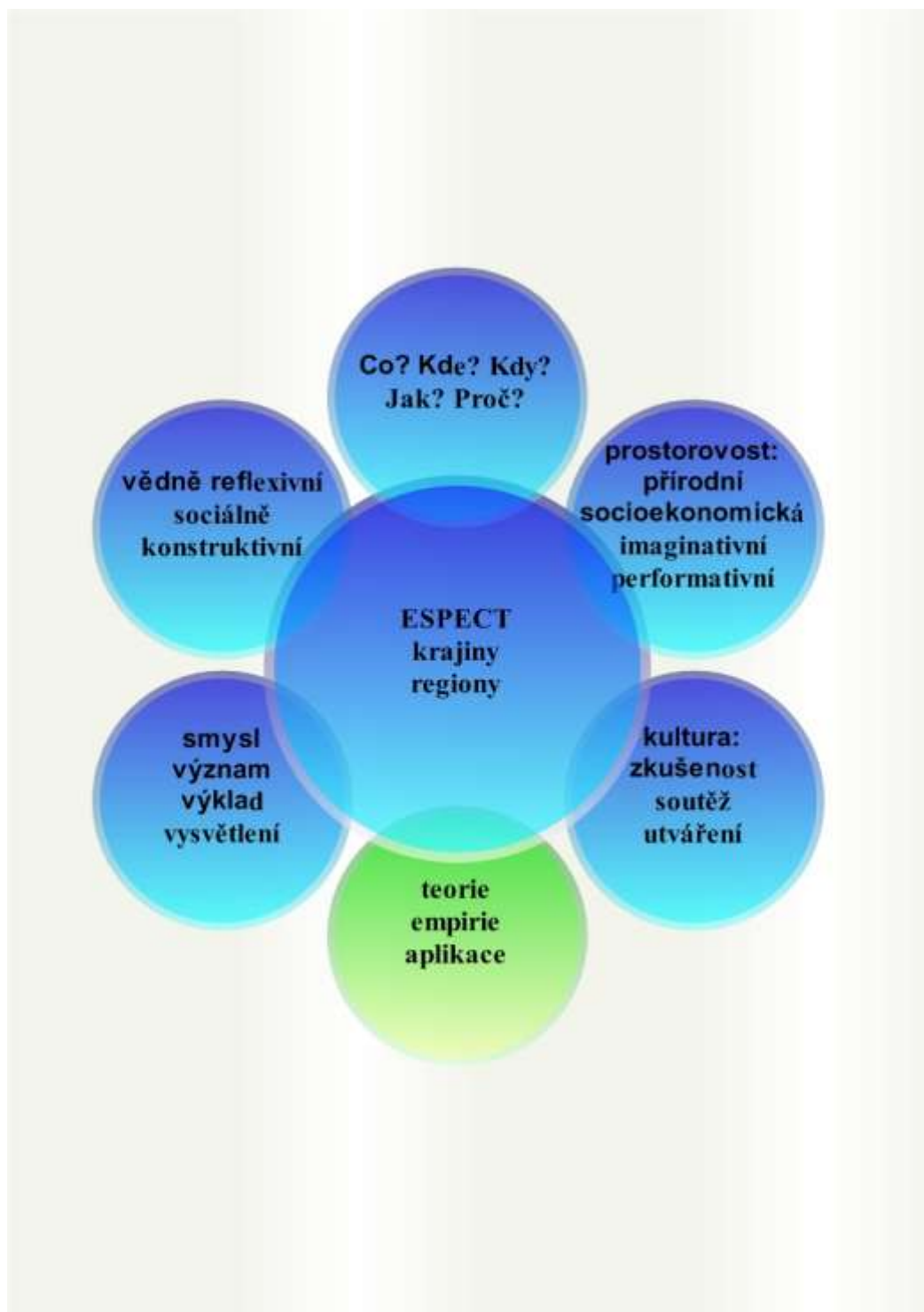
Obr.15: Humánní geografie podle J.Fellmanna et al. (2007, Fig. 1.3)

Na geografii je fascinující nejen proměna témat, jimiž se zabývá, nýbrž i proměna přístupů k jejich řešení – geografické myšlení. Právě myšlení je základem geografie, nikoliv pouhá vizualita, která je zatím stále základem geografického vzdělávání. 'Viděné není výpovědí' je známé diktum francouzských filosofů M.Foucaulta a M.Deleuze. Svět smyslů je důležitý, ale může být klamný:

Obr.16: Prostorový řád a význam. Uspořádání čar s alternativními (A a B) nebo skrytými interpretacemi. In: Haggett, 1990, 17, původní zdroj: Boring, *American Journal of Psychology*, vol.42, (1930), s. 100 a P.Porter (1954): *American Journal of Psychology*, vol.67, (1930), s. 550. Přetištěno z: Hanson N. (1958): *Patterns of Discovery: An Inquiry into the Conceptual Foundations of Science*. Cambridge University Press, Cambridge, obr. 2,5,7, s. 11-14.

Další pohled na geografii podává autor v r. 2008:

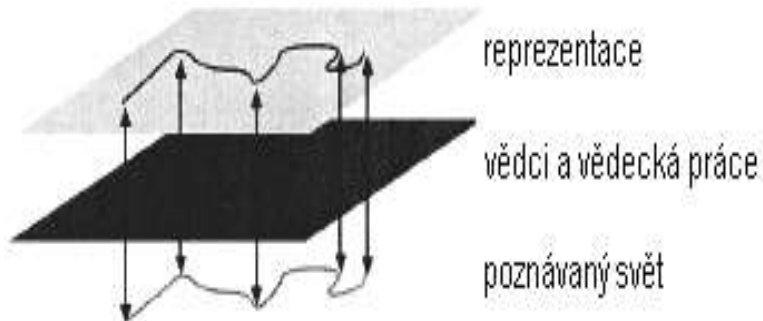

Obr.17: Geographium (Hynek, 2008, 42)

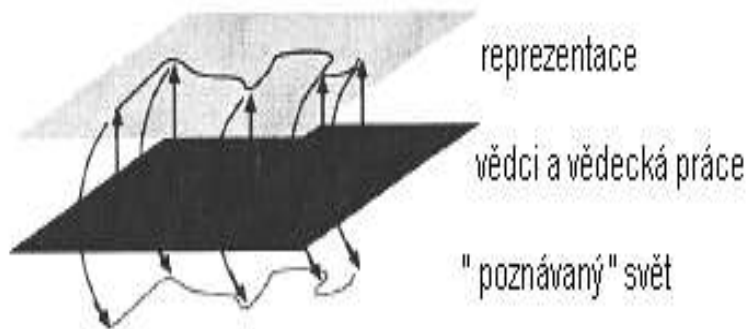
Takto pojaté *Geographium* říká, že v geografii nejde pouze o pouhý místopis – ‘*co kde je*’ a ‘*sumu statistických dat*’ o místech. Jsou zde další otázky, na něž geografie hledá odpověď s inspirací i v *International Charter on Geographical Education*. (Commission on Geographical Education 1992, IGU/UGI, Washington.). Geografie není jen empirickou vědní disciplínou, má svou teorii i aplikace, takovým korpusem se zabývá geografické myšlení (Mičianova metageografie, Sočavova geografická tektologie). Spočívá v hledání smyslu,

významu, výkladu/vysvětlení světa, v němž žijeme, je tudíž interpretativní. Klíčem k pochopení tohoto přístupu jsou následující schemata:

Konstruktivistický realismus:

Konstruktivistický interpretivismus:

Obr.18: Konstruktivistický realismus (podle A.Hynek, N.Hynek, 2006, Fig.2B) a Konstruktivistický interpretivismus (podle A.Hynek, N.Hynek, 2006, Fig.4A)

Připojíme nyní tři autorovy texty z učebního předmětu: Geografické myšlení Z0120 (Geografický ústav PřF MU Brno):

1. Logic and Judgement in Science

A.Hynek, 7.3.2006

podle:

Haines-Young R., Petch J. (1986): Physical geography: Its Nature and Methods, Harper and Row, Publ., London, 230 s. ISBN 0-06-318327-7

Proč do sebe zapadá pobřeží Afriky a Jižní Ameriky jako skládanka? Proč téměř nikdo nevěřil teorii pohybu pevnin před r. 1960 a proč téměř všichni ji uznali po r. 1970?

Proč je uznávána Darwinova teorie víc než jiné teorie?

Co je základem jakéhokoliv tvrzení, jež podáváme o světě?

Moderní doba je dána právě rolí vědy, jejím vlivem na každodenní život, čím se liší od jiných lidských činností?

K.Popper: v historii vědy, stejně jako v čemkoliv lidském, je spousta neodpovědných snů, umíněnosti, omylů.....ALE....věda je zřejmě jedinou lidskou činností, v níž jsou omyly

systematicky kritizovány, opravovány a je-li ve většině lidských činností změna, pak zřídka pokrok, nikoliv systematická kritika, korekce idejí
Jde o činnost, založenou na metodách používaných při zkoumání

JENŽE: P.Feyrabend – metoda patří do říše pohádek, není žádná zvláštní metoda, která je racionálnější než jsou jiné činnosti a dokáže proměnit ideologicky kontaminované ideje na pravé a užitečné teorie

Racionalisté: věda je uspořádaná logická činnost s úsudky založenými na zdůvodněném uvažování

(příklady: terásky na svazích, eroze v korytech semiaridních krajin)

výběr mezi konfliktními teoriemi

testování přesnosti predikce

spolehlivost pozorování

metodologie = jak se co dělá

vysvětlení = jak svět pracuje/funguje

teorie, predikce, pozorování – odpovídají nám přístupné realitě?

výběr mezi hodnotami, postoji není totéž co soutěžící teorie

vysvětlení reality nezávislé na lidské činnosti

proces jak učinit věci pochopitelnými

tvrzení, proč jsou věci tak, jak jsou

rozlišení světa idejí a světa pozorovatelných věcí

teorie postihuje zdůvodnění pro věci, čím jsou, z čeho vyplývá jejich chování, co je za nimi (uspořádání, procesy) a vysvětlení je tím, co z toho logicky vyplývá, jak svět funguje, viděn světem idejí

(příklad zalesněných strží)

deduktivní uvažování – logická struktura konzistentních a konektivních tvrzení, jež jsou kompatibilní

vysvětlení pravděpodobnostní, genetické/historické, funkční/teleologické

zákony jsou obecná, univerzální tvrzení popisující charakter nebo chování všech členů třídy věcí, nejsou používány pro definice, popisují procesy, vztahy mezi věcmi nebo jejich chování

vědecké vysvětlení musí být zvažováno na základě pravdivosti premis, poznávání a zkušenosti

základní ideje jsou označovány jako vědecké teorie/hypotézy

ideje obsažené v teoriích/hypotézách představují rámec pro vysvětlení pozorovaných pravidelností – tyto pravidelnosti jsou vyjádřeny vědeckými zákony

teorie vysvětluje tyto zákony popisem mechanismů/procesů, jež jsou za nimi

Hemple: vnitřní principy a překlenovací principy teorie

(příklad erodibility, erozivnosti a měřitelného procesu)

věda: vysvětlení světa, jaký je nezávisle na nás

teorie pravdy korespondenční (shoda tvrzení a faktů), koherenční (logická konzistence, sociálně podmíněno), pragmatická (utilitární/instrumentální)

Proč to tak je?

Z téhož předmětu ještě uvedeme zřejmě nejnvýstižnější koncept Regionální geografie podle P.Clavala (1998):

2. Regionální geografie

Podle P.Clavala: Introduction to Regional Geography, 1998

1. Vývoj studia regionů
  - a. Herodotova Odysea, topos/chór
  - b. Oikumene Eratosthenes, Ptolemaios –katografie
  - c. Osvícenství – Jefferson, Humboldt
  - d. Klasické období – Reclus, de la Blache
  - e. R. Brunet, choréme - Géographie Universelle
  - f. Pred, Harvey, Gregory, Jameson, Entrikin, Cooke
2. Regionální přístup
  - a. Přírodní regiony
  - b. Ekonomické regiony
  - c. Metropolitní regiony
  - d. Kulturní regiony, region jako žitý svět
3. Metody regionalizace
  - a. Individuální mapování
  - b. Systematické mapování
  - c. Mapy jako nástroj regionalizace
  - d. Polarizované regiony
  - e. Regionalizace jako klasifikace
4. Ekologické základy RG
5. Ekonomické základy RG
6. Sociální a kulturní dimenze RG
7. Regionální vědomí a identita
8. Region a politický život
9. Vývoj forem regionální organizace
  - a. Společnosti bez státu
  - b. Tradiční společnosti
  - c. Od průmyslové revoluce
  - d. Globalizace a nový územní řád

V rámci předmětu Geografické myšlení Z0120 byla již v r. 2005 rozlišena geografie akademická a konstruktivní:

3. Geografie akademická a konstruktivní

A. Hynek, únor 2005

- Geografie je jednou z nejstarších disciplín – projekt HERODOT, intellectual enquiry
- Geografové se neshodují ani v tom, čím geografie je, ani v tom, čím by měla být. Přesto se úspěšně rozvíjí....

Akademická geografie – předmět a metody

- Jaká je 'public image' geografie? Problém interakce akademické disciplíny s veřejností

- Jak jsou produkovány geografické znalosti? Kým? Kdo se o tyto znalosti zajímá? Jaký mají sociální, politický, ekonomický a ideologický kontext? Vztah znalostí, moci a lidských zájmů
- Geografie jako součást všeobecného vzdělání. Jaká verze geografie se vyučuje/učí? Encyklopedie+místopis....
- Bohatost geografického výzkumu – klimatické změny, životní prostředí, ekonomická restrukturalizace, Antarktida, Kanada, GISy, kulturní krajina, dopravní sítě atd.
- Diskontinuita profesionální geografie a veřejnou představou geografie, akademická a praktická disciplína

Konstruktivní geografie - konstrukce disciplíny:

- činnost geografů, co dělají – What do geographers do? Institucionalizace geografie, kde geografové působí? Kdo financuje geografii?
- vymezení předmětu – lidové. Co jsou geografické objekty? Soutěž s ostatními disciplínami – které jiné disciplíny se zabývají regiony, krajinou, životním prostředím, klimatem...?
- metodologie a postupy
- geografická způsobilost (kompetence) – znalosti a dovednosti. Jaké otázky si geografie klade? Vztah mezi empirií, teorií a aplikací. Sociální relevance geografie. Reprezentace – jak jsou objekty a subjekty re-prezentovány v diskurzu?

A konečně, byl zařazen i koncizní vývoj geografie jako vědní disciplíny:

A.Hynek (listopad 2001, březen 2005)

- ✓ Zrod geografie jako akademické disciplíny: B.Varenius (1650): Geographia Generalis
  - obecná a speciální(choro/topo)
  - hodnota, potěšení, užitečnost/logika, geometrie
- ✓ Královská společnost v Londýně 1660
- ✓ Pařížská akademie věd, 1666
- ✓ I.Kant (1757,1802): Physische Geographie
- ✓ Prostor a čas jako nazírací formy, ne pojmy – noumena a phenomena
- ✓ Geografie matematická, morální, politická, komerční, teologická
- ✓ A.Humboldt (1845): Kosmos (příroda)
  - Empirická pozorování a srovnávání, generalizace, porozumění
- ✓ C. Ritter (1817): Erdkunde (20 dílů) (lidé)
  - Obecná a regionální geografie
- ✓ Pařížská geografická společnost, 1821
- ✓ Berlínská geografická společnost, 1828
- ✓ Královská geografická společnost v Londýně, 1830
- ✓ Ruská geografická společnost, 1845
- ✓ Americká geografická a statistická společnost, 1851
- ✓ F.Ratzel (1882,1891): Anthropogeographie. (Lebensraum)
- ✓ Anarchisté
  - E.Reclus (1868-9): La terre, (1874-94): Nouvelle géographie universále
  - P.A.Kropotkin – globální distribuce zdrojů, komunitní jednání, vzájemná závislost, produkce/spotřeba, společenství svobodných výrobců
- ✓ Environmentalismus – environmentální determinismus a posibilismus
- ✓ E.Semple (1911) – deterministka, studovala u Ratzela v Lipsku, G.M.Marsh(1864) – posibilista

- ✓ W.M. Davis (1906) – human responses to physical environment, jeho proslulé blokdiagramy
  - ✓ H.Barrows (1922) – geography as human ecology
- Region jako předmět geografické syntézy a zkoumání
- ✓ F.Richthofen – příčinné vztahy, generalizace, interpretace chorologie
  - ✓ Vidal de la Blache (1913)– společnost a prostředí (milieu, pays, genre de vie, circulation)
  - ✓ A.Hettner (1895,1903,1927)- idiografie, individualita, chorologie, srovnání
  - ✓ R. Hartshorne (1939): The Nature of Geography , teritoriální diferenciaci, popis, interpretace rozdílů, prostorová analýza a syntéza

Krajina

- ✓ V.V.Dokučajev (1899): Přírodní zóny
- ✓ Passarge (1908), Schlütter (1920) – kulturní krajina
- ✓ C.Sauer (1924) – kulturní krajina, morfologie, fyzické a kulturní prvky
- ✓ Berg (1915) – zonální/krajinná regionalizace
- ✓ Vernadskij – biosféra
- ✓ Polynov – geochemie krajiny
- ✓ Grigorjev - FG proces
- ✓ Sukačev - biogeocenóza
- ✓ Tansley – ekosystém
- ✓ C.Troll – 1939: krajinná ekologie
- ✓ V.B. Sočava – krajina jako geosystém

Humánní geografie

- ✓ von Thünen, W. Christaller, A.Weber, A. Lösch, W.Isard
- Hartshorne vs. Shaeffer (1953) – exceptionalist – nomothetic

Systémy a teoretická geografie

- ✓ Bunge (1962) : Theoretical Geography , Ackermann (1963), Chorley+Haggett (1967): Models in Geography, Chorley+Kennedy(ová) (1971: Physical Geography – A Systems Approach
- ✓ Popis-systematika-teorie –testování

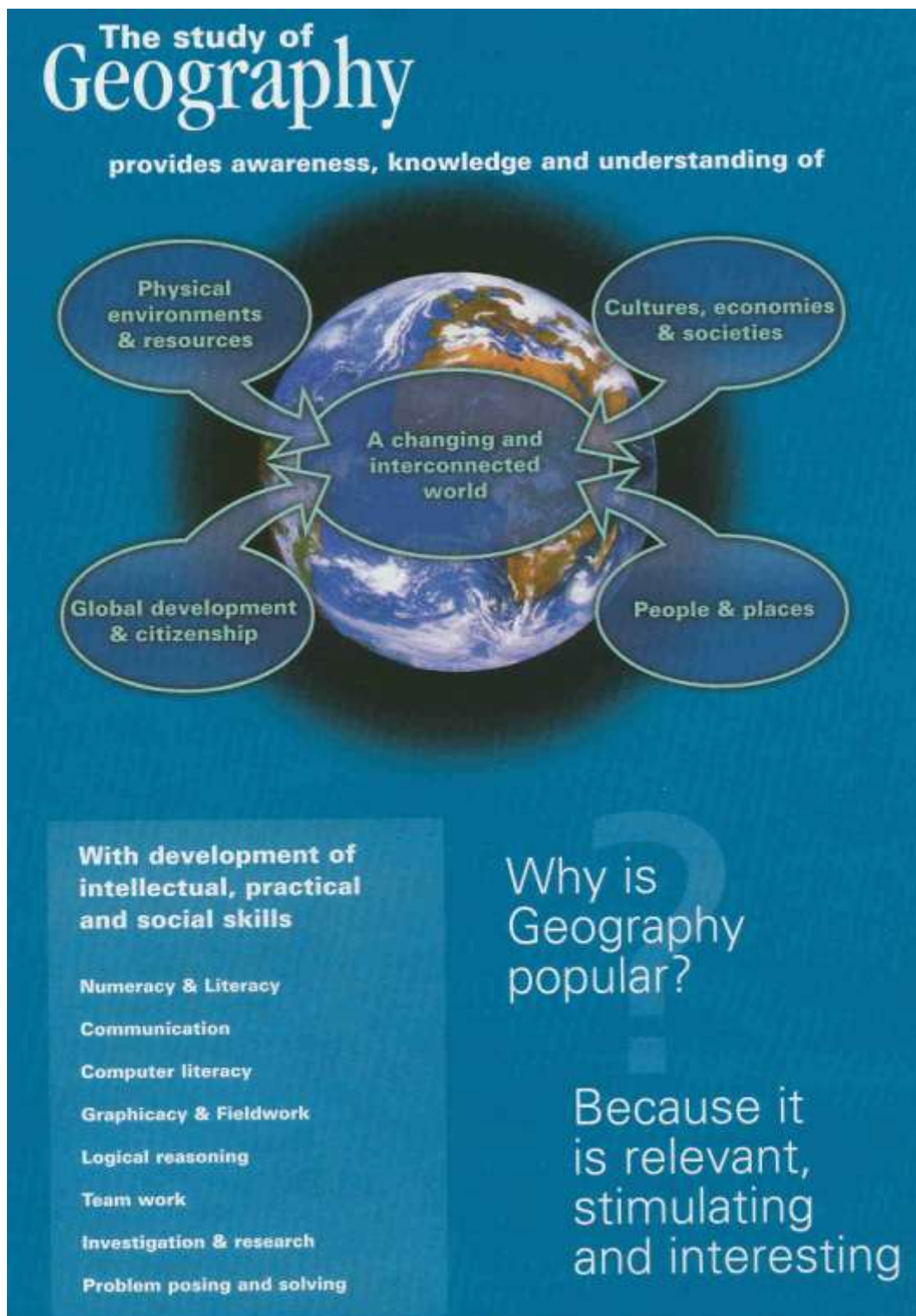
Behaviorální přístup, ústup od racionálního/ekonomického pojetí člověka

Problém predikce prostorového uspořádání, nelze vysvětlit, ale pochopit chování lidí

- ✓ Lynch (1961): Image of the City. Percepce, mentální mapy, mobilita, prostorové chování, Lowenthal (1961) – vnější svět a jeho obraz v našich hlavách, osobní (plurál) geografie – zkušenost, učení, imaginace jako základ diskurzu, Simonův (1957) koncept rozhodování při neúplném poznání, příklady adaptací na živelné pohromy, vztah mezi percepcí a chováním – Desbarats(ová), kognitivní struktury, vliv sociálních struktur
- ✓ časová geografie - Hägerstrand (1975):
  - nedělitelnost lidské bytosti, omezená povaha lidského žití, omezené lidské schopnosti, trvání každé otázky, spotřeba času při prostorovém pohybu, omezená nabalovací kapacita prostoru, omezená velikost terestrického prostoru, všechny situace jsou založeny v minulosti
  - časoprostorová životní dráha, co je za událostmi?jaké motivy, souvislosti, chybí mu otázka poznatelnosti lidského jednání a struktura sociálních vztahů
- ✓ Giddens – teorie strukturace propojující časoprostorové ustavení sociálních systémů se strukturou dominance, každý sociální systém je protažen časoprostorově
- ✓ Pred - místo je historicky kontingentní proces
- ✓ D. Harvey (1969): Explanation in geography. Metodologie jako nezbytná podmínka, filosofie jako dostačující podmínka pro řešení geografických problémů. 1971: otázka relevance, selhání logického pozitivismu (viz Habermas)

- ✓ sociální procesy a prostorové struktury
  - ✓ humanistická geografie – Ley, Tuan (topofilie), Buttimerová, Guelke
  - ✓ FG: modelování procesů – produkce vědění
  - ✓ Radikální geografie – Antipode, Peet, Harvey – Social Justice and the City (1973), marxistická geografie – Hegelova dialektika, Marx – Kapitál, Castells (1977): The Urban Question-a Marxist Approach
  - ✓ Strukturalismus v geografii, strukturace – sociální praxe, produkce/reprodukce, sociální integrace
  - ✓ Lefebvre – prostor jako proces, sociální produkce prostoru
  - ✓ Harvey: materiální prostorová praxe/zkušenost, reprezentace prostoru – percepce, prostory reprezentací - imaginace
  - ✓ Locality debate - Massey(ová), sociální prostorová organizace
  - ✓ Realismus – od epistemologie k ontologii, Sayer
  - ✓ Geografie jako kritická věda, vliv Habermase, ale i jazykovědy
  - ✓ 1989: Peet a Thrift, eds. : New Models in Geography . Politická ekonomie.
  - ✓ Feminismus v geografii, geografie pohlaví
  - ✓ Postmodernita, postmodernismus, pozdní kapitalismus – kritika rozvoje, teorie regulace (Aglietta, Lipietz), strategie/plánování měst, Jameson
  - ✓ Social theory and social action, performativita, dekonstrukce, diskurs
  - ✓ Glokalizace
  - ✓ Institucionální ekonomie, trh práce, geografie produkce
  - ✓ Politická ekologie, trvalá udržitelnost, zdroje
  - ✓ Governance, stát
  - ✓ Etnicita, kultura
  - ✓ Finance, komunikace, migrace, světový obchod
- Dodatek (2011):
- ✓ Poststrukturalismus, actor-network theory (Latour, Allen, Law a Mol, Bonta a Protevi podle Deleuze, Barry – politika a technologie, hybrid geographies – Whatmore)

A na závěr výstižné schéma z Institute of Education, University of London, Dept. Of Geography, 2006:

Obr.19: Studium geografie (Institute of Education, A.Kent, D. Lambert, D.Balderstone, University of London, Dept. Of Geography, 2006)

V současnosti jsou důležitá témata, jimiž se geografie zabývá, často ve spolupráci s negeografickými disciplinami, někdy i více než s jinými geografickými disciplinami. Většinou jsou to témata aplikovaná, v nichž se odpovídá na otázku: co je potřeba udělat? Spíše než : co to je? Témata, aplikace vyžadují kritické a tvořivé geografické myšlení. Tyto tři

ingredience jsou doprovázeny kartografickou podporou, technikami geografických informačních systémů, jejichž software umožňuje zpracování dat a jejich grafickou/mapovou prezentaci.

Literatura:

- ABLER R., ADAMS J., GOULD P. (1972): Spatial Organization. The Geographer's View of the World. Prentice/Hall Inte., Inc., London, 587 s. ISBN 0-13-824136-8
- ARMSTRONG D., HUNKINS F. (1989, 1984): World Geography: People and Places. Merrill Publishing Company, Columbus, 707 s.+ Passport (Instructional Approaches) 334 s. ISBN 0-675-02288-6
- BAŠOVSKÝ O., LAUKO V. (1990): Úvod do regionálnej geografie. SPN, Bratislava, 397 s. ISBN 80-08-00278-6
- BRADSHAW M., WHITE G., DYMOND J., CHACKO E. (2007): World Regional geography, 2nd ed., McGraw Hill, New York, 599 s., ISBN 13-978-0-07-110632-0 www.mhhe.com
- CLAVAL P. (1998): An Introduction to Regional Geography. Blackwell publ., Oxford, 299 s.
- ČERTKO N. (1981): Geochimija landšafta. Izd.BGU. Minsk, 255 s.
- de BLIJ H.J. , MULLER P.O.(2007): The World Today. Concepts and Regions in Geography. 3rd ed. John Wiley & Sons. Danvers, 391 s. + Appendix. ISBN 978-0-470-0481-4.
- DEMEK J. (1987): Úvod do štúdia teoretickej geografie. SPN, Bratislava, 248 s.
- FELLMANN J., GETIS A., GETIS J., SHRUBSOLE D., HOPKINS J. et al. (2007): Human Geography. Landscapes of Human Activities. Canadian Edition. McGraw-Hill Ryerson, Toronto, 486 s. ISBN 13-978-0-07-096342-9.
- FREEMAN H., RAUP O. (1959): Essentials of Geography. McGraw-Hill, New York, 543 s.
- GARRISON W.L., MARBLE D.F. (1967a): Quantitative geography. Part I: economic and cultural topics. Evanston, Northwestern University Studies in Geography, No.13, 293 s.
- GARRISON W.L., MARBLE D.F. (1967b): Quantitative geography. Part I: physical and cartographic topics. Evanston, Northwestern University Studies in Geography, No.14, 324 s.
- Geography for Life. National Geography Standards, 1994. National Geographic Research & Exploration, Washington, 272 s. ISBN 0-7992- 2775-1.
- GREGORY D., JOHNSTON R., PRATT G., WATTS M., WHATMORE S. (2009): The Dictionary of Human Geography. 5th ed. Wiley-Blackwell, Oxford, 1052 s. ISBN 978-1-4051-3288-6.
- HAGGETT P. (2001): Geography. A Global Synthesis. Prentice Hall, Harlow, 833 s. ISBN 0-582- 32030-5
- HAGGETT P. (1965): Locational Analysis in Human Geography. Edward Arnold, London, 339 s. ISBN-13: 978-0713151794
- HAGGETT P. (1983): Geography. A Modern Synthesis. 3rd ed. HarperCollinsPublishers, New York, 644 s. ISBN 0-06-042579-2
- HAGGETT P. (1990): The Geographer's Art. Blackwell, Oxford, 219 s. ISBN 0-631-17144-4
- HAMPL M. a kol. (2001): Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. DemoArt, Praha, 328 s. ISBN 80-902686-6-8.
- HARTSHORNE R. (1939): The Nature of Geography: A Critical Survey of Current Thought in the Light of the Past. Association of American Geographers, Lancaster, 645 s.
- HOLT-JENSEN A. (2001): geography: History and Concepts. A Student's Guide. 3rd ed. SAGE Publ., London, 228 s. ISBN 0 7619 6179 8.
- HRADECKÝ J. (2010): Současné trendy ve světové fyzické geografii aneb jak si stojí česká fyzická geografie? (hlavní teze příspěvku) In: *Geografie pro život ve 21. století: Sborník příspěvků z XXII. sjezdu České geografické společnosti pořádaného Ostravskou univerzitou*

v Ostravě 31. srpna - 3. září 2010. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2010. ISBN 978-80-7368-903-2

HUDSON R. (2005): Economic Geographies. SAGE, London, 242 s. ISBN 0-7619-4894-5

HYNEK A. (2010): Geografie – jediná? rozdělená? jednotná? množná? síťová? moc a odpor, proudy a stroje? (hlavní teze příspěvku) In: Geografie pro život ve 21. století: Sborník příspěvků z XXII. sjezdu České geografické společnosti pořádaného Ostravskou univerzitou v Ostravě 31. srpna - 3. září 2010. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2010. ISBN 978-80-7368-903-2

HYNEK A. (2008): Geographium. Miscellanea Geographica, Universitatis Bohemiae Occidentalis, 14, ZČÚ Plzeň, ed. M.Čechurová, s.39-45, ISBN 978-80-7043-663-9

International Charter on Geographical Education. Commission on Geographical Education 1992, IGU/UGI, Washington, 392 s. ISBN-13: 978-3925319112

The International Charter on Geographical Education, Revised 2006 Edition. <http://igu-cge.tamu.edu/cgecharter2005.pdf>

LAUKO V. (1982): Podstata regionálnej geografie a jej postavenie v systéme geografických vied. Geografický časopis 34, 2, s.271

LENON B., CLEVES P. (2001): Fieldwork Techniques and Projects in Geography. 2nd ed. Collins Educational, London, 173 s. ISBN 13-978-000-711442-9

MATLOVIČ R. (2006): Geografia – hľadanie tmelu (k otázke autonómie a jednoty geografie, jej externej pozície a inštitucionálneho začlenenia so zreteľom na slovenskú situáciu). In: Matlovič, R., Ira, V., eds., Vývoj, súčasný stav a perspektívy slovenskej geografie v 21. storočí. Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy, XLIV., Folia Geographica, 9, 6-43.

PEET R. (1998): Modern Geographical Thought. Wiley, New York, 342 s. ISBN-13: 978-1557863782

SOČAVA V.B. (1978): Vvëdënije v uëenije o geosistëmach. Nauka, Novosibirsk, 318 s.

Sýkora L. (2010): Současný stav a nové trendy: kritické zhodnocení české v kontextu světové sociální geografie (hlavní teze příspěvku)

TOUŠEK V., KUNC J., VYSTOUPIL J. a kol. (2008): Ekonomická a sociální geografie. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň, 411 s. ISBN 978-80-7380-114-4.

VRESK M. (1997): Uvod u geografiju. Rozvoj, struktura, metodologija. Školska knjiga, Zagreb, 304 s. ISBN 953-0-30850-7

Zeměpis světa, díl osmý, Přední Asie, Vysoká Asie: P.Vidal de la Blache, Gallois L., Blanchard R., Grenard F. (1932), Aventinum, Praha, 575 s. (s. 196,197,199+příloha)

A nyní spouštěcí text naší spolupráce ve studiu prostorovosti, v něm jsme hledali cestu k procesnímu pojetí prostoru, k pojetí, jež za souřadnicemi vidí prostor jako proces. Prostor je spíše *slovesem* než podstatným jménem. Prostor není nejdříve prázdný a pak se vyplňuje, nýbrž se děje, prostoruje se, utváří se, proměňuje i strvává. Tady je tedy ten text bez úprav:

(Přinejmenším) čtyři prostorovosti krajiny

Alois Hynek,

Geografický ústav Přírodovědecké fakulty, Masarykova univerzita Brno

Ústav správních a regionálních věd Fakulty managementu a ekonomiky, Univerzita Tomáše Bati Zlín

Jaroslav Vávra, katedra geografie Pedagogické fakulty, Technická univerzita Liberec

Studium krajiny se postupně stalo jak studiem oborovým, tak mezioborovým se silným aplikačním akcentem ve stylu 'krajinoznalství', tak jako je třeba půdoznalství. Jsme svědky úsilí některých specialistů o monopolizaci jak pojmu krajina, tak krajinoznalství. Byli to

především geografové, kteří přispěli k vymezení krajiny jako vědeckého termínu. Významným impulzem rozvoje studia krajiny je propojení krajiny a ekologie v krajinné ekologii (Troll C., 1939). Krajina je především obecným slovem, které je běžně používáno veřejností s rozdílnou jazykovou intencí: v češtině, polštině ve smyslu území, jež můžeme dohlédnout k obzoru, k jeho okraji, v němčině, ruštině je zdůrazněn její složitý obsah, v angličtině vzhled, atd.

Geografové převzali obecné slovo krajina a snaží se mu dát odborný obsah především v návaznosti na mapování krajiny (německá škola - Schlüter, Troll, Paffen, Uhlig, Haase, Lesser aj.), v sovětské nauce o krajinně pak v pojetí geosystémovém (např. Milkov, Isačenko, Sočava, Preobraženskij, A.D. a D.L. Armandové, aj.) a tam také začala být rozlišována krajina v obecném, individuálním a typologickém smyslu. Navzdory J.G.Sauškinovi, který již ve 40. letech prosazoval studium kulturní krajiny, bylo studium krajiny především spojováno s fyzickou geografii.

V našem pojetí dáváme přednost pojetí krajiny jako souboru krajinných ekosystémů přírodních, resp. přírodě blízkých/antropogenně ovlivněných, i kulturních. Elementární prostorovou jednotkou krajiny jsou topy, označované též jako stanoviště, dlaždice/testery, buňky atd. V případě přírodní krajiny je jejich velikost dána také nejpodrobnější prostorovou mapovou rozlišitelností jejich složek. Tak např. elementární prostorovou jednotkou půdy není půdní profil jak si řada krajinářů myslí, ale pedon, nicméně mapovatelné jsou až polypedony – soubory pedonů. K nim se blíží pedotopy G.Haaseho. Naprosto ideálními prostorovými jednotkami pro studium přírodní krajiny jsou u nás lesní typologické jednotky v měř. 1:10 000 a nesejde na tom, zda ve verzi ÚHUL nebo v pojetí A. Zlatníka rozvinutém J.Lacinou a A.Bučkem. Praktickými mapovatelnými jednotkami přírodní krajiny jsou topochory vymezené A. Hynkem a P.Trnkou (1981), jejichž soubory tvoří mikrochory. Ty jsou stavebními jednotkami pro vymezení přírodních krajin ČR jak v individuálním tak generickém pojetí. Topochora představuje soubor topů, nikoliv nahodilý, nýbrž tvořící prostorový celek daný buď procesně nebo geneticky či similaritou i kontrastem. Právě soubor můžeme chápat jako sbor, řecky *chór*, u nás přepisované jako 'chora', odtud soubor topů = topochora. Kulturní topochory mají ve středoevropské krajinně název *tratě*, což jsou *toponyma*. Rozumí se jejich lokální úroveň s rozlišitelnými/mapovatelnými topy, zatímco prostorově vyšší jednotka – mikrochora rozlišuje nikoliv topy, nýbrž topochory jako své základní stavební jednotky. Blíže jsou tyto otázky řešeny diskurzívně v předcházejících sbornících této edice (Herber V., ed. 2003-2006)

V případě kulturní krajiny je nezbytné vzít v úvahu nejen prostorovou formu land use, ale hlavně jeho ekonomický, sociální, kulturní, politický a technologický obsah (ESPECT podle A.Hynek a N.Hynek, 2005). Samozřejmě v ekologickém či environmentální smyslu, resp. významu. K dosud používaným modelům prostorovosti krajiny, např. podle R. Formana a M.Godrona (1993, česky) potřebujeme i jiné pohledy na krajinu, zmiňme krajinu jako *text*, možná i jako *palimpsest* (Cosgrove D.E., Daniels S., eds., 1988, Crang M., 1998). Naprosto novým přístupem je foucaultovský pohled na krajinu, aplikace *epistémé* M.Foucaulta jako *archív* krajiny a její *genealogie*, která nás může zavést až k *biodispozitivu*. Tento koncept bude zřejmě klíčovým v environmentální *governmentalitě* (vládnutelnosti) nyní aplikované v politickém řešení globálního oteplení.

Prostorovost. Tak jako ve filosofii Řekové formulovali základní filosofické otázky, na něž staletí pilujeme, doufejme, lepší odpovědi, tak i v geografii přinesli základní koncepty 'topos' a 'chór/chora' zachycující identitu a kontext místa. Dnes se terminologicky vymezují např. jako 'site' a 'situation', ale v posledních letech začíná dominovat koncept 'place', zřejmě je propojuje. Léta trvající diskurz o tom, že geografie se nezabývá jenom prostorem, ale i časem má jednoduché řešení v jejich propojení, jak to např. navrhl T. Hägerstrand (1976) a ve slovenské geografii prakticky ukazuje V.Ira propojení času a prostoru znamená procesní

pohled na realitu, jímž by se měla geografie zabývat – psát o něm, nikoliv jej popisovat: *grafó* znamená píši a nikoliv popisuji. Diskurz geografického popisu je nedorozuměním. Jak chápat prostorovost? Cloke P. et al. (2005, xi) vymezují prostorovost jako sociálně utvářený a prožívaný prostor, nikoliv jako dané pozadí sociálního života. Tito autoři jej považují za ústřední koncept současné humánní (albertovsky: sociální) geografie. Někdy je používána v plurále (*spatialities*), aby bylo zdůrazněno množství různých způsobů, jimiž může být prostor konstruován a prožíván. V současnosti se projevuje silná korelace mezi sociologií a britskou humánní geografii, která má své kořeny u Giddensova docenění geografie. I v humánní geografii začíná prostorovost lidským tělem, pokračuje rodinou/domácností k ulici, městu/*place*, a vstupuje do regionů. Stejně jako jsou mikrochory, mezochory, makrochory, tak jsou mikroregiony, mezoregiony, makroregiony. Jejich hranice nejsou, resp. nemusí být, shodné. V planetární dimenzi obsahují krajiny (makrochory, globiony) regiony, zatímco mezoregiony a mikroregiony obsahují krajiny. To je téma, kde své řekl především Vidal de la Blache.

Hned se navozuje otázka: zabývá se fyzická geografie také prostorovostí? Nepochybně ano, např. vynikající výsledky podrobného geomorfologického mapování (J. Demek, T. Czudek, J. Kuský, B. Balatka aj.) poskytují propojením genetického a morfologického přístupu procesní pohled na prostorovost reliéfu. Procesní koncept současné fyzické geografie přináší její prostorovost – na rozdíl od humánní geografie jsou tvůrcem FG prostorovosti přírodní procesy. Klimatologie akcentuje roli času, naprosto ideální přírodní složkou, která vypovídá o procesech nejzřetelněji je půda, její půdní pokryv, jímž se naprosto průkopnický zabýval V.M. Fridland, např. ve studii z r. 1977. Půda navíc obsahuje relikty, odezvy dřívější časoprostorovosti. Do prvního rozměru/prostorovosti zahrnujeme přírodní hybatele, síly v krajině, se kterými člověk/společnost musí stále počítat a které vždy člověka překvapí svou silou a neočekávaností (povodně, zemětřesení), ale kterým věda stále více a více rozumí a dovede je vysvětlit.

Druhá prostorovost obsahuje lidské aktivity, které se týkají využívání, vykořisťování či exploatace krajiny. Nebylo by však správné tvrdit, že představuje pouze zhoršení kvality krajiny, její devastaci. Jde o (ekonomické) využití krajiny, „pro existenci“ lidí, včetně fyzického pohybu (lidí, zboží, služeb), které však přetváří fyzickou krajinu na krajinu kulturní.

Třetí prostorovost je imaginativní/percepční, týká se interpretace světa, v němž žijeme, dokonce vznikl *kyberprostor*, naprosto virtuální svět možného, co se v lidské hlavě vytvoří. Od percepce/imaginace k performanci – což je čtvrtá prostorovost krajiny - je často jen nepatrný krůček s často fatálními dopady na krajinné ekosystémy, životní prostředí. Na pořadu dne je regulace nikoliv imaginace, nýbrž její performance. Tyto 'světy možného' nejsou však jen hrou k pobavení, ale v lidských hlavách vznikají nápady, od nichž není daleko k realizaci. Podívejme se např. co dokáží řidiči sněžných a vodních skútrů, SUV (sportovních užitkových vozidel s vysokou spotřebou pohonných hmot), čtyřkolek ani tak na jejich *tuningu*, ale především v horách, často chráněných a od nich nechráněných, na polích, v přehradních nádržích atd.

Není bez zajímavosti, že již A.J. Retejum (1988) předložil koncept 3 geometrií prostorových jednotek – *rajonů, chorionů a areálů*. Jeho genetický přístup je sice navýsost procesní, nikoliv jen morfologický, ale není sjednocující, byť v 1. kapitole zdůrazňuje nezbytnost syntézy. Jiným velmi inspirujícím pohledem je koncept 'polarizované biosféry' v pojetí B.B. Rodomana (1973, in Armand D.L., 1975, 272). Jde o pozoruhodné výtvarné dílo mistrovsky portrétním jádra a přechody urbánního a rurálního prostoru.

V našem pojetí se zaměříme na jinou dualitu: imaginativní a performační. Imaginativní je založena na konceptu humanistické geografie, performační prostorovost vyčleňujeme jako samostatný rozměr/geometrii krajiny především jejími dopady na krajinné ekosystémy,

životní prostředí. Přestože se všechny formy prostorovosti krajiny prolínají jako koprodukt – produkt a konstrukt - je možné analyzovat její rozlišitelné úrovně:

Prostorovost krajiny		
první	přírodní	přírodní procesy, složkové interakce živly, pohromy
druhá	socioekonomická	využívání přírody, antropogenizace prostorová organizace kulturní krajiny, nodalita, urbanizace, venkov
třetí	percepční, imaginativní	reflexivita, prožitky, odezvy, vzpomínky, topofilie, topofobie (Tuan), symboly, ikony, nálepky, sny, naděje
čtvrtá	performativní	aktéři (akční jednání), podílníci, dotčení, moc a odpor (Foucault), rozhodovatelé, fyzický kontakt a pohyb

Tab.1: Prostorovosti krajiny

První prostorovosti krajiny, kterou můžeme chápat i jako 'geometrii' či rozměr, dimenzi, zde rozumíme prostorové uspořádání krajinných ekosystémů v krajině, které nemůže být primárně jiné než přírodní. Právě zde je možné pochopit rozdíl mezi slovy 'environmentální' (obtížně vyjádřitelné jednoslovně v češtině) a 'ekologický'.

Environmentální je vždy monocentrické vyjádření vztahu mezi organismy a jejich prostředím, především však mezi člověkem/lidmi a jeho/jejich prostředím. Nicméně 'ekologický' zahrnuje explicitně látkově-energetické vztahy v polycentricky uchopeném krajinném ekosystému. Jen ekosystém je látkově energetickým zdrojem nikoliv životní prostředí, jen ekosystém je nositelem kapitálu a má úplné 'kvarteto': *assets, stock, yield, income*.

Proto začínáme první přírodní prostorovou geometrií krajiny. Nikoliv však ve smyslu nějakých 'zákonitostí' jak o nich někteří autoři pojednávají, spíše zřejmě mají na mysli určité prostorové pravidelnosti v uspořádání krajiny, v našem pojetí je používáme ve smyslu '*spatial pattern*'. Podívejme se však na topickou/chorickou úroveň na opačné straně prostorové dimenzionality.

V ní se na pevninách projevují tři látkově-energeticky působící faktory – teplo, vlhkost a látková úživnost (trofita) spolu s retranslačním působením reliéfu. Nicméně přírodní terestrickou geometrii utvářejí procesy fluviální, aridní (hyperfluviálních až extraaridní), nivální a kryogenní. Ony tvoří základní osnovu geometrie krajiny v Milkovově pojetí variant krajinné sféry, v níž nesmíme opomíjet vodní toky, jezera, ledovce, sněhová pole. Produktem těchto působících procesů je reliéf, přesněji morfoskulptura ve smyslu Měščerjakova a Gerasimova, která se stává působící silou. Reliéf spolu s trofitou půdy/zvětralin/hornin, teplotním a vlhkostním režimem určuje *spatial pattern*, tedy přírodní geometrii krajiny na topické úrovni. Váha těchto činitelů je vzájemně velmi proměnlivá, navíc teplo je dáno expozicí a advekčním přenosem, zatímco vlhkost, konkrétně voda v jakémkoliv skupenství je horizontálně pohyblivá v oběhu vody. Trofita není dána jen prostým obsahem živin, ale jejich přístupností pro organismy závislejícím především na vlhkosti (xerothermní topy mohou být troficky bohaté, ale voda limituje jejich dostupnost).

Při topicko-chorické prostorové analýze můžeme v naší přírodní krajině identifikovat tyto základní tendence geometrického uspořádání s významnou rolí reliéfu jako retranslátoru pohybu látek a energií: skalární/izotropní, gradientové/katenové rovnoběžné, koncentrické/gradientové rozbíhavé, koncentrické/gradientové sbíhavé, liniové/síťové/vektorové, paletové/ostrůvkovité, hranové, tranzitní neostré, rytmické/cyklické/repetitivní, mozaikové, prstencovité.

Bližší charakteristiky se již vymykají obsahu tohoto příspěvku z důvodů nedostatku místa, ale jsou zmíněny v dřívějších textech A.Hynka a v publikovaných i nepublikovaných textech P.Hartla.

Druhá prostorovost krajiny je dána působením člověka/lidí na přírodní složky krajiny, využíváním jejich látek, energií, ale i např. vzhledu v případě turistiky. Příroda představuje pro lidskou společnost kapitál jako jeden z výrobních faktorů nejen pro produkci zboží, nýbrž i služeb. Je zdrojem představ, znalostí, informací, může být *ikonická*. Průkopníky ve zjišťování prostorového uspořádání lidských činností byli bez sporu J.H. von Thünen a W.Christaller, kteří se zabývali zemědělstvím, resp. teorií prostorové působnosti středisek. Na ně navazují další autoři jako A. Lösch, W.Isard, nicméně málo známou syntézu těchto 4 přístupů předložil již v r. 1973 B.B. Rodoman (in Armand D.L., 1975). V jeho pojetí jsou na schématu prostorově propojeny historicky významné chráněné segmenty měst, jejich obslužné a účelové části stejně jako sídelní a průmyslové části, navazující zemědělská krajina členěná podle produkce, přírodní parky, rekreační území, využívané lesy, přirozené pastviny, chráněné přírodní krajiny, turistické základny a cesty. Rodomanova prostorovost integruje jak krajiny, tak regiony.

Jeho 'polarizovaná biosféra', jak nazývá svůj prostorový koncept krajiny je natolik nosná neboli proliferační, že jej můžeme po téměř 35 letech zpřesnit novými pohledy na růst měst – *urban sprawl*, který má buď povahu růstu plošného, liniového čili stuhovitého – *ribbon development* a také prostorovosti typu *leap frog*, která může mít i formu translace příměstských vesnic na urbánní segmenty. Ve městech, pokud akceptujeme přístup M.Deara a S.Flustyho (1998), probíhá proces decentralizace až typu KENO, který je spojen s funkční proměnlivostí budov, pozemků.

Zcela novou prostorovostí krajiny je přechod měst do venkova, který může mít ráz *suburbánního gradientu* znamenající postupující urbanizaci venkovské krajiny ve stylu *urban sprawl*. Transakční vztah města a venkova se nicméně projevuje i *rurbanizací*, kterou se zabývala v Rakousku E.Lichtenbergerová (2000). Identifikuje ji v místech intenzivního cestovního ruchu, rekreace v pobytových místech na venkově, kde jsou luxusní hotely, sportovní centra, služby poskytované na urbánní/hyperurbánní úrovni, parkoviště atd., prostě segmenty města v rurální krajině, můžeme je označit za *urban spots*.

Významnou součástí druhé prostorovosti kulturní krajiny jsou *komunikační sítě* propojující místa lidských aktivit. Umožňují i přenos zpráv v obrazové podobě, dnes stále více digitalizované, prim hraje Internet pronikající i do třetí geometrie krajiny. I v krajině jsou patrné vlivy těch procesů, jež nejsou smysly viditelné: finanční toky ovlivňují využívání přírodního kapitálu, lidská imaginace se promítá do jednání lidí. Prostě má krajina i neviditelnou dimenzi, kterou si můžeme představit asi tak jako když ji blesk náhle v noci osvítil. Kromě toho vidí aktéři v krajině zcela rozdílné krajiny.

Třetí prostorovost krajiny je inspirována pojetím E.Soji (1996) – *third space* – který v něm vidí v návaznosti na koncept H.Lefebvra (1991) umožňující nahradit binární opozita pojmově geografie vymezovaný prostor jako současně materiální a symbolický. Tím lze překonat tradiční vymezení dynamického času a statického prostoru. Pro Soju je 'třetí prostor' souběžně reálný i imaginativní, ba ještě něco víc. Odehrávají se v něm nové věci, a to narušuje staré a dominantní způsoby myšlení a konání. Tento koncept je zde proto, aby umožnil lepší porozumění prostoru, jeho interpretaci (interpretativní schémata) pro potenciálně emancipační jednání. Určitou interpretací Sojova konceptu je pojetí Matloviče a Matlovičové (2007). Nepochybně jsou možné další diskursivní interpretace. Např. tak, že spojuje oba předešlé rozměry. Jednak je spojuje v tom, že je člověk vnímá svými smysly (percepce), ale nejen to, člověk dokáže se na krajinu „dívat“ nebo ji vnímat způsobem, který vychází z jeho vzdělání, výchovy, zkušeností, jinak řečeno vštěpených/osvojených vědomostí, dovedností a hodnot. Může to být i pohled na krajinu skrze „normy“. Tak nazýváme krajinu,

jak by měla vypadat podle určitých „normovaných/normativních“ představ, jako například územní plán, psané zákony, které jsou schvalovány reprezentanty společnosti v krajině, které jsou normou. Pokud není norma naplňována, následuje korekce (upozornění, pokuty, tresty). Nepsané zákony, které se ve společnosti dědí mezi generacemi v rodinách či komunitách, snad i v rámci národní kultury, „stanovují“ člověku, komunitě, občanům státu jak krajinu chránit, udržovat a zvelebovat. Nepsané zákony, které mají dlouhou a silnou setrvačnost, vytvářejí v člověku či komunitách pocity, emoce, hodnocení, tedy morální rozměr. Tím člověk/komunita poměřuje krajinu, zda je ve správném či špatném stavu nebo zda se krajiny vyvíjí správným či špatným směrem.

V třetím rozměru krajiny jsou velmi důležité významy, které zdánlivě nemají nic společného s „reálným“ světem. Pokud však budeme studovat významy, které jsou v jazyku, textech, diskurzích, ikonografiích a symbolismu, dostaneme se ke „realitě“, která je možná přehlížena. Avšak když dochází k vyjednávání politiků s občany před rozhodnutím, je při podcenění této „reality“ vyjednávání dramatičtější, jak můžeme vidět v případě umístění amerického radaru v Brdech.

Klíčovou debatou o krajině mohou být: image versus realita a prezentace versus realita jak to hodnotí K. Morrisová (2003). Ta si pokládá otázku: „Kde je čistá materiálnost nebo fyzičnost objektu (nebo krajiny), když se dostáváme v interpretaci za tento objekt?“ Jinými slovy říká Morrisová, že existuje vždy kulturní filtrovací proces, který k nám prostřednictvím jazyka přináší realitu. Může např. jít o interpretaci krajiny, ve které se mluvčí narodila a která je jejím domovem. Mluvčí přesně identifikuje body v krajině, uvědomuje si relativní polohu mezi nimi (ve vztahu k jejímu domovu) a velmi emotivně vnímá ztrátu domova a devastaci krajiny. Její hodnocení zahrnuje interpretaci minulosti (zřejmě idealizované) a současnosti (viděné pesimisticky vzhledem k optimistické minulosti). Jiná je prezentace stejné/podobné krajiny mladou dívkou, která do krajiny vstupuje zvenčí a „tady a teď“. Chybí srovnání s minulostí, reaguje jen na současnou krajinu, která na ni velmi silně působí. Všimá si obecných objektů, místa přesně neidentifikuje. Krajinu vnímá expresivně. Je pro ni tak depresivní a ošklivá, až je pro ni přitažlivá a hezká. Sama se pak v závěru svého hodnocení až léká.

Naproti tomu např. politický technokrat prezentuje krajinu naprosto odlišně od předcházejících. V prvé řadě je člověkem, kterého se osud krajiny osobně nedotýká. Pro něho nejsou partnerem obyvatelé, kteří v krajině žijí/bydlí, ale je to vláda a ekonomické aktivity velkých hráčů, kteří ovlivňují obrovské změny v krajině, včetně následné rekultivace. Místo pojmu krajina, používá technický termín území. Politický „opinion maker“ chce působit na ty, kteří jeho slova „slyší“ – „těžba a následná rekultivace může krajině (již zdevastované) prospět.“

Jak jsou imaginace lidí spjaty s realitou? Francouzský filozof J. Baudrillard (1988) rozlišuje mezi reprezentací a realitou. Říká, že realita je nahrazena spektáklem/podívanou, kdy se spojují historické i budoucí obrazy. N. Johnsonová (2005) poukazuje na příklad jeskyní Lascaux v Massif Central ve Francii, kdy na jejich internetových stránkách je uvedeno, že jsou „trochu dál od tradičního místa, po proudu řeky“. Rozuměj tomu tak, že původní jeskyně byly uzavřeny a vedle byla vybudována jejich replika pro návštěvy-chtivou veřejnost. Originál je podle Johnsonové zbytečný a byl nahrazen simulakrem, který poskytuje „hyper-reálnou reprezentaci“.

Čtvrtá prostorovost krajiny je performační, nikoliv jak by se dalo očekávat, behaviorální, nýbrž mocenská. Pomocí přístupu M. Foucaulta k vědění a moci jsme se pokusili na otázky: kde se v krajině generuje moc, která přetváří i krajinu a současně jak vzniká (odpor) rezistence ve studii věnované přeshraničnímu území Klentnice-Drasenhofen (Hynek A., Hynek N., Svozil B., v tisku). Jsme dalecí toho, abychom percepce a imaginaci považovali vždy za hnací síly performance u všech lidí. Ale jsou takoví, kteří svou imaginaci dokáží naplnit ježděním sněžnými skútry po horách, jež jsou přírodními parky, rozjezdit ozimy

čtyřkolkami, vybudovat nepovolené stavby atd. jsou i opačné příklady pozitivních zásahů do krajiny, ale obáváme se, že je jich v naší zemi podstatně méně. Jsou rozhodovatelé, kteří strani systematickému ničení přírody a nejhorší je, že vadí minimu lidí. Na druhé straně zde máme fundamentalisty, kteří způsobí, že léta projíždí nákladní přeprava poblíž městských památkových rezervací. Performance znamená, že ji poznáme nikoliv podle slov, ale činů, v jednání aktérů, kteří buď za pomoci či proti aktantům znají jen svůj individualismus. K jejímu poznání se hodí *nereprezentační teorie* N.Thrifta (2004) zdůrazňující praktický, aktivní, ztělesněný ráz světa se zaměřením na jednání, události, okamžiky, věci. *Závěrem* můžeme uvést, že v poststrukturalistické verzi prostorovosti krajinné i regionální máme co do činění nejen s reálnou krajinou jako produktem přírodních procesů a lidských činností, jejich interakce, ale také se sociální konstrukcí krajiny a regionů. Imaginativní a kybernetická prostorovost jsou hrou s krajinou a regiony, nicméně jsme svědky i jejich reálného naplnění. Krajina je tak *koproduktem*, tj. konstrukcí i produktem, v němž se smazávají jejich hranice, resp. jsou pohyblivé. Tradiční subjekt-objektová verze krajiny je dnes historií. Varující výzvou je otázka bezpečnosti krajiny nejen pro její biotu, ale i pro nás, kteří ji svým způsobem života způsobujeme. Blíže ve studii Hynek A., Hynek N., Schrefel Ch., Herber V. (2007) zabývající se přeshraniční krajinou v území Znojmo-Retz.

Literatura

- ARMAND D.L.(1975): *Nauka o landšaftě*. Mysl, Moskva, 286 s.
- BAUDRILLARD B.J. (1988): *Simulacra and Simulations*. In: *Jean Baudrillard, Selected Writings*, ed. Mark Poster (Stanford; Stanford University Press, 1988), s.166-184.
- CLOKE P., CRANG P., GOODWIN M.(2005): *Introducing human geographies*. London, Hodder Arnold, 653 s.
- COSGROVE D.E., DANIELS S., eds. (1988): *Iconography of Landscape*. Cambridge, Cambridge University Press (in: Hubbard P., Kitchin R., Valentine G., 2004, s.89)
- CRANG M. (1998): *Cultural geography*. Routledge, London and New York, 215 s.
- DANIELS S., COSGROVE D. (1993): *Spectacle and text: landscape metaphors in Cultural Geography*. In: Duncan J.S. and Ley D., eds. *Place/culture/representation*. London, Routledge, s. 57-77
- DEAR M., FLUSTY S.(1998): *Postmodern urbanism*. *Annals of the Assoc. of Amer.Geographers*, 88, s.50-72.
- FORMAN R.T.T., GODRON M. (1993): *Krajinná ekologie*.Academia, Praha, 583 s.
- FOUCAULT M. (2005): *Je třeba bránit společnost*. Kurs na Collège de France 1975-1976. Filosofie, Praha, 281 s.
- FRIDLAND V.M. (1977): *Ob urovnjach organizacii počvěnnogo pokrova i sisteme zakonoměrnosti geografii počv*. In: Kovaljev S.A. et al. (1977): *Sistěmnyje issledovanija prirody*. *Voprosy geografii*, sbornik 104, s.139-153.
- HÄGERSTRAND T. (1976): *Geography and the study of interactions between society and nature*. *Geoforum* 7, s.329-334.
- HOLT-JENSEN A. (2001): *Geography – History and Concepts. A Student's Guide*. 3rd ed. Sage Publ., London, 228 s.
- HYNEK A., HYNEK N.(2005): *The Scientific and Political Framings of Spatial Sustainability – The Strategy of Regional Sustainability for the NUTS III The Highland, Czech Republic*, p.363-370. In: *Studia i materiały Wydziału architektury Politechniki Wrocławskiej 1 Oblicza Równowagi Aspects of Equilibrium*, International Conference on Architecture, Urban design, Planning at Treshold of UN Decade of Education for Sustainable Development, Wrocław, 23-25.06.2005. Alina Drapella-Hermansdorfer, Krzysztof Cebrat, eds. Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław, 2005, 637 pp.

- HUBBARD P., KITCHIN R., VALENTINE G. (2004): *Key Thinkers on Space and Place*. Sage Publications, London, 356 s.
- HYNEK A., TRNKA P. (1981): *Topochory dyjské části Znojemska*. Folia Fac.Sci.Nat.Univ.Purk. Brun., t.XXII, Geographia 15, opus 4, Brno.
- HYNEK A., HYNEK N., SCHREFEL CH., HERBER V. (2007): *Environmental Security in Borderland Areas – Exploring the Znojmo/Retz Transborder Region*. 17&4 Organisationsberatung GmbH, Wien, 81 s.
- JOHNSONOVÁ N. (2005): *Memory and Heritage*. In: P. CLOKE et al. (eds.): *Introducing Human Geographies*. 2nd edition. Hodder Arnold 2005, s. 314-325.
- KOVALJEV S.A. et al. (1977): *Sistěmnyje issledovanija přirody. Voprosy geografii*, sborník 104. Mysl, Moskva, 232 s.
- LEFEBVRE H. (1991): *The production of space*. Blackwell, Oxford.
- LICHTENBERGER E. 2000. *Austria – Society and Regions*. Austrian Academy of Sciences Press, Vienna, 2000. 491 s.
- MATLOVIČ R., MATLOVIČOVÁ K. (2007): *Koncept miesta vo vývoji geografického myšlenka*. XXI. sjezd ČGS, České Budějovice 2006, *Česká geografie v evropském prostoru*, s.181-190. Editoři: S. Kraft, K. Mičková, J. Rypl, P. Švec, M. Vančura. ISBN 978-80-7040-986-2
- MORRISOVÁ K. M. (2003): *Landscape and Environment: Representing and Interpreting the World*. In: S. HOLLOWAYOVÁ et al. (2003): *Key Concepts in Geography*. Reprint 2006, SAGE Publications Ltd. London, s. 319 – 334.
- RETEJUM A.J. (1988): *Zemnyje miry*. Mysl, Moskva, 266 s.
- RODOMAN B.B. (1973): *Prostranstvjennaja differenciacija i rajonirovanije*. Moskva. In: Armand D.L. (1975) s. 272.
- SOJA E.W. (1996): *Thirdspace*. Blackwell, Oxford.
- THRIFT N. (2004): *Summoning life*. In Clíme P., Crang P. and Goodwin M. (eds.) *Envisioning human geographies*. Arnold, London, s.81-103.
- TROLL C. (1939): *Luftbildplan und ökologische Bodenforschung*. Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin, Berlin, s. 241-298.

Summary

Landscape as an human/nature interactive spatiality is composed of at least four partial spatiality levels: physical landscape, socioeconomic space, perceptive/imaginative human spatiality and human performativity. Landscape physical processes produce spatial pattern cultivated by humans in cultural landscapes mostly not sustainable. Driving forces shaping landscapes are socioeconomic, rarely with cultural content. Environmental perception and imagination based on knowledge, attitudes and values include also very destructive ideas of individual performativity against nature and society. Mentioned four spatialities offer more plastic scenery of landscape – co-product of both social construction and production.

Geografie, geograficita – prostorovosti

A.Hynek, katedra geografie FP TU Liberec a Geografický ústav PřF MU Brno

Rád bych předem poděkoval kolegovi J.Vávrovi za odvahu, s níž se mnou šel před léty do prostorovosti a za vytrvalost, s níž se mnou vydrží debatovat nejen o prostorovosti. Rovněž oceňuji přístup kolegy V.Herbera, který má odvahu tisknout mé texty ve svých Fyzickogeografických sbornících (již celkem 7), jež jsou nedoceněným zdrojem nových poznatků ve fyzické geografii české i slovenské (takové věci zcela pochopitelně v RIV nejsou....). Dále děkuji L.Baďurové za její grafický přínos k tomuto textu. Rovněž děkuji všem

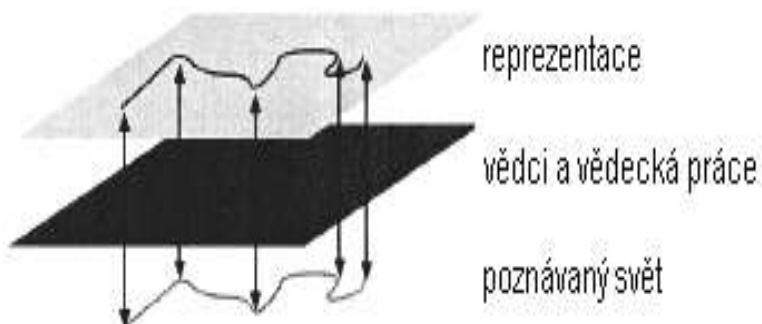
účastníkům onoho workshopu na KGE FP TUL v lednu 2011, kde byl tento příspěvek pronesen zcela jinak a zároveň připojuji omluvu za své zpoždění s tímto textem. A konečně děkuji H.Svobodové (GaREP, KG PedF MU) a J.Binkovi (GaREP) za publikování příspěvku ze zmíněného workshopu, což svědčí o kvalitě jejich soukromé firmy. Jsem si pochopitelně vědom toho, že pro veřejný sektor českých geografů jde o nesrozumitelný text. Vzpomínám totiž na vyděšeného českého geografa, který mi po mém vystoupení mezi key-note speakery na sjezdu ČGS v Ostravě s nepředstíraným rozčilením sdělil svůj identický úradek (jeho jméno je známo autorovi, nikoliv editorům).

Úvod

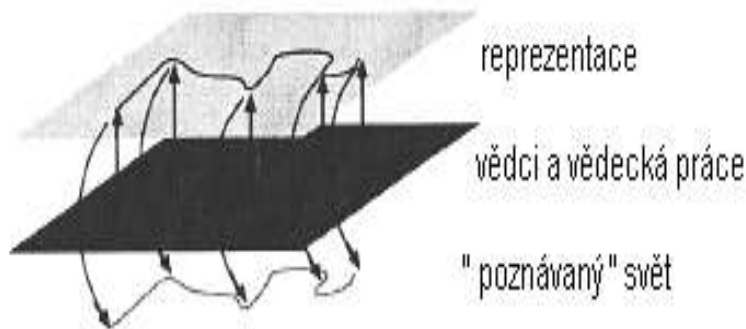
Patrně přišla doba, kdy bychom měli dát debaty o objektu/předmětu/metodách do historie geografie a začít promýšlet geografii jinak. Francouzská geografie na svém portálu <http://www.hypergeo.eu/> rozlišuje geograficitu, za níž můžeme hledat promýšlení konceptu celé geografie, který se nevyčerpává objektem/předmětem a metodami, nýbrž jde šířeji a hlouběji zároveň. Není divu, v zemi, která dala světu autory, kteří posunuli lidské myšlení za dominující pozitivismus a strukturalismus, ba i realismus. Máme na mysli M.Foucaulta, G.Deleuze a F. Guattariho, R.Barthese, P.Ricoeura, J.Derridu a další. Na druhé straně je potřeba uznat svrchovanou úroveň anglo-americké humánní geografie. Když filosofii, tak francouzskou, když humánní geografii, tak... Přístup L.Sýkory k R. Hartshornovi na libereckých *Geodnych* (2008) a jeho následující rozvíjení, např. jeho velmi angažované úsilí učinit z ostravského sjezdu ČGS (2010) start do lepší české geografie, signalizuje jeho další inovativní přístupy, stejně jako texty R.Matloviče, a především jeho brilantní vystoupení na geografickém sjezdu v Ostravě (2010). Ptá-li se někdo po autorově přístupu, pak mohu uvést čtyři linie:

tematizace geografie překonávající, ale nerušící zmíněnou zakořeněnost v objektu/předmětu/metodách, promýšlení prostorovosti, jež lze chápat jako zmíněnou *geograficitu* či jádro geografického myšlení i praxe – její tematizaci materialita prostorovosti, jejich multiplicity, asambláže, role moci a touhy afektivní fenomenologie prostorovosti (blíže R.Barthes, 2005/1980 a M.Petříček, 2005) prostorové terénní participativní expertízy (konference firmy GaREP ve Křtinách, podzim 2010, Breitbart M., 2005, Cloke P., Crang P.; Goodwin M., Painter J., Philo C., 2004) Po textu pro *Geodny* v Liberci (Hynek A., 2009), který je založen na foucaultovské archeologicko-genealogické strategii, tento text je založen na derridovské dekonstrukci (Derrida J., 1993), k níž napsal excelentní předmluvu M.Petříček (tehdy Jr.) Tento text navazuje na autorův konstruktivisticko-diskurzivní text pro sjezd ČGS v Ostravě, srpen 2010, který je veřejně k dispozici pouze ve verzi ppt. Epistemologická tuhost české geografie je sice nevymýtitelná, ale nelze ji ponechat na pokoji, je nezbytné promýšlet geografii jinak.

Jedním z problémů české geografie je epistemologická nevyjasněnost geografického myšlení, řešení není totiž v současné české teoretické geografii, ale má jiné zdroje:

Obr.20: Konstruktivistický realismus (podle A.Hynek, N.Hynek, 2006, Fig.2B)

Obr.21: Konstruktivistický interpretivismus (podle A.Hynek, N.Hynek, 2006, Fig.4A)

Bližší v citované práci a v A.Hynek (2009). Nižší charakterizovaná mělkost české empirické geografie má zdroj v naivním realismu, výše je konstruktivistický realismus, naší pozicí je právě konstruktivistický interpretivismus (Obr.2). Ve zmíněném článku se zabýváme *hybriditou* (A.Hynek, N.Hynek, 2007). Připojme ještě další vysvětlení z textu A.Hynek (2009) v následujících bodech ukazujících naši pozici:

G.Deleuze (2003) varuje před ztotožňováním viděného a výpovědi o tom (běžný naivní realismus).

Druhým je rozlišení pohledu K.Sauera na kulturní krajinu, v níž chápe lidskou společnost jako přetvářející sílu, zatímco Lindu McDowell spíše zajímá, co mají lidé v hlavách (P.Cloke et al., 2004).

A konečně třetím je propojení konceptu hybridity a ANT (viz výše) vycházející z našeho textu (A.Hynek, N.Hynek, 2006) a S.Whatmore (2002), jejíž názory komentoval P. Harrison (2006, in Aitken S., Valentine G., eds.) a F.Bosca (2006, tamtéž), který se zaměřil na výklad ANT (*teorii sítí-aktérů*) koncipované B.Latourem (např. 2005).

Koncept prostorů

Základním východiskem řešení tématu tohoto textu je koncept prostorů, resp. prostorovostí, který vychází z monografie Cloke P., Crang P., Goodwin M.(2005, 611). V ní prostorovost či spíše prostorovosti jsou definovány jako „ sociálně produkovaný prostor“ znamenající výklad a prožívání prostoru. Pokud jde o prostor, tak jeho interpretace, podle D.Harveyho (2006, 270) závisí na různých kontextech, může být ovšem i genericky chápáný, vždy nejen znalostně, nýbrž i prakticky. D.Harvey se odvolává na svou práci *Social Justice and the City* z r. 1973, v níž rozlišil trojí pojetí prostoru:

absolutní – věc sama o sobě, zcela nezávislá

relativní – na základě vztahů mezi objekty

relační – v Leibnizově pojetí, podle něhož je obsažen v objektech, jež existují, obsahují a jsou reprezentovány jen ve vztazích k jiným objektům.

Spojení denotace s konotací je zřejmě pro pochopení prostorů klíčové. Absolutní prostor je spojen se jmény Newtona, Descarta, Eukleida, relativní s Einsteinem a ne-eukleidovskými geometriemi Gausse, Eulera, známý z časoprostorových multiplicit dopravních vztahů (vzdálenost délková a časová, cena, frekvence atd.), relační vycházející z Leibnize našel výrazné uplatnění v kyberprostoru. Kromě Cassirerových *organických, percepčních a symbolických* prostorů (in Harvey, 2006, 278) je důležitý přístup Lefebvreův (1991, 1974, in Harvey 2006, 279), který má trojí dělení prostoru: Percepční – prostor zkušenosti, vnímání -

otevřený fyzickému dotyku a pocitu; reprezentace prostoru – chápání a zobrazování prostoru; prostory reprezentace – žitý prostor pocitů, představ, citů a významů ustavovaný každodenní zkušeností.

D.Harvey (2006) pak dává obojí trojpojetí prostoru do matice 3x3. Jejich souvztažnost je internalizována v materiálních věcech, událostech a praktikách konstruovaných v absolutním čase a prostoru. Marxovsky orientovaný D. Harvey, nikoliv však nekritický marxista, zdůrazňuje význam veřejného prostoru a hledání smyslu prostoru v jeho časoprostorovostech při vytváření geografické imaginace, jeho složitost však vidí pozitivně jako bohatství pro výzkum. Jeho práce týkající se kapitálu, měst, postmoderní situace atd. není možné ignorovat. A tři poznámky:

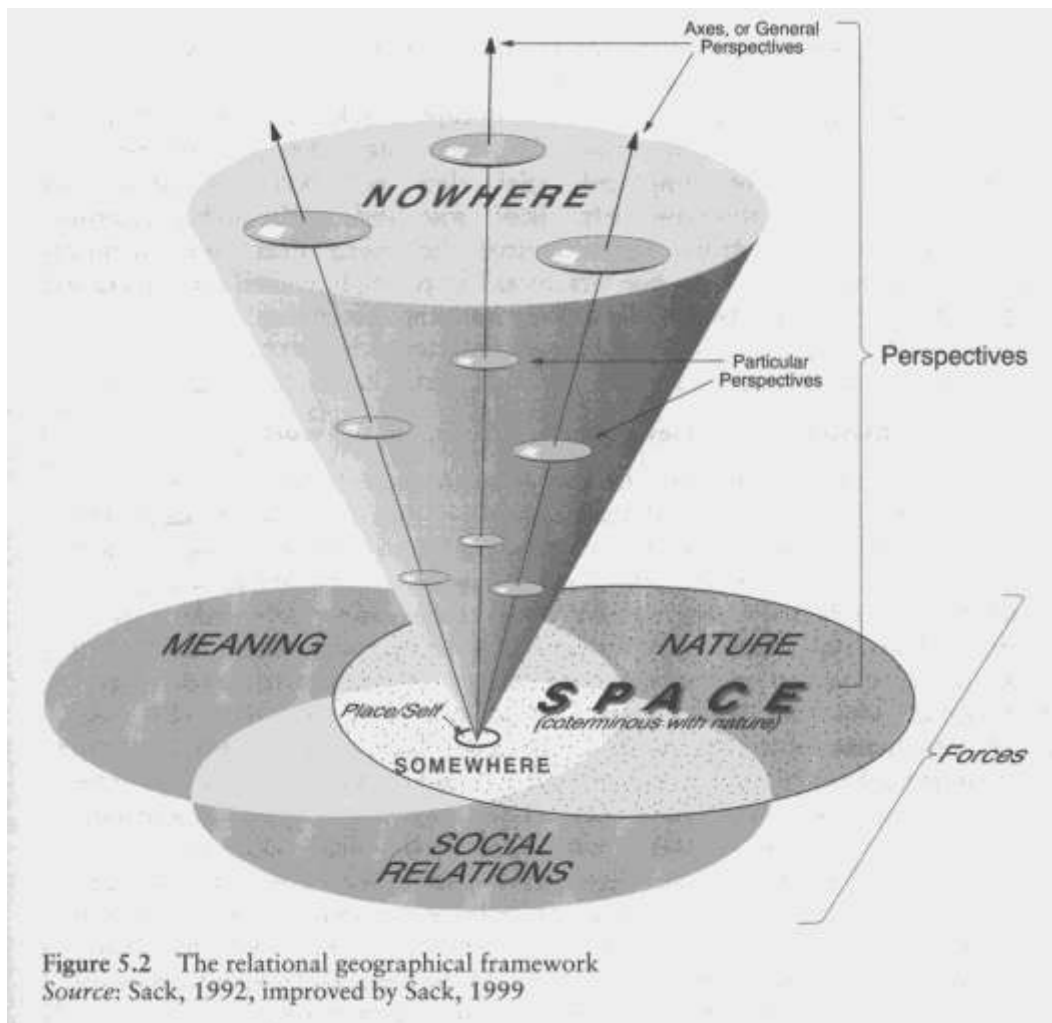
v české geografii urputně zahnížděná představa o tzv. deformaci prostoru je založena právě na neznalosti např. Harveyových prací – jde o prostor relativní, ne deformovaný.

prostor produkují i přírodní procesy a v závislosti na rozlišení abiotických, biotizovaných a biotických procesů se blíží k lidské prostorovosti i v případě fyzické geografie tak můžeme tuto procesnost chápat jako prostorovost

proces v geografii není ničím jiným než prolnutím času a prostoru, časovostí a prostorovostí čili časoprostorovostí

Nicméně D.Harveym se geografie nezastavila, a přišli další geografové s novými myšlenkami. D.Massey (1993) přišla s jinou verzí Harveyovy časo-prostorové komprese z pozic feminismu prostorovou geometrií, obdobně i Gregory (1994) ji chápe komplexněji. D.Massey se odvolává na D.Haraway (1991) její ideu 'god-trick' - božího triku. Haraway (1991) prosazuje concept '*situovaného poznání*', nikoliv něčeho daného shůry.

Mám s tím svou zkušenost v české geografii, kdy editor našeho textu pro Kongres IGU v Glasgowě, 2004, tvrdošijně odmítal tento koncept akceptovat a dodnes nejsem přesvědčen, že jej pochopil. Při studiu historických památek města Vídně jsem mj. zevrubně zkoumal Morový sloup na ulici Příkopy (Wiener Pestsauel, Graben). Inspiroval mne k tomu obrázek č.5.2 v monografii Holta-Jensena (2001), který přebírá od Sacka (1997). Objevil se již v české i slovenské geografii, ale bez náležité citace. Je označen jako Reláčnický geografický rámeček:

Obr.22: Relační geografický rámec (Sack, 1997, in Holt-Jensen, 2001, s. 149)

Tento rámec místa a prostoru, ve výkladu Sacka (1997) Holtem-Jensenem (2001) konstituuje a integruje síly přírody, významu a sociálních vztahů plus jednání podle konceptů relačního prostoru, territoriality, významu a jednání. V rozlišení někde a nikde se projevuje pozice, resp. pozicionalita. Massey (1999) je věcnější, odhaluje mocenské vztahy v sítích, jejich politiku. Ale vraťme se ještě k k D.Haraway: odhaluje meze a nemožnost objektivitu poznání, v podstatě jde vždy o ideologii. A tím se vracíme k Morovému sloupu na ulici Graben ve Vídni, který zahrnuje i 'boží ruku' určující jak číst, přemýšlet. Nejdříve celý, pak detail:

Obr.23: Wiener Pestsäule, Graben, celkový pohled (foto: autor)

Obr.24: Wiener Pestsäule, Graben, detail (foto: autor)

Symbolické sdělení se netýká jen religiosity, nýbrž i vědeckého poznání.

Pojetí D.Harveyho podrobili revizi i další autoři, výrazně např. Law a Mol (2001) konceptem aktérů-sítí v pojetí B.Latoura, pojednávají o síťovém prostoru, doporučují jeho topologické promýšlení. Ale nezastavují se u aktérů/sítí, formulují fluidní prostor (zabývají se dokonce bakterií *E.Coli*, což je v čase psaní tohoto textu neuvěřitelně aktuální), topologií fluidity, diskontinuitou – bachelardovsky založeným ohnivým prostorem. Harveyho koncepty jsou příliš ekonomizující, čímž není řečeno, že ztratily svůj význam.

Považuji za nezbytné připojit svůj text publikovaný v *Acta Geographica Universitatis Comeniae*, No.52 (A.Hynek, 2009):

E.Soja (1996) nabídl koncept 'thirdspace', který vychází z prací H.Lefebvra (1974/1991, 1976), u něhož našel souzvuk (nejen však u něho) ve svém radikálním sociálním teoretickém myšlení (Latham A., 2004). Je přesvědčen o nezbytnosti prostorovosti v centru každého prvku sociální teorie, nejen čas je dynamický, ale i prostorovost. Svou společensko-prostorovou dialektiku posunul do *trialektiky bytí/bytosti* zahrnující prostorovost, časovost a společenskost-tak je zkoumal v Los Angeles analýzou každodenních činností – texturu

každodenních žitých prostorů - v městských souvislostech. Dnes je jeho 'prvoprostor' velmi intenzivně zkoumán jako materiální svět měst, méně u nás, ale jinde víc - 'druhoprostor' - představové reprezentace prostorovosti (Soja 1996, s. 56-57, in A.Latham, 2004, s.272), a konečně: 'třetiprostor', v němž se vše slévá dohromady – subjektivita a objektivita, abstraktní a konkrétní, reálné a imaginativní, poznatelné a nepředstavitelné, opakované a rozdílné, struktura a jednání, mysl a tělo, vědomé a nevědomé, disciplinární a transdisciplinární, každodenní život a nekončící historie.

Obr.25: Trialektika prostorovosti (vlevo) a bytí (vpravo) (E.Soja, 1996)

Koncept prostorovosti - *becoming*

Jejich současný pokročilý geografický koncept je silně ovlivněn pracemi francouzského filozofa H. Lefebvra, především jeho spisem přeloženým do angličtiny – *The Production of Space* (1991), dále rozvíjeným především E. Sojou. Lefebvre (1991) píše o fyzickém, mentálním a sociálním prostoru a prostorových praktikách, v nichž rozlišuje reprezentaci prostoru jako sociální produkce dávající smysl prostoru – vnímaný nebo reprezentovaný prostor. Nicméně pokračuje prostory reprezentací (viz výše), jak jsou konstruovány v každodenním životě, obecněji teoriemi, jejichž centrum je humánní. Soja E. (1996) rozvíjí Lefebvrový přístup až k tezi, že prostor je sociálně produkován, což je vlastně prostorovost, ne všechny prostory jsou sociální, ale sociální je vždy prostorové.

Hynek a Vávra (2007) uvádějí, že Cloke P. et al. (2005, xi) vymezují prostorovost jako sociálně utvářený a prožívaný prostor, nikoliv jako dané pozadí sociálního života. Tito autoři jej považují za ústřední koncept současné humánní (albertovský: sociální) geografie. Někdy (viz výše) je používána v plurálu (spatialities), aby bylo zdůrazněno množství různých způsobů, jimiž může být prostor konstruován a prožíván. V uvedené práci jsme poprvé u nás zkusili uplatnit koncept prostorovosti na koncept krajiny, jeho další rozpracování je v práci A.Hynek (2009):

Prostorovost krajiny		
první	přírodně konstruktivní/hybridní	antropizované přírodní procesy, technologie, složkové interakce živly, pohromy
druhá	socioekonomická	využívání přírody – zdroje, služby, náklady/užitek, prostorová organizace kulturní krajiny, nodalita, urbanizace, venkov, gradient využití

třetí	percepční, imaginativní	reflexivita, prožitky, odezvy, vzpomínky, představy, topofilie, topofobie (Tuan), symboly, ikony, nálepky, sny, naděje
čtvrtá	performativní	aktéři/aktanti, asambláže, rhizomy, podílňici, dotčení, moc a odpor (Foucault), rozhodovatelé, fyzický kontakt a pohyb, materiality

Tab.2: Prostorovosti krajiny (A.Hynek, 2009, pokračování konceptu Hynek A., Vávra J., 2007)

Tato tabulka je spíše ukazatelem 'stavu vývoje' konceptu prostorovosti a ukazuje stav před 3 léty.....

V současnosti se projevuje silná korelace mezi sociologií a britskou humánní geografii, která má své kořeny u Giddensova docenění geografie. I v humánní geografii začíná prostorovost lidským tělem, pokračuje rodinou/domácností k ulici, městu/*place*, a vstupuje do regionů. Stejný absolutní prostor může být relativisticky nejen regionem s akcentem na integritu procesů, ale i krajinou s akcentem na procesní interakci lidí a přírody. Stojí za zmínku důležitá poznámka Cranga a Thrifta (eds., 2000): prostor je všude v moderním myšlení. Dodejme, že geografie nemá monopol na prostor tak, jako nemá monopol na společnost sociologie.

Po 'kulturním obratu' chápeme kulturu jako proces, který dává materiálním objektům smysl. Vyznačuje se rolí jazyka a textu, médií, reprezentace v senzitivní analýze zahrnující i význam intersubjektivitu překonávající zavádějící debatu o subjektivitě a objektivitě, aniž deklasuje význam subjektu/ů a objektů. Nicméně významnými impulsy pro geografii se staly práce M. Foucaulta a J. Derridy (in Hynek, A., 2007). Pro studium krajin i regionů je důležitý výzkum politiky regulující sociální život použitím teoretických konceptů suverenity a biomoci, jež rozvinul M. Foucault tak, že jsou použitelné i v geografii (Crampton J., Elden S., eds. 2007). Foucaultova analýza moci - suverénní moci - přinesla vysvětlení územní integrity státu a v případě produktivně konstituované biomoci regulaci populace různými postupy vlády nad lidskými životy tak, že prolíná do postojů a chování lidí, aniž lidé ji cítí jako porobu.

Struktury suverenity se projevují rozmanitými režimy ekonomickými, trávením volného času atd. a biomoc zajišťuje reprodukci každodenních činností ve struktuře suverenity.

Sociopolitický řád daný vládními racionalitami hraje sjednocující nebo rozdělující roli hlavně v periferních územích, jejichž stadium přináší řadu nových dosud opomíjených skutečností, např. po pádu železné opony. (Hynek A., Hynek N., Svozil B., 2008)

Neméně tak inspirující jako M. Foucault je J. Derrida svým výrokem, že není budoucnost bez uznání radikální jinakosti, nikoliv však v identitě, ale ve vzdoru predeterminaci. Geograficky jej vyjadřuje např. S. Whatmore konceptem hybridů (in Aitken S., Vallentine G., 2006.). J. Derrida je především inspirující konceptem dekonstrukce, kterou lze chápat jako metodu tematického studia, způsob čtení, psaní, rozumění textům, ale také jako vlastnost věcí jako takových, toho, co se děje. Význam není inherenční, ale je dán existencí, přítomností, platností, konstituováním toho, co je z toho vyloučeno. Teorie středisek (central place theory) jasně vykazují možnost derridovské interpretace od von Thüna, přes Kohla, Christallera, Lösche, Alonsa, Isarda až po J. Friedmanna, McCanna po Bona: vyvíjely se nejen názory, ale i realita. Není bez zajímavosti (osobní sdělení N.Hynka, květen 2011), že na Harvardově univerzitě je ve studiu sociálních věd povinná 1.kapitola Deleuzovy práce *Difference and Repetition*(1994/1968).

Možná bychom se měli inspirovat Hubbardovým (2006) zdůrazněním významu teoretické imaginace a vibrace v rozvíjení studia měst, v odpovědích na otázky týkající se smyslu měst, pohledů rozdílných disciplin, potřeby nových konceptů a idejí. Jsou zaměřeny na porozumění měnícím se vztahům mezi městem a společností, v hledání zvláštností urbánního procesu, např. v pojetí M. Castellese (in Hubbard, P., 2006, 4). Podle Maye a Pearsona (2005, in Hubbard, P., 2006, 4) je urbánní sociologie fragmentární svými dílčími studiemi, módními tématy na rozdíl od nosnějších témat jako je např. gender, sex. Obdobně můžeme uvést autenticitu a spontánnost povahy života ve městě, otázku městskosti ve smyslu “urbanity“ a “rurality“. Stojí za úvahu zamyslet se nad idejemi, jež popisují a vysvětlují město? Nejde totiž jen o explanaci a formulaci zákonů, vysvětlujících, jak se města utvářejí, jak fungují a jak se mění.

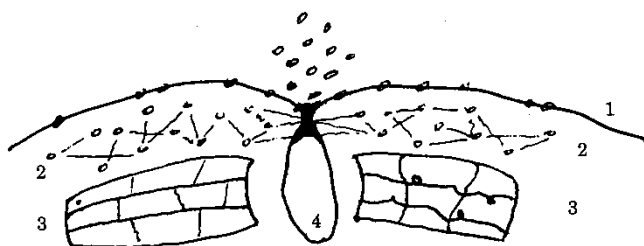
Význam geografické teorie podtrhuje zmíněný Hubbard (2006, 10) i s odvoláním T. Barnese, oba ji vymezují velmi přirozeným způsobem:

- idea o dění ve světě
- myslet svět novým způsobem
- vyjadřuje jev novým slovníkem a syntaxem, jež mění způsob interakcí s nimi

nové způsoby myšlení o subjektech a objektech studia.

Prostorovosti jsou základním konceptem geografie, její geograficita, výchozí bod i cíl geografického myšlení. Jeho český počátek je v článkách Hynek A., Hynek N. (2004, 2007), praktická aplikace v článku Hynek A., Hynek N., Svozil B. (2008, In. Svatoňová H. et al.) a další rozvinutí (Hynek A., 2009, 2010), k nimž je potřeba ještě přidat společný text s J.Vávrou (Hynek A., Vávra J., 2007). Prostorovosti vycházející z hlubinného empirismu jsou základní pozitivitou, multiplicitou. Bonta a Protevi (2004) inspirování G.Deleuzem se pokoušejí o ‘geografii komplexity’ či ‘komplexitu prostorů’ s praktickou ukázkou v provincii Olancho v Hondurasu, kterou lze označit za geografický hlubinný empirismus. Přes důsledné dodržování deleuzovské terminologie, možná právě kvůli ní, je propojení prostorové empirie a této deleuzovské terminologie problematické. Nabízí se řešení v rozlišení prostorovostí, jejich pluralit, multiplicitách průniků daných materiálními i duchovními procesy v utváření míst, území, krajin, regionů i globionů. Nejde o nic velkého, nýbrž o *geographia minor*. Vzhledem k archaickému imperiálnímu uspořádání české geografie, jež odpovídá většinovému *arborescentnímu* modelu s jasnou hierarchií a centrem (*geographia major*, *královská věda*), můžeme *geografii minor* označit jako *rhizom* v pojetí Deleuze a Guattariho (1987, 2009). Arborescentní i rhizomatické pojetí geografie se nevyklučují, naopak, jsou komplementární. Absence *rhizomatické geografie* v české geografii vede např. k tomu, že koncept centra a periferie je považován jen za prostorový, což např. vyvrací B.Braun (2002). G.Deleuze (1986) a následně C. Colebrook (2008) spojují percepci prostoru se záhybem (okolního světa) v jednajícím těle a myšlení vytváří život, který může nejen myslet vlastní svět – lidský prostor – ale i význam prostoru jako takového. Vnitřek, podle Foucaulta (in Deleuze, 1986) je ‘vždy záhybem předpokládaného vnějšku’ (s. 140):

Foucaultův diagram:

1. Linie vnějšku 2. Strategická zóna 3. Strata 4. Záhyb (zóna subjektivace)

Obr.26: Záhyb (podle M.Foucaulta, in: Deleuze, 2003, s.172)

Život je silou, hrou sil (Deleuze a Guattari, 1987, Colebrook 2008, 192-3) a vzájemná hra těchto sil vytváří zóny nebo dějiště kvalit, intenzit. Právě síly vytvářejí kvality a ty produkují prostory – 'prostorují', touhy těl vytvářejí objekty nebo připojení. Absolutní teritorializace je pak potenciálem smyslu, potenciálem mozku myslet genezi prostorovosti z místního prostoru, z imaginace, jež nám umožňuje myslet její potenciál. Vnějšík není prostorově oddělen od světa, v němž žijeme, je silově propojen a ani ne-prostorový vnějšík není ničím jiným než hrou sil (G.Deleuze, 1986, 86, in Colebrook, 2008, 193). Deleuze velice ocenil Foucaultovo myšlení (2003/1986), dokázal najít alternativu k Foucaultově roli moci ve zdůraznění touhy ve společné monografii s Guattarim (Deleuze a Guattari, 2010/1980).

O co zde jde je nový teoretický rámec pro geografii, resp.o soubor pojmových nástrojů, jež jsou náležitě vědecké a lze je zařadit to teorie komplexity. Nově myslící geografové považují Deleuze za filosofa, který se zabývá světem fragmentovaného prostoru, zkrouceného času s prahy, nelineárních účinků termodynamik vzdálených od rovnováh. Deleuze klade důraz na sebeuspořádání a emergentní vlastnosti materiálních systémů, jimiž se zabývá teorie komplexity. V této souvislosti geografové zmiňují společnou práci G.Deleuze a F. Guattariho (orig. 1980: *Mille Plateaux*, anglický překlad 1987, 2009, česky 2010) přinášející nový materialismus *filosofie difference* přehodnocující descartovsko-kantovský rámec západní geografie. Právě teorie komplexity promýšlí jinak smysl a referenci postmoderních rovnic znaků a označovaného - významu a jejich vztahů: kritické prahy některých přírodních systémů, jež 'cítí' difference ve svém prostředí spouští sebeorganizační procesy; znaky – prahy jsou chápány jako spouštěče materiálních procesů, nejsou jen lingvistickými entitami (Bonta M., Protevi J.,2004, s.4, podle Deleuze G., Guattari F., 1980). Subjekt jako funkční struktura se vynořuje z multiplicity složek užší úrovně označované v *Anti-Oidipovi* (Deleuze a Guattari, 1984/1972 - jako stroje touhy, v *Tisíci plošinách* jako sociální stroje. Pokouší se tak překonat koncepty homeostáze vázané na strukturu nebo patové situace v jednání.

Je nezbytné rozlišovat teorii chaosu a teorii komplexity: první pojednává o růstu nepředvídatelného chování z jednoduchých pravidel, druhá klade otázku emergence relativně jednoduchých funkčních struktur z komplexních vzájemných výměn složek systému.

Nelineární dynamika je často používána spíše k popisu teorie chaosu než teorie komplexity, resp. v generickém smyslu pro modelování komplexních systémů vykazujících deterministický chaos - např. fraktální atraktory či komplexní emergenci – jednoduché uspořádání traktorů a bifurkací. ....Petříčkovy singularity (Petříček,

Dále je potřeba uvést, že zájem o dílo G.Deleuze a F.Guattariho mezi geografy má již delší trvání, nicméně je značně problematický, např. M.Doel (1999), který je však Bontou a Protevim (2004, 196) odmítnut pro omezené propojování Deleuze a Derridy. Oba však oceňují N.Thrifta (1996, 2007) za jeho ne-reprezentační teorii vycházející z Deleuze. Thrift si v kontextu kulturního obratu položil dvě otázky (Thrift in: Gregory D., Johnston R., Pratt G., Watts M., Whatmore S., eds. (2009, 503-505):

Jak odhalit a zúčastnit se života jako diferencovaného a expresivního procesu stávání se , kde se hodně děje před a po vědomém reflexivním myšlení?

Jak pěstovat typy popisu nebo prezentace, které se pokoušejí koprodukovat nové události zapojením a zasahováním do praktik, jež tvoří život?

Nejde o nové paradigma, nýbrž o multiplicitu (mnohost).

Západní filosofie/metafyzika upřednostňuje uniformní prostor bodů (*striated*), měřitelný, lidmi přetvářený do hierarchie center, parcel – nemovitostí, souřadnic nemobilních bodů, pevných linií. Deleuze a Guattari (1987) rozlišují ještě 'hladký' prostor s volným pohybem, reálný svět je směsí obou. Striační je produktem stratifikace, zatímco hladký souvisí s intenzifikací, striační je vykonáván státními aparáty. Nicméně může být jak materiální, tak

afektivní. Způsob jak např. český koncept krajinného rázu zcela ignoruje *afektivní fenomenologii*, jen dokazuje omezenost 'realistického' přístupu či spíše pozitivistického, který se hodí na jiná témata, ale nikoliv na toto téma.

Extempore české geografie

Neuvěřitelných 1290 stran sborníku sjezdu ČGS v Českých Budějovicích v r.2006: Česká geografie v Evropském prostoru (Kraft, S. et al.,eds.(2007) se 310 854 kB (je tam ovšem i kartografie a geoinformatika, což je pozitivem) prošlo českou geografickou obcí bez jakékoliv analýzy, prostě to hlavní bylo být tam, mít publikaci, sice ne v RIV (někdo ano, někdo ne...),ale než sborník vyšel, celý sjezd zapadl do jámy zapomnění. Existuje další pozoruhodná monografie: Geography in Czechia and Slovakia. Theory and Practice at the Onset of 21st Century (H.Svatoňová et al./zřejmě editorka/, 2008). Na 500 stranách v angličtině, v 7 kapitolách recenzovaných J.Demkem a J.Kolejkou se prezentují nejen geografové,nýbrž i řada negeografů (což není na škodu) s 11 řádkovým úvodem, který si nepochybně neví rady s velmi pestrým obsahem míjejícím se s názvem. Ale vraťme se k těm 310 854 kB z Českých Budějovic: proč jej nikdo kriticky nerecenzuje? Ty rozpaky byly znát již na úvodu sjezdu, který namísto pracovního rázu měl ráz 'slavnosti' české geografie. Ostravští geografové nicméně vyvodili poučení a šli správně v úvodu po pracovních tématech (srpen 2010). Nikdo nedokáže přečíst oněch skoro 311 MB a tady začíná jeden z problémů české geografie: stala se nepřehlednou. Důkaz? Jasný, nemá reflexi.

Proto je potřeba ocenit úsilí T.Siwka (2010), který se o to snaží, byť je sebekritický a uvědomuje si 'malý vzorek' svého dotazníku českým geografům ve srovnání s přístupem J.Łobody (2004, in Siwek, 2010). Nejde však jen o malý vzorek, ale i o 'malou/omezenou geografickou literaturu', s níž lze sotva 'určit stěžejní problémy našeho oboru (s. 373), nehledě ke geografii neuniverzitní, jejíž ignorování není české geografii ke cti. Přesto oněch 311 MB jasně říká to, co najdeme u A.N.Whiteheada již v r. 1927-1928 a čím se po 80 letech zabývá P.Stenner (2008). Tím tématem je subjektivita, slovo v české geografii donedávna takřka zakázané a ani dnes zcela přijaté. Oba nabízejí vysvětlení, které převedeno na českou geografii zní: je empiricky mělká. A ptá-li se T.Siwek po 'stěžejních problémech našeho oboru', pak odpovídám: je empiricky mělký. To samozřejmě neplatí jen o české geografii, ale i o jiných českých vědních disciplínách. Právě v monografii H.Svatoňové et al. (2008) jsou zastoupeny, navíc i slovenské příspěvky. Nelze však jednoznačně říct, že vše v české geografii je empiricky mělké, jsou i výjimky (např. J. Blažek,D. Uhlíř 2002, B.Svozil, 2009, aj.) .

Otázku empirické arborescentní mělkosti české geografie lze bez problémů spojit s její silnou vazbou na zakázky od veřejné správy, ať přímé, tak ve formě grantů přes národní agentury, např. GAČR. Jde o aplikovanou geografii, která odpovídá na otázku: jak má být eukleidovský prostor spravovaný veřejnou správou uspořádán? Nepochybně administrativní verze české empirické geografie musí být srozumitelná hlavně státní správě. Málo je zatím v české geografii rozvinuta *prostorová expertíza* nepodléhající provozované (performativní) správní geografii. Česká geografie se opravdu stala převážně správně administrativní geografii, přiznávám, že nejsem výjimkou, nicméně mne stále inspiruje odkaz frankfurtské školy, která byla explicitně proti výchově nových mandarinů. Zmíněných téměř 311 MB z budějovického sjezdu ČGS je tak převážně správní geografie, což je jistě v současném systému správy (řízení?) české vědy žádoucí výkon, ale pokud nesdílíme velmi kritické, a oprávněné výhrady např. K. Liessmanna (2010). Je to zcela evidentní důsledek české vědní politiky, která neumožňuje české geografii vlastní základní výzkum, využívání výsledků vyspělých světových geografii a vede k tuhé nadvládě státní správy nad vědní disciplinou. Zcela protichůdně tak brzdí rozvoj české geografie státní vědní politika, která navíc neuznává její

samostatnost a neustále ji přiřazuje zcela absurdně např. k astronomii, geofyzice.... obdobně i ve školství je jí přiznáván statut přírodní vědy (sic!) a teprve po tuhých pŕtkách jí bylo umožněno být do jisté míry i společenskou vědou.... Samozřejmě je zcela odůvodněná otázka na kvalitu akreditační komise, která vydává úradky k výuce univerzitní geografie. Mlčet znamená souhlasit.

Dalším důkazem nejen (evidentně vnucené) empirické mělkosti české geografie, nýbrž i teoretické, je ignorování takových geografických prací jako je Cloke P., Cook I., Crang P., Goodwin M., Painter J., Philo C.(2004) nebo Cloke P., Crang P., Goodwin, eds. (2005). K nim si dovolím připojit i knihu Castree N., Gregory D. (2006) věnovanou D. Harveymu, který v ní má zcela zásadní text věnovaný prostoru. Snaha o empirickou hloubku může být založena na rovněž hlubším studiu M. Foucaulta, G.Deleuze a F.Guattariho, nicméně i u nás najdeme inspiraci např. u Z.Konopáska (2010), v esejích V.Bělohradského, rozhovoru S.Žižka s M.Hauserem (2008) aj. Jsou nepochybně dál než česká geografie. Pro české geografý má filosofie pejorativní nádech, většina tvrdí, že filosofie do geografie vůbec nepatří. Proto je velkým rizikem napsat, že podle Deleuzovy logiky 'záhybu' není obecná logika prostoru, protože jde o multiplicitu (Buchanan a Lambert, 2008,7), a to jak virtuální, tak reálnou. Pro úplnost je potřeba ještě dodat, že je v češtině k dispozici práce G.Deleuze a F. Guattariho (2001/1991) Co je filosofie? No a naštěstí i zmíněných Tisíc plošin (Deleuze, Guattari,2010/1980), ale počesku – bez rejstříku.

Česká geografie je dominantně arborescentní ve smyslu Deleuze a Guattariho, dokonce lze tvrdit, že jen arborescentní se všemi personálními, politickými a metodologickými atributy. Pro lepší přiblížení tohoto tvrzení použijeme metaforu, kterou lze vyjádřit obrazně opět na vídeňské realitě historických památek. Zamíříme-li do části zvané Freyung, pak najdeme kašnu Austriabrunen znázorňující moc Rakouska ve střední Evropě:

+

Obr.27: Austriabrunen, Vídeň, Freyung. Foto: autor.

Dokonce i ten strom tam je...tato metafora je silně geografická, čtyři větve kašny totiž symbolizují čtyři hlavní vodní toky Rakouska: Labe, Vislu, Dunaj a Pád:

Obr.28: Austriabrunen

(<http://www.viennatouristguide.at/Altstadt/Brunnen/austriabrunnen.htm>)

Připojíme ještě detail, navýsost důležitý, v němž slovo 'regierung' můžeme metonymicky přenést do vnitřní politiky české geografie. Tento poststrukturalistický psychoanalytický výklad je silně *lacanovský* s rozlišením tří řádů: imaginárního, symbolického a reálného. Přiznávám silnou inspiraci *Tisíci plošinami* (Deleuze, Guattari, 2010/1980). Neméně inspirativní je článek N.Hynka a J.Bátory (2009), který mne dovedl ke zjištění že česká geografie je *barbaricum*.

Obr.29: Austriabrunnen, Wien, Freyung, detail. Foto: autor.

Ještě jedno extempore, tentokrát spíše vzdělávací (úryvek z připravované učebnice k výchově k trvalé udržitelnosti Deblínska, editoři B.Svozil, A.Hynek)

Většina z nás nerozlišuje prostor a prostorovost, jež sice spolu souvisejí, ale nejsou totéž. Podívejme se na prostor prakticky: zdálo by se, že je všude stejný, ale není tomu tak. Samozřejmě parcela o 600m^2 je všude stejně velká, ale záleží na tom kde je, protože její cena není všude stejná. V městském prostoru je dražší, na vesnici levnější, ale ani to není jediný rozdíl, záleží na její detailnější poloze – u silnice, blízko vodního toku s povodněmi, u lesa atd. Důležití jsou rovněž sousedé – stejná velikost, u silnice, ale rozdílní sousedé. Můžeme ji obývat po celý rok, může jít jen o víkendový pobyt na chalupě (říká se tomu rovněž: druhé bydlení). Významná je dostupnost parcely: řekněme, že bydlíme v Deblíně a chceme se dostat do Tišnova nebo do Brna. Deblín – Tišnov = 5,5 km, to je vzdálenost, kterou lze prostorově zpřesnit podle toho, zda ji půjdeme pěšky, pojedeme na kole, autobusem, autem, taxíkem atd.. Je jasné, že se při tom projeví další okolnosti:

Čas – pěšky přes hodinu, ale zpět to bude delší, stejně jako na kole, kde je časový rozdíl výrazně větší, zkuste si prakticky a počítejte minuty. Deblín je tedy od Tišnova časově rozdílně daleko.

Kolikrát za den to můžeme zvládnout? Pěšky asi jedenkrát, snad dvakrát, na kole i třikrát, autem i vícekrát, autobusem podle četnosti spojů. Dostupnost Deblína závisí i na nabídce dopravního prostředku, našich fyzických možnostech, samozřejmě hlavně na důvodu cesty do Tišnova.

Rozdílná cena: pěšky – opotřebením obuvi, na kole – opotřebením kola. Zato rozdíl autobus-
auto-taxík bude v ceně značný.

V průběhu týdne musíme vzít v úvahu i rozdílné možnosti v dopravě do Tišnova v pracovních dnech a o víkendu, svátcích, prázdninách, v létě, problematicky v zimě, kdy přijdou vánice, ledovka....

Jak vidíme, prostor může být absolutní, vyjádřený v délkových, plošných jednotkách, tak jak nám jej nabízejí realitní kanceláře, říkáme mu take prostor eukleidovský, podle slavného antického matematika Eukleida s jeho proslulou větou o součtech čtverců odvěsen v trojúhelníku rovných čtverci přepony....

Ale prostor vyjádřený v časových jednotkách je prostorem relativním, relace je vztah, v našem případě jde o vztah k dopravnímu prostředku, který chceme na překonání prostoru použít, jde tak o rozdílný – relativní čas, který zvolíme pro překonání vzdálenosti. Relativní je i cena – rozdílná pro zvolený dopravní prostředek od korun k desítkám korun (předpokládáme, že taxikáři na Deblínsku jsou levnější než v centru – Praze). Je to podobné Einsteinovu pojetí času, který je take nejen absolutní, ale i relativní v závislosti na rychlosti, kterou se pohybujeme.

Je ještě jeden prostor, který ukazuje vztahy mezi objekty v prostoru, na Deblínsku třeba mezi Deblínem, zmíněným Tišnovem, jeskyněmi pod Lažánkami, kopcem Pasníkem atd. Dejme tomu, že si je umístíme na monitor našeho počítače/notebook a můžeme si začít hrát – turistické hry, určování polohy pomocí GPS, hledání pokladu - geocaching. S prostorem můžeme hrát kybernetické hry, čímž se z něj stává kyberprostor. Slavný německý filosof Leibniz (1646-1716) jej označil jako relační, protože se týká vztahu vlastností objektů, jejich relací. A ty můžeme modelovat, hrát si s nimi podle scénářů a dokonce je i ve skutečném terénu prožívat.

Prostor tedy není jeden, ale hned tři a Eukleides, Einstein a Leibniz prokázali pozoruhodnou sílu svého myšlení, která dodnes budí náš obdiv. Ale pojďme ještě hlouběji k prostoru. Z deblínské Základní školy je nádherný výhled po okraji Vysočiny, která je též nazývána Českomoravská vrchovina. Za jasného počasí můžeme obhlédnout poměrně velký absolutní prostor, který ale nevidíme jako absolutní. Naše vnímání prostoru není totiž absolutní: věci, které jsou blíže, vidíme větší a věci vzdálenější postupně menší a menší. Námi vnímaný prostor se liší od výše tří uvedených prostorů, je vztažený k našemu tělu, rozumu, zkušenostem. Ukazuje naši podobu (image) vnímaného fyzického, materiálního prostoru (lesy, pole, cesty, domy, řeky atd.) jak si jej pomocí našich smyslů a rozumové úrovně vnímáme. Takový prostor označujeme jako mentální prostor a řada žáků jej dokázala nakreslit na svých osobních mentálních mapách. Mentální mapa není kopi reálného vnějšího světa, ale naši konstrukcí tohoto vnějšího světa uvnitř naší hlavy, velmi rozmanitou podle našich smyslů i rozumové úrovně. Takže již máme čtyři prostory a pojďme ještě k jednomu – pátému. Díváme se od deblínské Základní školy přemýšlíme, co by se v tom prostoru, který obhlížíme mělo, mohlo, muselo, nesmělo změnit. Jsme blízko k výše uvedenému kyberprostoru, relačnímu Leibnizovu prostoru, ale naše představa jiného Deblínska, jak si je představujeme, že by mělo být je prostorem imaginativním (imaginace = představivost). V zeměpise bychom se neměli učit jen jak prostor Deblínska vypadá, ale i jak by měl vypadat. Proto existují programy regionálního rozvoje včetně rozvoje mikroregionu Deblínska, proto je územní plánování, jež navrhuje co kde postavit či nepostavit, proto je ochrana přírody a krajiny (Zákon 114/1991 Sb.) zahrnující i interakci prvky krajiny v územním systému ekologické stability, kterými se zabývá i náš projekt. Prostor našich představ je velmi důležitý, protože ukazuje náš vztah k našim předkům, kteří nám zanechali prostor Deblínska, který je pro nás dědictvím, jež bychom neměli předávat našim potomkům v horším stavu než jsme je obdrželi – to je hlavní zásada trvalé užitelnosti krajiny, území, region, naší vlasti. Takový nový prostor musí nejdříve vzniknout v našich hlavách, musí dostat legislativně odpovídající formu a stát se předmětem společenské debaty, diskuse a teprve potom přicházejí na řadu peníze. Říká se, že peníze jsou vždy na prvním místě, jenže prostor není ovlivňován jen financemi,

vše není převoditelné na peníze, byť jsou vždy potřebné a nikdy jich není dostatek – proto existuje ekonomie zabývající se tím jak řešit nedostatek zdrojů.

A co prostorovost? Prostor není neměnný, neční, nýbrž se děje, funguje či nefunguje, vždy je za ním proces, který jej produkuje, tvoří, proměňuje. Prostorovost znamená, že prostor se odehrává, pracuje, vlastně můžeme říci, že prostor je sice podstatné jméno (substantivum), ale lepší by bylo sloveso – prostor je děje, prostě se prostoruje. Je proměnlivý ne sám od sebe, ale od sil přírody, lidí, našich představ, přání, ale bohužel i chyb. Takže prostor není jen místopis – co kde je, ale především: proč to tam je? Jak se to tam dostalo? Co se tam odehrává? Co se s tím dá/má, nemá/musí atd. dělat? A kdo to udělá? Navrhne? Zaplatí? Využije? Za každým prostorem je prostorovost – procesy, jež jej udržují, mění.

Prostorovosti jako asambláže

Následující typy prostorovostí jsou asamblážemi. Jen pro úplnost se sluší dodat, že tento přístup je součástí studia komplexity označované též jako 'druhá kybernetika' zabývající se sebeorganizujícími systémy, prahy, bifurkacemi, atraktory atd. česky: Heylingen a Joslin, překlad D.Průdek, 2003, klasická práce: Luhmann N. (1986): The Autopoiesis of Social Systems. Na rozdíl od Buchanana a Lamberta není tento příspěvek omezen na Deleuzo-Guattariho chápání prostoru, výše uvedený D.Harvey či H. Lefebvre není opomenut. Jasně se projevuje takřka propastný rozdíl mezi možnostmi emergenčního vývoje geografie ve vyspělých zemích a u nás. Přitom systém hodnocení geografie je nastaven u nás v relaci na vyspělé geografie..... Můžeme zcela přesně říci, že stačí získat pár zahraničních geografů ke spolupráci.

Proměnlivost prostorovostí je spojena s proměnlivostí času, ale nelze obojí banalizovat tím, že zůstaneme jen u kódování a dešifrování kódu. Měli bychom hledat zmíněný *point*, singularitu, jedinečnost, kdy se nám na noční obloze bleskem na kratičkou chvíli osvítlí krajina, v níž se nacházíme, a nejen krajina, ale i místa, území...včetně glocalizace. Jiný příklad mají Deleuze a Guattari (2010/1980): v indickém myšlení je synekdocha o kapce vody, v níž se zračí celá krajina. Vstoupili jsme již do myšlení post-deleuzovského období, v němž nás láká např. nový evropský materialismus, ale o tom až příště.....

Zde se vracíme k úvodu, kde jsou rozlišeny některé verze prostorovosti. V textu publikovaném UK v Bratislavě (Hynek, 2009b) je podáno rozlišení prostorovosti míst, krajin a regionů, další verze je ve FG sborníku (Hynek, 2010).

V tomto textu posuneme rozlišení základních typů/asambláží prostorovostí, jimiž se geografie zabývá:

- místa
- území
- chory
- krajiny
- regiony
- globiony

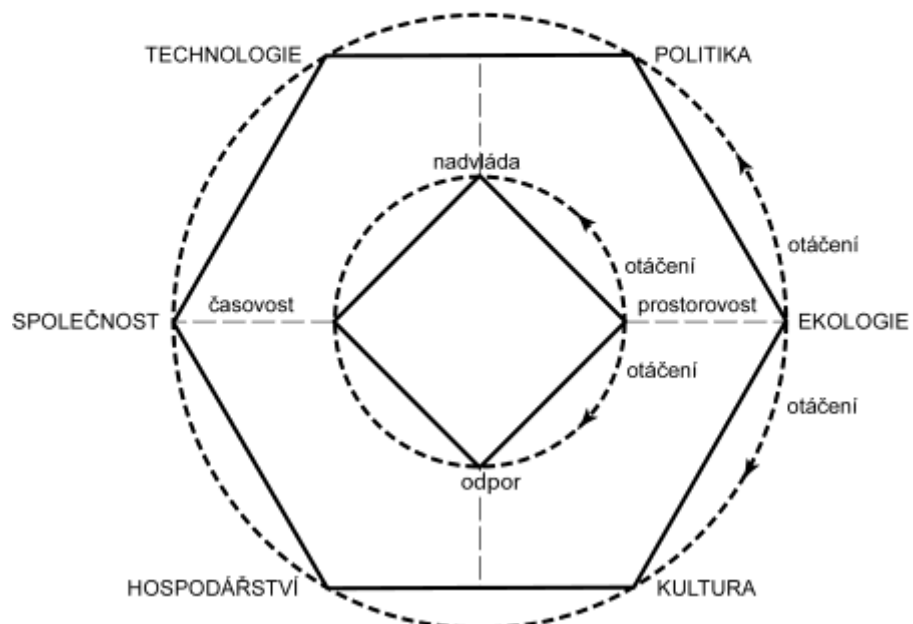
Nejde o vymezení hierarchické, byť se může projevat, nýbrž o různost, nikoliv rozdílnost prostorově působících procesů, jež produkují vztahy mezi věcmi. Jde o nezbytnost vyjasnění diferencí, protože neustálé zaměňování krajin a region, míst a krajin, místních krajin, území a region atd. nesvědčí o promyšleném chápání zcela zásadního geografického konceptu a je ukázkou naprostého chaosu v českém geografickém myšlení . Doufám, že existuje, ale zcela určitě jí není současná česká teoretická geografie, byť je ověřená svým téměř 40 letým stářím. Možná nám pomůže umělecký pohled zachycující prolínání zmíněných 6 prostorovostí (L.Badurová, 2005):

Obr. 30: Různost prostorovostí (L.Baďurová, 2005)

Obdobě lze koncipovat vztahy ekonomie, společnosti, politiky, ekologie, kultury, technologií:

ESPECT & TODS

Obr.31: ESPECT (Hynek A., Hynek N., orig. 2005)

V konceptu ESPECT lze proměňovat vnitřní kvadraturu kruhu tandemem moc-touha.

Obr.32: Heterotopie míst (L.Baďurová, 2005), blíže: Hynek A., 2009

Samozřejmě se naskytá obligátní otázka na subjekt. Aníž bychom rezignovali na jeho nepolapitelnost (S.Žižek, 2007) přikloníme se ke konceptu záhybu – subjektivaci – jak ji analyzuje u M.Foucaulta G.Deleuze (2003, 1986, viz výše). Podívejme se nyní výstižně na tyto prostorovosti, jež se spíše prolínají než hierarchizují.

Místa

jsou, podle Knoxe a Marstonové (2004, 5) nastaveními pro sociální interakce, jež mezi jinými věcmi:

Strukturují každodenní rutinu lidského ekonomického a sociálního života

Poskytují jak příležitosti, tak omezení v termínech lidské dlouhodobé pohody

Podávají kontext, v němž jsou propojeny každodenní znalosti zdravého rozumu a zkušenosti

Poskytují nastavení pro procesy socializace

Nabízejí arénu pro soubor sociálních norem.

Podle Béguina (1979) jde o elementární prostorové jednotky v prostorové analýze,

souřadnicově identifikovatelné a se vztahy s jinými místy v rámci prostorových interakcí.

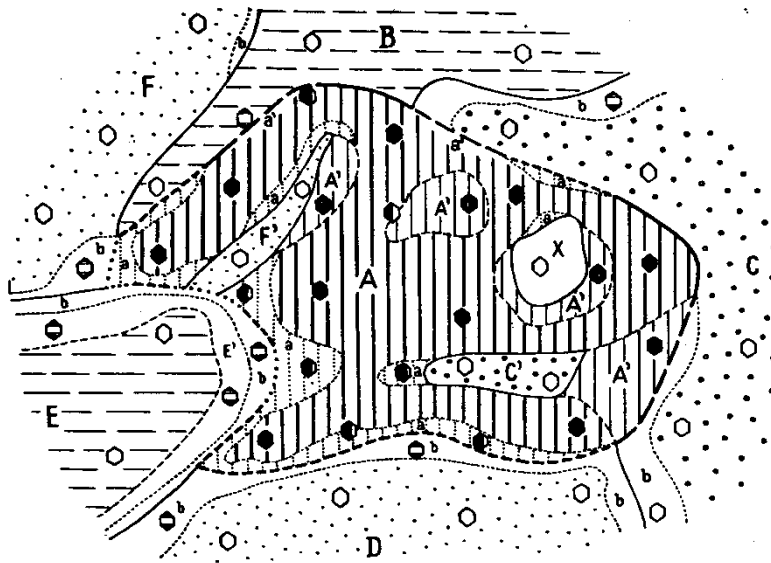
Mají materiální objekty nebo funkce, jsou základními stavebními kameny sítí. Důležitá je

jejich vzájemná vzdálenost a její překonávání, samozřejmě relativní. Nicméně je potřeba zdůraznit, že mezi místy může existovat i odpor, takže kontakty jsou obtížné (P.Clerc, 2004). Tuan (1977) svým humanistickým konceptem geografie přinesl zjištění, že místo má smysl v lidské zkušenosti, jde o vztahy lidí k místu, jejich identitu a personalitu, samo místo má podle V.de Blache svou osobitost. Nicméně v r. 1992 vydal M.Augé monografii o ne-místech, ve smyslu dopravně přetížených, monofunkčních, bez lidských vztahů, ale je to relativní. Místa mají svůj puls, vývoj, situační proměny, jsou potenciálně základnou lidské existence i naplnění lidských vztahů, resp. jejich produktem.

Místa chápeme jako personální prostorovost, jejich nejvýstižnějším obrazem jsou mentální mapy (Hynek, 1984, Hynek, Hynková 1979,Hynek,Svozil, 2009). Zatímco lokality jsou chorami, pak jejich akční personální prostor je místem, v němž jsou lidé zakořeněni a tělesně je prožívají, mají tak, v souladu s Deleuzem a Guattarim (2010), svou intenzitu. Blíže k místům u J.Vávry (2010) v humanisticko-geografickém pojetí.

V místech jsou elementární nejmenší prostorové jednotky, s nimiž geografie operuje: topy a lokusy/lokály (viz dál *chory*). Záměrně nevycházíme z nejmenších prostorových jednotek, protože tento postup by vedl ke 'geografickému atomismu' a otázka nejmenší geografické prostorovosti musí zůstat otevřená, dá se např. začít vlastním tělem, bytem atd., v této *imerzi* se může dít právě to, co ve výše zmíněné kapce vody....Místa jsou lidskou subjektivací, přesněji intersubjektivitou podle Davidsona (2004).

Otázka nejmenších prostorových jednotek poskytuje neobyčejně pestré odpovědi i ve studiu přírody. Ukázkou je přístup G.Haaseho (1984, 92) k rozlišení/mapování takových jednotek, který dodnes nebyl překonán:

Physiotop A, darin:

A	Areal einer Typqualität A in typischer Ausbildung:	Ökomer A
C;F'	kleinsträumige Einschlüsse benachbart auftretender Typqualitäten:	Ökomere C', F'
X	kleinsträumiger Einschluß einer weiteren, nicht unmittelbar benachbart auftretenden Typqualität:	Ökomer X
A'	Areale mit geringfügig veränderten Merkmalen der für A kennzeichnenden Typqualität:	Topovarianten A'
a	Übergangssäume von der typischen Ausbildung von A zu den Arealen benachbarter Typqualitäten oder zu kleinsträumigen Einschlüssen in A	
a'	unscharfe Randbereiche in A	

Physiotop B, C, D, E, F:

Ökomere B,C,D,E,F

darin unter anderen

E'	Areal mit geringfügig veränderten Merkmalen der für E kennzeichnenden Typqualität:	Topovariante E'
b	Übergangssäume von den reinen Ausbildungen der Typqualitäten B,C,D,E,F zum Areal der Typqualität A	

Charakter der Tesserae:

- Tessera mit reiner Ausbildung der Typqualität A (entspricht etwa dem zentralen Konzept der betreffenden Klassifikationseinheit)
- ⊕ Tessera mit noch deutlicher Ausbildung der Typqualität A, jedoch mit Merkmalen des Grenzbereichs der Inhaltsbreite dieser Typqualität
- ⊖ Tessera mit geringfügig veränderten Merkmalen, aber noch zur Typqualität A zu stellen (diagnostisch sekundäre Merkmale)
- Tesserae mit reiner oder vom zentralen Konzept geringfügig abweichender (b) Ausbildung der Typqualitäten B,C,D,E,F und X

Charakter der Grenzen von A:

—— scharf	- - - - unscharf	—— Grenzen verschiedener
- - - - deutlich	..... verlaufend	- - - - Schärfe innerhalb des
		..... Physiotops A und zwischen
		den anderen Physiotopen

Fig. 3. Areal structure of a (geo-, eco-, physis-) tope in relation to the tesserae character (Ökomer $\cong$ geomere)

Obr.33: Geo-, eko-, fyziotopy, ekoméry a tessery. (G.Haase, 1984, 1968)

Ale vraťme se ještě k místům textem z r. 2009 (A.Hynek):

Humanisticko-geografické přístupy k *místům* vycházely hlavně z fenomenologie Tuana i Relpha, 1976, in: Johnston R.J. et al., 2000, s.583). V 80. letech byly vystřídány ekonomickými geografy, např. D.Massey a J.Allenem (1984, in Johnston R.J., 2000),

použitím strukturační teorie A.Giddense (A.Pred) a následně i politickými geografy (J.Agnew, R.J.Johnston). Používají označení místo ve smyslu *sídlíště, dějiště sociálních vztahů (locale), území sociálních interakcí v širších socioekonomických procesech*, následně pak v kontextu globalizace, která vede k růstu *nerovnosti restrukturalací, zostřování konfliktů*, ale také k růstu *heterogenity, propustnosti hranic míst, zasíťování (internet)*. Každé místo je konstruováno jak materiálně, tak imaginativně různými typy lidí. T.Cresswell (1996, in:Johnston R.J. et al., 2000, s.584) použil kritický humánně geografický pohled na místo zaměřením na *odpor a přestupky*. Nemůžeme však vynechat přístupy R.Matloviče (2007), jehož analýza konceptu *místa* zahrnuje i takové autory jako D. Harvey, D.Massey, E.Soja aj., nepomíjí ani slovenské geografky.

Nelze však odolat vábení konceptu geografie jako prostorové vědy, kterou lze interpretovat tak, že každé pro každé místo je charakteristická jeho poloha zahrnující:

Umístění

Postavení (nevyčerpává se hierarchií, navíc hierarchie je zrádná – viz dál)

Propojení (konektivita, dostupnost či exponovanost albertovské školy)

(Poznámky z Deleuze a Guattariho, 2010/1980):

V Liberci lze psát tuto geografii, stejně jako v Brně, v hladkém prostoru, procházet mezi body, figurami a obrysy (Deleuze a Guattari /dále D+G/, 2010, 568) a cílem tohoto textu není zavádění nějakého rýhování, jde o abstraktní linii – afekt hladkých prostorů zahánějící úzkost. Praha je příliš geograficky arborescentní se zřetelně rýhovaným prostorem, a plná úzkosti. ...velmi obtížně dešifrovatelná, plná matoucích kódů, jejichž alokace je mocenská s tendencí jednotného tzv. celostátního strata, jinak údajně vznikne brutální chaos. Není totiž jen Praha a jsou i jiná uspořádání než strata – teritoriální, byť k nim patří. Nemusí být molární, arborescentní, nýbrž molekulární, rhizomová s hladkým prostorem, multiplicitami stávání se, transformacemi, schizofrenií (vím, co píši, snadno doložím). Přesto se prolínají. Teritorium lze opustit operací linie úniku, např. z Brna do Liberce či Vídně, ale do Prahy sotva, je příliš arborescentní, to by byla negativní reteritorializace namísto deteritorializace. Ta má obsah (látku, intenzitu) a výraz (neformální funkce a tenzory) – jsou-li nezformované, tak jde o stroje, jež utvářejí stávání se. Jedním ze strojů je státní aparát: než česká segmentarita, tak raději vídeňská. ....Ale naštěstí je tu molekularita, jiná multiplicita, nikoliv jen molární makropolitika, nýbrž mikropolitika. Je to jiné nastavení, jiná touha (nikoliv ve významu puzení).

Místo je haptické, nejen taktilní, protože nevytváří opozici mezi smysly, i oko 'ohmatává', místo je blízké - 'hladké', zatímco 'rýhované' je vzdálené. Místo ve smyslu 'domov' - stále bydliště. Tuto zkušenost lze přenést a zkoumat jiná místa s přibližně stejným prostorovým rozsahem a obsahem (D+G, 565-7).

Stávání se není nikdy napodobování (D+G, 344), molekulární má schopnost umožnit komunikaci elementárního a kosmického (D+G, 348).

Domov je ritornel (D+G, 350-1), je to výběr, má práh, svůj chod. D+G,352: Ritornel je teritoriální. Molekulární neopouští molární formaci, provází je molární složky.

Vnitřní a vnější prostředí – mají různé kódování chaos se mění na rytmy (D+G,353).

Teritorium je akt, který určuje prostředí a rytmy= produkt teritorializace prostředí a rytmů
Složky přestávají být směrové a stávají se rozměrovými (D+G,355) mají teritorializované funkce (D+G,365). Teritoriální uspořádání se mění v jiná uspořádání (D+G,367).

Vyvstává otázka konzistence – jak drží pohromadě složky teritoriálního uspořádání? – inter? intra? (D+G,370). Teritoriálním chováním se zabývá etologie a zatímco etnologové jsou strukturální, etologové udrželi celistvost. Teritoria mají nikoliv stromovité, ale rhizomatické nastavení – nejde jen o lokalizaci centra (D+G,370).

Artikulace pochází zevnitř (D+G,371), jde o konsolidaci E.Dupréel (D+G,371) – od vnějšku k vnitřku...vrstvení disparátních rytmů, konzistence je konsolidací, je to architektura – heterogenita (D+G,372)

Stroj deterritorializuje = pohyb vytvářející variace a mutace, linie deterritorializace (D+G,377)
Stroje otevírají nebo uzavírají uspořádání, teritorium, síly jsou kosmické, materiál je molekulární (D+G,392)

Jak může být na 'vině' periferie, když je to centrum, které nastavuje rentu (vlastník), zisk (podnikatel) i daň (bankéř)? Jak je možné, že Rakousko má o 50% vyšší HDP na hlavu než má ČR, ale životní úroveň jeho obyvatel je vyšší podstatně více než o 50%? Tady nejde ani tak o 'pravdu', jako spíše o relevanci.

Zrádnost hierarchie:

Považuji to za klišé být neustále v české geografii zásobován statisticky doloženými tvrzeními, že to nejlepší, co může nejen geograf v životě udělat, je žít, pracovat a odpočívat v Praze, prostě v centru. Jako člověk údajně periferie bych rád uvedl věci na pravou míru a potvrdil, že centrum a periferie nejsou striktně prostorovými koncepty, dokonce nejsou polární. Překvapuje mne ta dialektika centra a periferie, její absolutnost ve všem – prostě nebe a peklo. Jsem přesvědčen o souměřitelnosti obou konceptů, o jejich komplementaritě, myslím si naivně že i přátelské, ačkoliv v jednom z textů z našeho 'geografického centra' jsem se dozvěděl, že jakési bezrozměrné číslo vyjadřující rozdíl mezi centrem a periferií by mělo být vypočteno i na Moravě, v případě Karlových Var, Českých Budějovic a Ústí n.L. je jejich zaostávání za Prahou na pováženou, a proto co teprve ta Morava....tam to musí být s tím bezrozměrným číslem zřejmě otřesné či jak se dnes módně říká: šokující (to tam takhle sděleno nebylo, ale domyslel jsem to). Centrem politické moci v USA je Washington, zatímco finanční je New York. U nás má obojí Praha, ale co je tedy centrem USA? Žiji na údajné periferii s minimálními investicemi, nízkým HDP na hlavu, zanedbatelnými vědeckotechnickými inovacemi, nulovými vynálezy a dalšími 'ukazateli' globální vyspělosti. Pod okny se mi nevalí 125 000 aut denně, nejamuji se, přicházím však o porci imisí i hluku a nemohu říci, že by mi chyběly, na ulici zatím nikoho nezastřelili, není zde vykřičený dům/domy, v parcích se netoulají bezdomovci, ulice jsou bohužel čisté, bez výkalů, stejně se tak tady bohužel neprodávají hamburgery, ale mohu si pořídit láhev Coca Coly v jednom ze tří (zkrátka budou čtyři) hypermarketů, které jsou 450 m daleko od mého bytu (ano nebydlím v suburbii centra, je to smutné přiznání), těžce narušuji představy našich tržních ekonomů, neb si sám pěstuji ovoce, které neprochází trhem – přiznávám se k tomu poklesku: jsem samozásobitel! Dokonce nejen 'sustainable', ale zároveň 'sustained' - je to hrozné, co se na té periferii děje....nevídám tady celebrity, tedy ty místní ano, ale hvězdy českého divadla a filmu sem občas pohostinsky zajedou, aspoň tak. Jsou zde tři banky, tedy filiálky, které nemohou nic zlepšit ani pokazit – vše se rozhoduje v centru/Praze, kde je údajně blaze. Pronikl sem zahraniční průmyslový kapitál, pámbůh zaplat' za to, jinak by zde byly vytunelované brownfields, no, jeden zde je, ale můj dobrý známý jej inteligentně revitalizuje – sám, bez pomoci centra! Že by byl chudák se mi nezdá, ví, jak na to, bez centra. Nemusím v pátek odpoledne v kolonách opouštět své maloměsto a jet na venkov, prostě na něm jsem a spíše si občas zajedu do centra, samozřejmě jen když musím a i to se stává, nicméně léčba z návštěvy centra je zde samovolná, účinná. Musím sebekriticky přiznat svou omezenost – nechybí mi podzemní metro, přicházím tak o požitek, který u mne nenastává kvůli vrozené klaustrofobii a vypěstovanému odporu k troglodytismu. Mám dobrého kamaráda, se kterým občas létám malým letadlem nad naší venkovskou krajinou, on dokáže za větru téměř stát vysoko nad propastí Macochou a oba do ní zíráme, jindy zase kontrolujeme vodárenskou nádrž shora a když letím do světa, tak z Ruzyně jen z domucení, protože vídeňský Schwechat je daleko vlídnější, občerstvení kvalitnější a levnější, vše přátelštější v této pro Slovana cizácké metropoli než v mé matičce Praze s podivnou ekonomikou plnou korupce. Tou se však naši

metropolitní geografové nezabývají, nechávají to na Fakultě sociálních studií UK....
StudentAgency mne zaveze 60m od brány do haly ve Schwechatu atd. A vůbec: Vídeň....Jsem v ní častěji než v metropoli Praze, je nejen bližší, ale je lépe spravovaná, byť i tam jsou korupční aféry, je dost rozdíl mezi firmami Freytag-Berndt a Kartografii. Stále se nemohu srovnat se skvělou současnou českou realitou, když ji srovnám s rakouskou: začíná to službami, jde to přes spotřební zboží až k důchodům, jsem zvědav, zda půjdou naší cestou nalinkovanou z našeho centra. Je to fakt velký rozdíl srovnat nabídku notebooků SONY ve Vídni a u nás, že by u nás byla oslnivá, dokonce i v centru, tak to ani náhodou. Vídeň jako centrum beru, v případě Prahy se raději nevyjadřuji, ne nejsem moravský nacionalista, jsem Čech žijící na Moravě oceňující Vídeň. Být tam v zimě týden a vidět takového Blaue Reitera je zážitek, ty obrazy nemusejí schovávat před exekutory. Zdá se mi však, že duch vídeňské a pražské geografie jsou téměř identické. Teď musím být opatrný, ale odhodím úctu k B.Smetanovi – Vltava není Dunaj. Je fakt, že ve Vídni nemají tolik heren jako v Praze a není ani náznak toho, že by Prahu doháněli či to měli v úmyslu. Stejně tak se tam chodci roztahují víc než auta a to metro je tam ne jenom pod povrchem. Historické stavby jsou udržované, lidé si jich váží, v Praze – kdoví co to bylo za lidi, kterým patřily, kdo je stavěl, prostě jen dnešek je radostný, potřebujeme mrakodrapy! Jo, a ještě, nejsou tady v mém malém městě na Středozápadu Moravy tzv. ruskojazyčné mafie, prostě nejsme světoví, nejsme centrem. Nedivím se, když mám 3 minuty do lesa. Na kraji našeho maloměsta je westernové městečko – cíl lidí z jiných měst, prostě když venkov, tak westernový. No, měl se tam těžit kaolinit a vozit přes město, každých 10 minut nákladní auto, uznejte, že westernové městečko je zřejmě lepší, navíc jsme globální nebo přesněji: glokální. Je to v sektoru města kam nechodím. Není zde problém dostat se k místním potravinám, např. mléku a objevil se již i místní česnek. Je to pochopitelně nedostatek neb nejsme dost globální a globalizace 'über alles' jak razí naši kolegové z centra, byť jde o česnek čínský, který zde začíná prohrávat soubor s místním – kam ten svět spěje? Stali se z nás kontraglobalizátoři? Na druhé straně nemám problém přebírat angloamerickou humánní geografii, a to bez zprostředkování pražského centra, chápu, je to drzost, ale mám rád originály a ne mizerné české překlady, např. Charty geografického vzdělávání. Sebekriticky přiznávám, že se léta dokáži obejít bez centrální verze českého geografického vzdělávání a o geografickém kurikulu jsem psal v dobách, kdy to v centru nikdo neznal, dnes je samozřejmě vše jinak: co jiného než kurikulum....jen v těch US geografických standardech jsem zatím před centrem, samozřejmě s periferním pohledem. Shrnu to: netoužím po identitě, dávám přednost diferencí. Centrum a periferie jsou stejnocenné, tak jako různé kultury, byť jsou rozdílné. Holedbat se, že jsem z centra je stejně směšné jako holedbat se, že jsem z periferie, i když v tom bezrozměrném čísle je údajně velký rozdíl – silně o tom pochybuji, protože není jen ekonomie, podnikání, racionalita, ale je i lidské tělo a řeč mého těla mne táhne spíše k periférii, nicméně centrum rovněž, byť občas, beru. Jsem však dalek toho, abych koncepty centra a periferie dialekticky hrotil, mimochodem: existuje nejen materialistická, ale i idealistická dialektika. Jsem spíše přívržencem konceptů molární a molekulární v pojetí Deleuze a Guattariho (česky 2010), vydaného přitom v našem centru.....o bezrozměrných číslech jsem tam nic nenašel.

Území

(přesněji teritoria, ale i akvatoria) podle J.Agnewa (2009, in Gregory D., Johnston R., Pratt G., Watts M., Whatmore S., eds., s. 746-7, upraveno) je:

je jednotka spojitého prostoru, který je užíván, organizován a spravován sociální skupinou, jednotlivcem nebo institucí omezující nebo řídící přístup k lidem a místům

dominantní užití je politické, ve smyslu potřebného užití moci omezující přístup k určitým místům nebo regionům nebo etologické, ve smyslu prostorové dominance daných druhů či individuálních organismů

většinou je spojováno s konceptem sítě, což pomáhá k pochopení komplexních procesů, jimiž je prostor spravován, ovládán mocnými organizacemi

teritorialita je strategické užití území k dosažení organizačních cílů

je spojeno s prostorovostí moderního státu, vyžadujícího absolutní kontrolu obyvatelstva uvnitř opatrně definovaných externích hranic = prostorová organizace států, spjitost se státní suverenitou

jako svět jsou spíše toky než teritoria/akvatoria, sítě prostorových interakcí jsou významnými mechanismy geografického třídění/prosívání a diferenciací

na územích stále záleží, podržují si svůj význam (i např. v euroregionech), státy zůstávají nejúčinnějšími vládci populací...daně, politická práva, mezinárodní význam.

A nyní k operacionalizaci prostorovosti území: základní operační prostorovou jednotkou je parcela nebo pozemek. Užitelně, podle REMAX AlfaReality, se pozemkem podle katastrálního zákona rozumí část zemského povrchu oddělená od sousedních částí hranicí územní správní jednotky nebo hranicí katastrálního území, hranicí vlastnickou, hranicí držby, hranicí druhů pozemků, popř. rozhraním způsobu využití pozemků. Celistvý pozemek se může skládat i z několika parcel. Parcela je pak pozemkem, který je geometricky a polohově určen, zobrazen v katastrální mapě a označen parcelním číslem. Důležité je, jakým způsobem se určuje plocha parcely. Co když je pozemek svažité s různými nerovnostmi? Jaká je pak skutečná plocha parcely vyjádřená v m²? Výměrou parcely je vyjádření plošného obsahu průmětu pozemku do zobrazovací roviny, zaokrouheno na celé m².

(<http://www.remaxalfa.cz/online-realitni-poradna/jaky-je-rozdil-mezi-pojmy-parcela-a-pozemek.html>).

Katastrální území (k. ú.) je v [České republice](#) podle § 27 písm. h) katastrálního zákona č. 344/1992 Sb. „technická jednotka, kterou tvoří místopisně uzavřený a v [katastru nemovitostí](#) společně evidovaný soubor nemovitostí“. Zastavěná část se označuje intravilán, nezastavěná extravilán. Obec je, podle Zákona č. 128/2000 Sb. základním územním samosprávným společenstvím občanů; tvoří územní celek, který je vymezen hranicí území obce. Je veřejnoprávní korporací, má vlastní majetek. Obec vystupuje v právních vztazích svým jménem a nese odpovědnost z těchto vztahů vyplývajících. V tomto zákoně jsou uvedeny další prostorové jednotky jako města, městské části, městské obvody atd. V zahraničí jsou pochopitelně stanoveny jiné prostorové jednotky, takže je nutná obezřetnost při srovnávání.

Důležitá jsou statistická data o územních jednotkách, v praxi ČSÚ jsou to statistické obvody, z nichž se skládají katastrální území a základní sídelní jednotky, představující části území obce s jednoznačnými územně technickými a urbanistickými podmínkami nebo spádová území seskupení objektů obytného nebo rekreačního charakteru a územně technickou jednotky, která jsou vymezeny jako katastrální území nebo jeho část, oddělená hranicí základní územní jednotky, tj. hranicí obce, městského obvodu či městské části (nejnověji Zákon č. [230/2006 Sb.](#))

Chory

jsou patrně těmi nejdříve vymezovanými prostorovými jednotkami v dějinách geografie, jejich kořeny jsou v antické/řecké geografii, která rozlišovala *topos* a *chóru* (*chóra*, *χώρα*). Americká geografie věnovala těmto konceptům pozornost již ve 30. letech a postupně je převedla na modernější vyjádření *site* a *situation*. Takto je můžeme najít v 1. vydání *Human Geography* (Fellmann J., Getis A., Getis J., 1985/1992), ale v dalších vydáních jsou již nahrazeny dnes dominujícími básovými prostorovými koncepty v US geografii: *place* a

space. Takto pronikly i do veřejnosti uplatněním v geografickém vzdělávání (*Geography for life. National geography standards, 1994*, i v jejich revidované verzi *Geography for life, 2nd edition National geography standards, Draft Version for Review Only June 12, 2009*). K chorám existuje i rozsáhlá filosofická literatura, zabývali se jimi Aristoteles, Platón a následně i geograf Ptolemaios, který mj. chápal *grafein* v *geografii* nikoliv jako popisování, nýbrž jako kreslení, mapování, což bylo založeno na jeho preferenci geodézie a kartografie. Nicméně to byl zřejmě Strabo, jehož 17 knih popisujících části země – chorografie – je základem i současné chorologie, územní/prostorové diferenciaci, prostorové vědy, byť se zatím proti sobě vymezují. Ani Cloke et. al. (2005) se nepřiklánějí k unás běžnému překladu *geografie* jako popisu země, nýbrž *psaní o zemi*. Tím ovšem nabývá debata o tzv. popisné geografii, svého času až brutálně odsuzované, zcela jiné rysy nepochybně hodně odlišné od tehdejší 'kritiky' chápání geografie. D.Gregory (2009, 82-83) uvádí, že Strabónova chorografie je dnes regionální geografii, která je jádrem geografické reflexe. Rovněž prozíravě upozorňuje na souměřitelnost výše uvedených konceptů, varuje tím před terminologickým vyhocováním, byť má pochopení pro různá řešení. Strabo viděl geografii především jako disciplínu o lidských aktivitách, politice, vládě.

Chory nejsou jen humánně geografickou prostorovostí, v české fyzické geografii je rozvinuto studium chor v rámci její aplikace v krajinném výzkumu. Elementární prostorovou jednotkou chor je top (stejně jako u humánně geografických chor), prostorové agregáty topů, asambláže, kombinace mají svou hierarchii začínající polytypy (synonyma: nanochory, topochory, synchory) vyšší jednotkou jsou mikrochory rozlišitelné jemněji jako monomikrochory a polymikrochory (základní spis: Hynek A., Trnka P., 1981). V tomto textu zpřesníme rozdíl mezi fyzickogeografickou a krajinnou prostorovostí. Strabónova interpretace geografie jako chorografie a jeho docenění kartografie v geografii jsou velmi nosné pro tyto úvahy, především pak pro praktické využití. Debata o prostorovosti bez jejího mapování je scholastikou, není problém si vymyslet, vykonstruovat perfektní hierarchii prostorových jednotek bez jejich mapového vyjádření... Je potřeba zdůraznit, že nám jde o tématické mapování, u něhož obsah je základním východiskem prostorové identifikace jednotek. Stejně jako Giddens rozlišuje dvojí hermeneutiku, tak zde nezbytně musíme mít při mapování chor (a nejen jich) dvojí interpretaci: souřadnicemi objektu a charakteristikou jeho obsahu. Není dnes problém mít precizní orthofotomapy, družicové snímky atd., ale problém je v jejich obsahové interpretaci, k níž kartograf potřebuje geografa. Nicméně znám z GÚ PŘF MU kartografy, kteří jsou i výborní geografové, pak zvládnou obě interpretace.

Fyzickogeografická chora je souborem (chora = sbor) složkových topů:

morfotopy - jejich první českou verzí byly prostorové jednotky J.Demka na jeho obecné geomorfologické mapě 1:25 000, list Dolní Kounice (1969). Přestože jeho pohled na reliéf je zde genetický, vymezené jednotky se pak velmi osvědčily jako vzor mapování reliéfu, např. v případě novomlýnských nádrží (Demek J., Macka M. et al. ,1970), dodnes nepřekonané přes řadu zdánlivě sofistikovaných pokusů přijít s lepším řešením. Důvod: tehdejší výborná terénní znalost tvarů reliéfu a kartografická dovednost mapové identifikace. Není problém kartograficky interpretovat reliéf, ale problém je s jeho obsahovou interpretací.

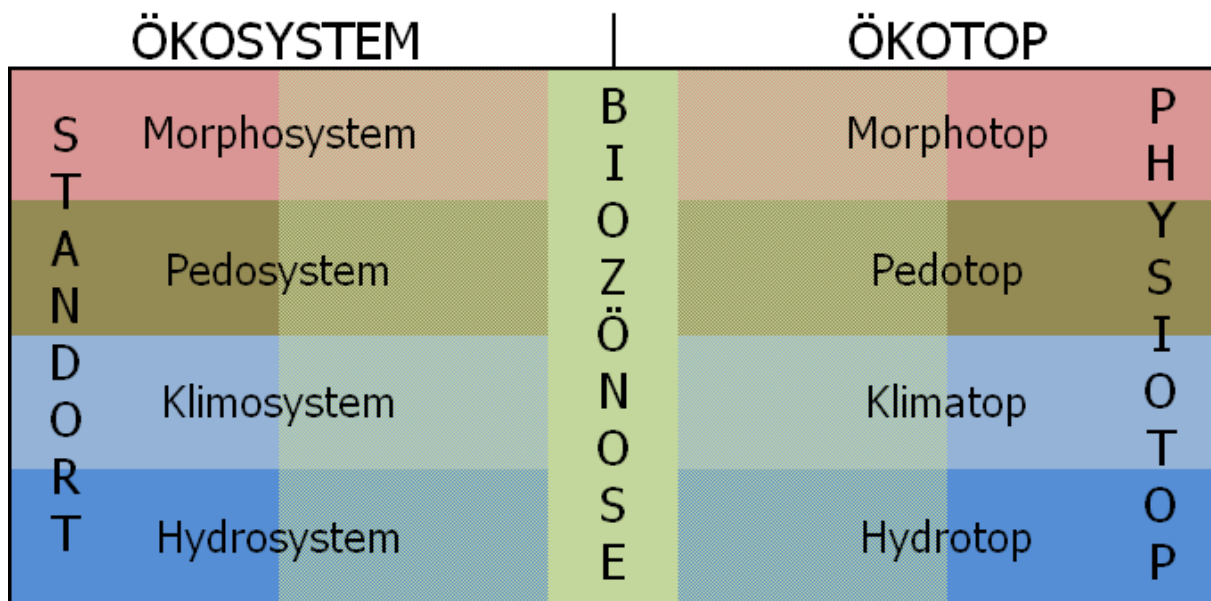
klimatopy – klíčovou mapou je stále Topoklimatická mapa ČSR 1:50 000, list 24-32, Brno, 1987, autor: E.Quitt, který vydal i vysvětlivky k sousední mapě 24-31.

hydrotopy – zatím rozlišované v rámci edatopů, což jsou vlastně pedotopy (viz níže)

pedotopy – v mapovací praxi jim odpovídají polypedony, které byly základními mapovacími jednotkami Průzkumu půd ČSSR (Němeček J. a kol., 1967), jehož výsledkem byly typologické mapy komplexního průzkumu půd 1:10 000 (nověji mapy bonitovaných půdně ekologických jednotek v měř. 1:5 000). V případě lesních půd lze využít lesnické typologické mapy v měř. 1:10 000

biotopy – existuje jejich český seznam (Chytrý M., Kučera T., Kočí M., eds. , 2001), přes 16% zmapovaného území ČR, což představuje jen dílčí podklad. Navíc termín biotop v tomto případě znamená spíše fytoocenózu, zatímco biotop je jejím prostředím. Proto je výstižný následující obrázek rozlišující ekosystémy a ekotopy.

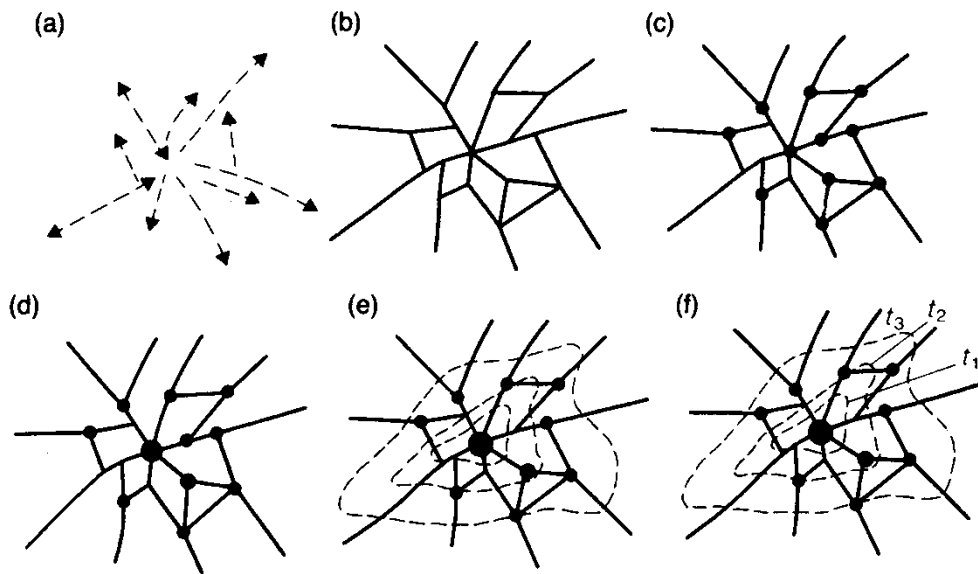
Obr. 34: Ekosystémy a ekotopy

http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Datei:C396kosystem_Subsysteme_C3%96kotop.png&filetimestamp=20100614203528

Vzhledem k tomu, že dáváme přednost podrobným/velkoměřítkovým tematickým mapám, které zahrnují výše zmíněné topy, tak v případě bioty nás zajímají mapy biocenóz – souborů organismů ve společném prostoru se vzájemnými vnitřními vztahy (Randuška, Vorel, Plíva, 1986, 13). K dispozici máme mapy fytoocenóz, tj. souboru rostlinných organismů žijících ve společném prostoru se vzájemnými ekologickými vztahy, ovšem jen potenciální, rekonstruované lesní. Jejich abiotické prostředí označujeme jako ekotop skládající se z klimatypu a edatopu/pedotopu. Termín ekosystém je širší, zahrnuje např. i lidská sídliště (Randuška, Vorel, Plíva, 1986, 17). V lesnické praxi ČR se rozlišují soubory lesních typů ČR s edafickými/hydrickými řadami ve vegetačních stupních. Základní mapovací jednotkou je varianta lesního typu – fytoocenóza - v měř. 1:10 000 (Randuška, Vorel, Plíva, 1986, 221)

Tyto varianty lesního typu a polypedony/pedotopy jsou spolu s morfotopy, klimatypy a hydrotopy základními prostorovými stavebními kameny/topy polytopů a mikrochor jakožto fyzicko-geografických prostorových jednotek.

Jako chory_ můžeme také označit lokality ve smyslu prostorovosti našeho každodenního života: práce, bydlení, odpočinku, čili 'širší' místo. Místo je více subjektivé, zatímco chora je intersubjektivá. Příkladem studia lokalit je závěrečná debata o jejich výzkumu ve Velké Británii (A.Sayer, 1991). Chory jsou v grafickém vyjádření kombinacemi základních prostorových prvků, jimiž jsou body, linie a plochy. V případě humánní geografie jsou nejlepším příkladem chor/ jakožto elementárních prostorových jednotek – stavebních kamenů regionů, vedle teritorií a akvatorií, rozlišené nejdříve P.Haggettem (1965) a následně v druhém vydání (Haggett P. , Cliff A., Frey A., 1977):

Obr. 35: Lokalizační analýza – stádia vývoje uzlových regionálných systémů (P.Haggett et al., 1977): a) interakce b) sítě c) uzly d) hierarchie e) povrchy f) difúze

Prvky mohou být i přírodní, krajinné (viz dál). Chorou je např. sídliště, průmyslová zóna, městský park, městská část, vesnice, lesní celek, chatová osada atd., jejich elementárními jednotkami jsou lokusy a lokály (*locuses, locales*) známé z Giddensovy strukturační teorie (in Gregory et al., 2009, 424, autor: J.Painter).

V poslední době slovenskou i českou geografii propagované *chorémy* (např. Ira, Lehotský, 2008) přebírané od Bruneta (1980) zatím nepřinesly žádoucí inovace stejně jako dříve *choriony* v Retějumově pojetí.

Raději se podívejme na praktické řešení v mapování fyzickogeografických chor na Deblínsku:

Krajiny

Nebudeme se zde zabývat rozlišováním přírodních a kulturních krajin, explicitně pracujeme s kulturní krajinou, která zahrnuje i přírodu krajiny. Krajina je utvářena různými lidmi s rozdílnými zvyky a názory na různých místech - materiální kultura je dána procesem transformace prostředí (Berkeley school, Annales) :

s rolí rozdílných skupin lidí v utváření krajiny s charakteristickými vlastnostmi

krajina je produktem kolektivního úsilí, odráží se v ní názory, postupy a technologie

krajina je tvarována sociální organizací

krajina má chor(e)ografii – procesy produkují rozmanité formy (tvary)

kulturní krajinou rozumíme prostor interakce přírody a lidí,

Krajina je především souborem krajinných ekosystémů, jež chápeme jako kapitál. To znamená, že krajina poskytuje zboží/služby a je pro lidstvo jediným zdrojem látek a energií.

Podle K. Sauera (1963):

krajina je koncovým produktem lokální kultury, materiálním vyjádřením, ztělesněním sociálních procesů a vědění – znalostí, dovedností, praktik

kultura spočívá v explicitních/implicitních uspořádáních chování lidí osvojených a přenášených symboly, což svědčí o dosažené úrovni skupin lidí ztělesněné v jejich artefaktech jádro kultury zahrnuje v tradiční ideje, a zvláště pak dosažené hodnoty kulturní systémy můžeme chápat jako:

produkty jednání

návyky pro další jednání

můžeme rozlišit kulturní region a krajinu, jež jsou souvztažné

Reprezentace krajin má řadu forem – vyprávění, kresby, malby, mapy, plánovací dokumenty, rytiny, fotografie, filmy aj. Krajiny jsou sociálními produkty, důsledky toho, jak lidé, a především vládnoucí skupiny lidí, tvoří, reprezentují a interpretují krajiny podle svého pohledu a ve vztazích s ostatními. Vždy je přítomna politická složka, poněvadž v krajině se projevují sociální a kulturní konflikty i vztahy, nerovný poměr mocenských sil založený na etnicitě, rase, třídě, pohlaví a sexualitě. Analýza krajiny by měla zahrnovat tuto triádu jevů (inspirováno S.Danielsem a D.Cosgrovem, 1993):

sociální strukturu a ideologie (moc, ideje a hodnoty),

utváření určitých typů krajin odrážejících tyto ideologie,

diskurzy nebo systém jazyka a psaných prací, jež jsou zahrnuty v produkci, reprezentaci a interpretaci těchto krajin.

Každá položka triády může být nahlížena jako text – kultura/společnost a viditelná krajina jako označující systémy, a tak metaforické texty a psané nebo mluvené slovo o krajině jako vlastní text. Významy konkrétních objektů či přírodní svět nejsou inherentní, ale mají více čtení, více aktérů, protože krajina je místem soubojů, výzev sociálnímu řádu, a záleží přitom na účinných interpretacích. Krajiny obsahují více vrstev významů a ne všechny interpretace mají stejnou váhu. 'Dobré' interpretace spojují kontextualizované porozumění sociálním vztahům a praktikám jak pozorovatele, tak pozorovaného, s přírodní morfologií v základech, ukazujících jak produkují a reprodukují (*koprodukují*) jedna druhou.

Krajiny mají jak materialistické, tak ideologické aspekty, přírodní, materiální formu reprezentovanou médií a samy jsou reprezentacemi žitých vztahů. Nesou symbolické či ideologické významy, jež zpětně odrážejí a pomáhají produkovat sociální praktiky, žité vztahy a sociální identity, jsou také místy soubojů s autoritami nad územím. Svrchovanou roli v krajině má pozice pozorovatele krajiny spojená s porozuměním moci krajiny vyzývající nebo podvracející sociální řád. Zřejmě pohled materialistický a duchovní by mohl být pohledem komplementárním.

Krajina je polem soupeření, prostorem zápasu politiky, ekonomie, vědění, kultury atd. a měla by být předmětem veřejné debaty mezi aktéry, dotčenými, podílníky, rozhodovateli, odborníky, politiky, umělci, vlastníky, bydlícími, uživateli, nájemci. Nicméně nyní vše nasvědčuje tomu, že hnacími silami utvářejícími naši krajinu jsou především maximalizace zisku a osobního užitku v jejím využívání. Naplňuje se tak známý výrok: *driving forces shaping the space/landscape is economy*.

V krajinách je potřeba rozlišovat jejich fyzickogeografický obsah odlišný od konceptu krajinného ekosystému. Příkladem je fyzickogeografická prostorovost polytopů krajiny. Při topicko-chorické prostorové analýze můžeme v naší přírodní krajině identifikovat tyto základní tendence geometrického uspořádání neboli topologickou prostorovost s významnou rolí reliéfu jako retranslátoru pohybu látek a energií:

- skalární/izotropní
- gradientové/katenové rovnoběžné
- koncentrické/gradientové rozbíhavé
- koncentrické/gradientové sbíhavé
- liniové/ síťové/vektorové
- paletové/ostrůvkovité

- hranové
- tranzitní
- neostré
- rytmické/cyklické/repetitivní
- mozaikové
- prstencovité

Českým geografickým problémem ve studiu krajiny je absence celostního přístupu, výjimkou je např. J.Kolejka, který je rovněž velmi kritický, nicméně v anglosaském stylu současně konstruktivní. Velmi málo současných fyzických geografů zná např. modely V.Preobraženského (např. 1984):

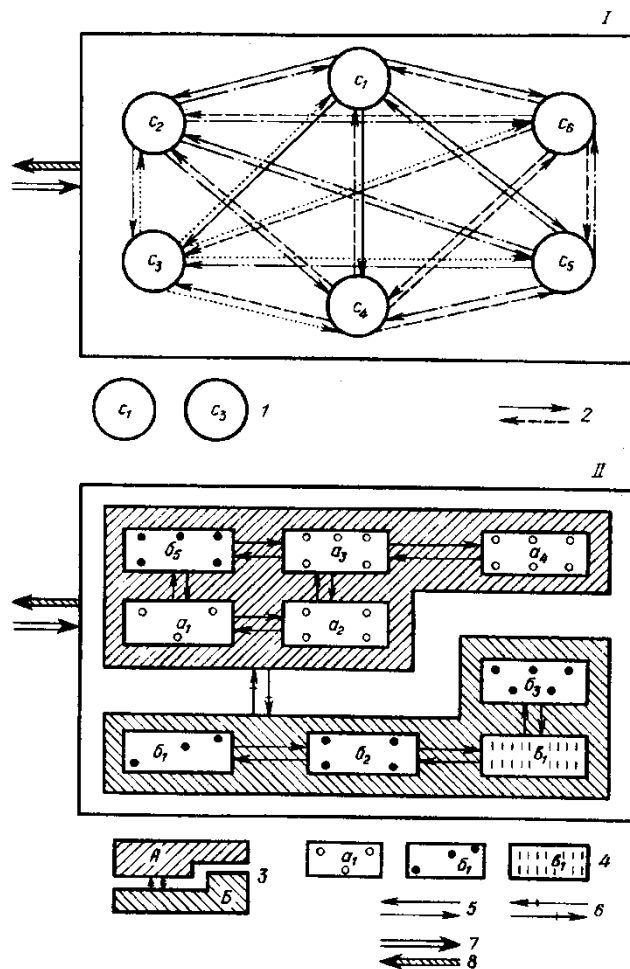

Fig.1. MODELS - CONCEPTIONS OF A LANDSCAPE (After Preobrazhenskiy, 1967)
 I - monosystems model, II - polysystems model.
 1 - components; 2 - relation of components; 3 - geosystems of "n" rank; 4 - geosystems of "n-1" rank; 5 - relation of geosystems of "n-1" rank; 6 - relation of geosystems of "n" rank; 7, 8 - relations with environment.

Obr. 36: Monosystémový a polysystémový model krajiny (Preobraženskij, 1984, 18)

Tyto modely se spíše vztahují k fyzické geografii, resp. k přírodní krajině.

Regiony

jsou dosud pro řadu geografů (např. Grigg, 1965, in Chorley, Haggett, eds., 1977, Haggett, Cliff, Frey, 1977, Hart, 1982) základními stavebními objekty geografického zkoumání. Jejich vymezení – regionalizace – může být směřována na určení dílčích prostorových jednotek nebo na jejich agregaci, hledání způsobu jejich propojení. Každá lokace má své umístění, postavení a propojení, tak již řecká antická geografie koncipovala své 'topy' a 'chóry', dnes se píše o 'site' a 'situation', použijeme-li lingvistický přístup, pak jde o denotáty a konotáty. V geografii koncipované jako *prostorové vědě* je vymezení regionů logickou formalizovatelnou operací spojenou s organizací geografické informace.

Kritice pozitivistických přístupů v geografii neušla ani '*regionální věda*' u nás některými geografy doporučovaná jako alternativa k tradiční složkové výčtové regionální geografii. Radikální a humanističtí geografové napadli víru v rovnovážný stav regionu v pojetí neoliberální ekonomie a možnost jeho optimalizace odmítající sociální konflikt a nespravedlnost, jež byly/ jsou v kapitalismu považovány za endemické.

Problém modelů v regionální vědě spočívá v jejich relaci k realitě: nemá prostě vlastnosti, které jí modely přisuzují, ty vztahy jsou nejasné, mlhavé. Obdobně použití rigorózních modelů (např. Sheppard, Barnes, 1990) vede v jejich řešení k absurditám. Přesto není osud regionální vědy ztracený, pokračuje řada skupin, především v USA. V geografii koncipované jako *prostorové vědě*, což znamená pozitivisticky a kvantitativně orientované, kde není na přírodní krajinu území vůbec brán na zřetel.

Při studiu Dačicka jsme porovnávali hranice katastrů a hranice krajinných ekosystémů. Ukazuje se, že tyto hranice nejsou v kulturní krajině identické. Katastry zahrnují rozdílné krajinné ekosystémy v souladu s minulými subsistenčními ekonomii sídelních struktur. Současná tržní ekonomie, ale i nedávná '*command economy*' neberou ohledy na katastry jako soubory nemovitostí určitých komunit a již vůbec nelze mechanicky spojovat využití přírodních zdrojů těchto katastrů s potravními řetězci, do nichž je zapojeno jejich obyvatelstvo. Zemědělská produkce opouští katastry a lidské potravní řetězce jsou spojeny se zcela jinými katastry, např. přes hypermarkety. Proto nelze ztotožnit životní prostředí katastrů a krajinné ekosystémy, na něž jsou obyvatelé napojeni.

Hlavní pozornost poutají *funkční regiony* nebo regionální systémy s centrálním organizačním principem v rámci společnosti. A. Philbrick (1957) píše o nezávislosti na přírodním prostředí a odtud je krůček k prostorové analýze regionů jako 'otevřených systémů' v pojetí P. Haggetta (1965). V české geografii dosud nebyla doceněna i jiná verze regionální geografie, resp. je rozvíjena bez návaznosti na principiální studie publikované pod názvem regionální politika (Friedmann, Alonso, 1978).

Regiony mohou být fyzickogeografické a humánněgeografické, často se spojují do označení region bez přívlastků. Nicméně můžeme rozlišit region nodální/uzlové/spádové, stejnosměrné (u nás překládané jako homogenní), málo se pracuje s region domovskými. Podívejme se nyní hlouběji na koncept regionu. Region: prostorově uspořádaný celek, který vznikl a je udržován/měněn přírodními, společenskými, hospodářskými, technologickými procesy určité politické, kulturní a environmentální úrovně. Regiony zaujímají prostorovou úroveň nad lokální a pod planetární, dělí se podrobněji na mikroregiony, mezoregiony a makroregiony v rámci jejich rozdílných velikostí podle světadílů a zemí/států. Tato řádovost může být detailněji zpřesňována. Procesně je region založen na součinnosti jeho složek a dílčích prostorových jednotek – chor.

Rozlišujeme fyzickogeografické regiony a přírodní krajiny, regiony socioekonomické, kulturní, politické/správní, účelové (asistenční, rozvojové, environmentální/krajinné aj.) Socioekonomické regiony se dělí na ohniskové - nodální/střediskové/spádové a neohniskové, plošně stejnorodé (lesní a zemědělské oblasti, chráněná území, vojenské újezdy apod.)

Regiony reálně fungují, vznikají, proměňují se i zanikají. Jejich vymezení je založeno na analýze/syntéze textů, map, statistických údajů a terénním šetření, jež potvrzuje či vyvrací nebo zpřesňuje literární podklady. Rozlišují se i regiony stejnosměrné a funkční. Obsahem fyzickogeografické regionalizace, tj. vymežování FG regionů se zabývala mj. A.J.Fedina (1981), která charakterizuje fyzickogeografické regiony (rajóny) jako mapovatelné jednotky fyzickogeografických komplexů (FGK) a uvádí postup jejího zkoumání:

- vymezení individuálních FGK
- jejich mapování
- zjištění látkového složení FGK
- sledování procesů a faktorů jejich utváření a různorodosti
- klasifikace FGK
- odhalení systémotvorných vazeb mezi složkami a komplexy
- zkoumání struktur, vymezení systémů a vytvoření modelů FGK
- vyjasnění stupně změny FGK vlivem přírodních procesů a činnosti člověka
- rozpracování systému metod fyzickogeografické regionalizace

Úplný seznam fyzicko-geografických regionů Země je v textu Fyzickogeografické regionalizace (A.Hynek in Úvod do politické a regionální geografie I, kolektiv, 1988, s.160-213).

Podle A.Hynka (2009) jakýkoliv region má znaky/rysy jedinečné, zvláštní a běžné (unique, specific, general) a lze je snadno rozlišovat jako 'individual' i 'generic'. Relevantní otázkou je pochopitelně poměr jednotlivých znaků a stejně tak český překlad slova 'generic', nejvíce mu odpovídá 'typologie'.

(Humánně)geografické regiony

U nás byly a někdy stále jsou označovány jako socioekonomické regiony, za jejich hlavního protagonistu můžeme u nás považovat K.Ivaničku. Zde máme na mysli 'totální' regiony s dominancí lidských aktivit. Důvody, proč studujeme regiony, uvádí P.Haggett (1990):

- slouží jako *příklady* – poskytují látku ke generalizacím, vedou k logické struktuře, argumentům nejen ilustrace principů, ale i k osvětlení širšího území
- představují je i jako *anomálie* či *rezidua* s odlišnostmi od obecných tvrzení nebo vztahů
- jsou i analogy ukazující přenos prostorových charakteristik s rozlišením *benchmark* – měřeny podle jednoho, *analogue* – přenositelnost
- jde také o *modulátory* – jedinečné struktury modifikují způsoby chování regionů v čase, cykly, aktivity i zranitelnost v různých činnostech, regionální modifikace národní ekonomiky, svým způsobem 'korelační procesy' (pozn. A.H.)
- jsou skládačkami – sada, soubor regionů vyskládá světadíl, zemi... vyplývají z potřeby *redukovat* (?) komplexitu, lépe porozumět členění na srozumitelné a přitom vyčerpávající prostorové jednotky

Nejde nicméně jen o mapování regionů, nýbrž i o to, jak psát regionální geografii, čímž se zabýval J.H.Paterson (1974), který tvrdí:

- nelze provést úplný popis složek regionů
- problémem je samotná regionalizace
- je potřebné rozlišovat měřítka prostorových variací
- žádoucí jsou podklady nižší prostorové úrovně zkoumání zachycující např. prostorové trendy, ale hrozbou může být záplava dat

- žádoucí rozlišení regionů s ohledem na klesající závislost ve vztahu k přírodním zdrojům, trh práce, vztah člověka a životního prostředí
- hrozí omezená inovativnost

Vějíř regionálních geografí (Hynek A., Hynek N., 2006, korigovaný a rozšířený text)

Příkladem plurality v geografii jsou různé verze regionální geografie, jež nejen různě definují regiony, ale především rozdílně chápou jejich smysl, takže můžeme mluvit nikoliv o jedné regionální geografii, nýbrž o regionálních geografích. Můžeme rozprostřít jejich vějíř, který sice reflektuje vývoj regionální geografie, ale jeho produkty – regionální geografie (*plural*) – koexistují dodnes vedle sebe (*juxtaposition*) bez nároku na vzájemné vylučování, spíše jako volba některé verze (neúplný výčet pro další diskurz):

1. Tradiční výčet, soupis a popis územních složek podle osnovy – poloha, povrch, podnebí, vodstvo...nerostné suroviny, obyvatelstvo, sídla, průmysl...obchod...Běžná verze českého geografického vzdělávání, kterou může provozovat i negeograf – mechanický encyklopedický sklad složek blíží se telefonnímu seznamu firem, v TV soutěžích provozovaná jako kvízová. I mimo vzdělávání běžné soupisy památek, provozoven, sídel, přírodních zajímavostí atd. Blíže k této sociální konstrukci geografie - Hynek A. , Hynek N., Sedláček P., Svozil B. (2007).
2. Chorologické s důrazem na územní diferenciaci, převážně idiografické; příklady: O.Spate, 1967 – Indie (in Haggett , 1990, 86-7) Vidal de la Blache – region jako *pays*, regiony zahrnují krajiny, kulturní krajiny, využití země
3. Fyzickogeografické regionalizace, přírodní krajiny (Isačenko, A.G, 1965, Armand D.L., 1975, Fedina, 1981)
4. Regionální věda založená na neoklasické ekonomické teorii a tvrdých statistických postupech zkoumání prostorových témat v ekonomii, geografii a plánování. Hlavním protagonistou byl W.Isard – Regional Science Association a její *Journal*
5. Prostorová věda – nomotetická s důrazem na roli prostoru jako základní proměnné ovlivňující jak prostorovou organizaci s jejím fungováním, tak chování jejích individuálních členů (Johnstone R.J., in Johnstone R.J., Gregory D., Smith D.M., 1994), P.Haggett – regionální analýza ; gravitační modely, prostorové interakce, teorie středisek
6. Analýzy světových systémů – I.Wallerstein aj.
  - studium závislosti
  - škola *Annales*
  - historicko materialistický přístup
7. Regionální akumulace kapitálu, prostorová dělba práce, úrovně investic, nerovný vývoj – D.Massey, E.Soja, regulační škola – A.Lipietz
8. Kontextuální/strukturační/procesní
  - T.Hägerstrand - časová geografie
  - N.Thrift – region jako místo se sociální strukturou a lidským jednáním
  - A.Pred – časová geografie+strukturační teorie
  - K.Simonsen – *situované lidské příběhy*
  - E.Soja – prostorovost
  - T. Schatzki – objektivní a sociální prostor (prostor jako struktura tvořená společnostmi)
9. Regiony - vícerozměrné prostory
  - F.Jameson – postmoderní prostorovost, kognitivní mapování
  - M.Castells – prostorová proměnlivost, prostor jako síť toků
  - H.Lefebvre – produkce prostoru, D.Gregory – kolonizace prostoru
  - E.Soja – prostor v kritické sociální teorii
  - D.Harvey – pozdní (postmoderní) kapitalismus
10. Koncept reprodukce regionálních forem (J.Agnew)

11. Realistický směr zkoumající empirické pravidelnosti (extenzionální) a strukturálně funkcionální – M.Hampl, nově (2003) vývoj se zvraty: Karlovarsko
12. Podle modelu jádro-periferie (J.Friedmann), R.Bone: centrum-semiperiferie vzestupná/sestupná-periferie-mezní hranice
13. Póly růstu, osy (F.Perroux, J.R.Boudeville, K.Ivanička)
14. Městské regiony – Dickinson R.E. (1947), živelný růst měst – příměstské lemy, stuhovitý vývoj, satelity - venkovské regiony
15. Regionální vývoj (souhrn: J.Blažek a D.Uhlíř, 2002)
regionální rozvoj – asistenční regiony, strategie rozvoje, regionální politika EU, česká metodika pro strategie regionálního rozvoje českých krajů podle společnosti DHV
16. Regionální mezi lokálním (místa, lokály, lokality) a globálním; unikátní (jedinečné), specifické (zvláštní), běžné-obecné-typické (general)
17. Širší koncept regionální geografie - P.Claval, 1998
18. Renesance cestopisu – dvoj a vícelomné vnímání a rozumění území, moři... Výzva k atraktivnímu popisu území – geografická poetika, opět Vidal de la Blache – Tableau de la géographie de la France – malířský portrét předrevoluční Francie. Náš kanadský cestopis (Hynek A., Kovaříková L., 2004) se spíše blíží k eseji J.Baudrillarda: Amerika, ne však tak kriticky.
19. Regionalismus – politizace regionálního vědomí a konstrukce regionálních zájmů
20. Inteligentní regionální analýza a institucionální reflexivita (Cooke P. a Morgan K., 1991), Legendijk A., Cornford J.R. (2000).
21. Regionální politická ekologie – T.Forsyth, 2003, B.Braun, 2002
22. Regionální trvalá udržitelnost – nový rámec –ESPECT- založený na šesti rovnocenných pilířích : ekonomie, společnost, politika , ekologie a kultura, (A.Hynek, N.Hynek, 2005) Regiony a krajiny se týkají stejných území, ale představují různé úhly pohledu na realitu:
  - a. u regionů zdůrazňujeme součinnost procesů (synergii), jejich vazeb, prolínání plošin v pojetí Deleuze a Guattariho (2010)
  - b.u krajin zdůrazňujeme ekosystémovou interakci přírody a společnosti (A.Hynek, 1987), krajiny jsou prostorovostí svých ekosystémů, zahrnují i města, která jsou i ekosystémy, nejen místy/územími/lokalitami/chorami. Heynen N, Kaika M., Swyngedow E., eds. (2006) se zabývají jejich politickou ekologií a ekosystémovým metabolismem.
23. Politický koncept regionu ve vztahu k národu, územím/hranicím (Paasi, 2004)
24. Ponižování, marginalita, imperialismus, (post)koloniální vývoj, feminismus, sociální reprodukce (G. Spivak, 1988, C. Katz 1995) – nevyužitá šance české geografie interpretovat prostorový vývoj ve XX.stol., jediný M.Hampl, 2003, pokročil nejdále,ale paradoxně jeho koncept sociální geografie je vlastně humánní geografii. Inspirace Spivakovou zůstává u nás nevyužita, stejně jako dalších, kteří se zabývají postkoloniálním vývojem. Politické zásahy do toho, která naše historie platí jsou u nás příznačné a geografie je nekriticky přebírá. Postavení českých zemí v rakouské říši/Rakousku-Uhersku, za nacistické okupace i v sovětském bloku v letech 1948-89 mají evidentní, byť odlišné, znaky kolonialismu a současný vývoj je postkoloniální. Toto je základní mocenský rámec a nikoliv současné ideologické floskule v politické verzi naší historie i současnosti, jež neberou v úvahu právě postkoloniální situaci. Blíže např. <http://www.postcolonial-europe.eu/index.php/en/essays/60--central-and-eastern-europe-from-a-postcolonial-perspective>. Historie je geografii minulosti a její pojetí silně působí i na geografii, poplatnost české geografie konceptům současné české historie, ba i české sociologie je na pováženu, zcela *subaltern*.

25. Praktická verze aplikované regionální geografie ve strategiích rozvoje krajů, programech rozvoje krajů, mikroregionů i v praxi místních akčních skupin. Česká geografie je v ní jen částečně úspěšná, autorova zkušenost ze soukromé firmy GaREP je však vysoce pozitivní. Dodejme ještě, že metodologický pohled na současnou regionální geografii poskytují K.Kasala a V.Lauko (2009).

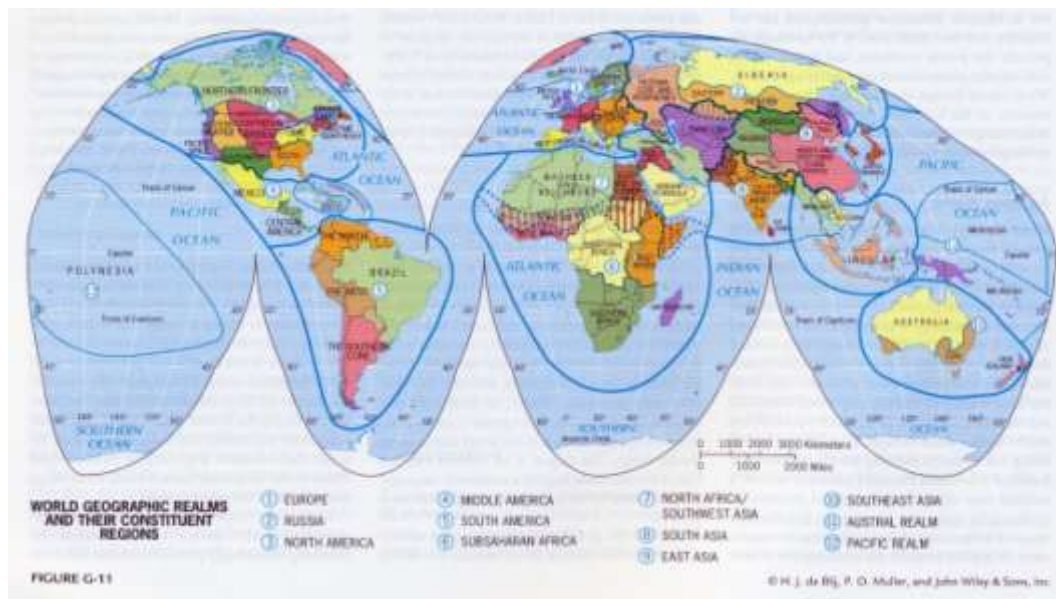
Globiony

A nyní _globiony, o nichž se zmiňujeme v textu (Hynek, 2009). Připojíme jejich další charakteristiky. Dosud nejzdařilejší pojetí celistvosti krajinné sféry Země, její přírodní části předložil F.N.Milkov (1972), který rozlišuje podle vazeb litosféry, hydrosféry a atmosféry 5 základních variant krajinné sféry: suchozemskou, pevninskou vodní, vodní povrchovou, ledovou a dnovou. Vývoj fyzicko-geografického poznání od r.1972 přinesl další poznatky, jež umožňují rozšířit Milkovovy varianty na celkem (zatím) 8 generických globionů – v českém geografickém pojetí - typologických variant: pevninská suchozemská, pevninská vnitrozemská vodní, pevninská ledovcová, mořská mělkovodní šelfová, mořská/oceánská pelagická/fotická, mořská/oceánská ledová, mořská/oceánská vodní hlubinná, mořská/oceánská dnová hlubinná.

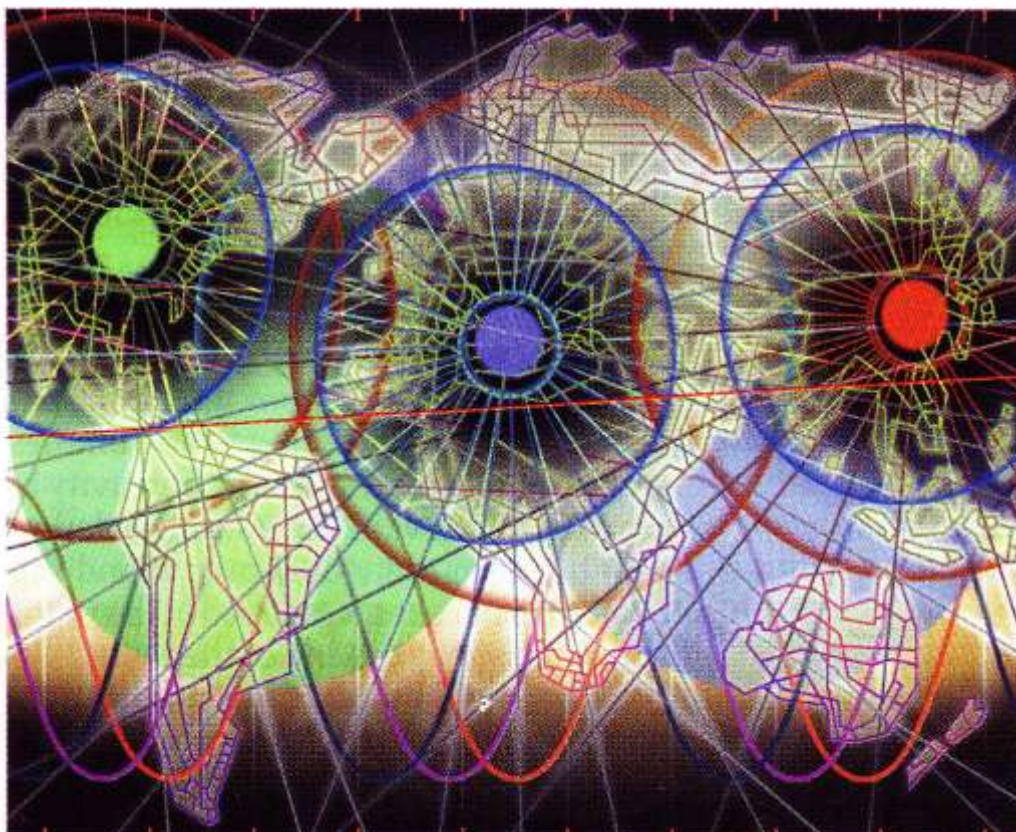
Přes nesporně promyšlené Milkovovo pojetí je možné předložit další pojetí, jež s ním není v rozporu, nýbrž je komplementární. Pokud budeme považovat kryosféru za fázovou modifikaci hydrosféry a spojíme vnitrozemské vodstvo se souší, poněvadž se obtížně oddělují vodní toky od území, jimiž protékají, a přijmeme pojetí prostorového členění vod moří a oceánů podle V.N.Stěpanova (1983), pak vznikne jiný obraz planetární/globální prostorové diferenciaci fyzickogeografické/krajinné sféry Země (Hynek A., 2005). Její největší prostorové segmenty označíme individuální globiony, jež jsou terestrickými a hydrickými prostorovými jednotkami: Arktický oceánský, Antarktický pevninský, Antarktický oceánský, Pacifický oceánský, Indický oceánský, Atlantský oceánský, Americký pevninský, Euroasijský pevninský, Africký pevninský, Australský pevninský.

Globiony však nejsou jen imaginativní přírodní prostorovosti, týkají se i věcně lidské společnosti. K základním globionům patří prostorově dominující lidské kultury – severoamerická, latinsko americká, islámská, subsaharská, evropská, pravoslavná, indická, čínsko-japonská, australsko-evropská, ostrovní Oceánie (Fellmann et al., 2007, 127).

Současná globalizace je však hlavně dílem finančního kapitálu. The Economist z 5.8. 2006 přináší rozlišení 3 hlavních *'hubs and spokes'*, jež můžeme podle v nich dominujících burz (New York, Londýn, Tokio s meridionální působností) označit za 3 hlavní ekonomické globiony světa. Za globiony můžeme považovat I *'realms'* amerického geografa de Blije, u nás bývají označovány jako makroregiony – ty jsou ale podle něho jejich součástmi, ale u nás je velkým problémem prostorový pohled na svět, či lépe na jeho prostorovost.

Obr. 37: Světové geografické domény (De Blij H.J., Muller P.O., Fig. G-12). V naší interpretaci: 12 domén = globiony, nižší prostorové jednotky = subglobiony. V české geografické praxi jsou globiony označovány jako makroregiony.

Obr. 38: Hubs and Spokes. The Economist, 5.4.2006, 64

Závěr

Místa, teritoria/akvatoria a chory jsou konstitutivními prostorovostmi, jež jsou základem prostorovosti krajín, regionů a globionů, které jsou jejich agregáty, multiplicitami, asamblážemi (ve smyslu Deleuze a Guattariho, 2010), jejich heterogenními anizotropními kompozicemi. Průnik prostorovostí ukazuje přesvědčivě naše studie z česko-rakouského příhraničí, výsek z bachtinovského chronotopu (Hynek A., Hynek N., Svozil B., 2008). Příklad globalizace ukazuje koprodukcí jak globálního, tak lokálního, jejich hybridizaci (Hynek A., Hynek N., 2007).

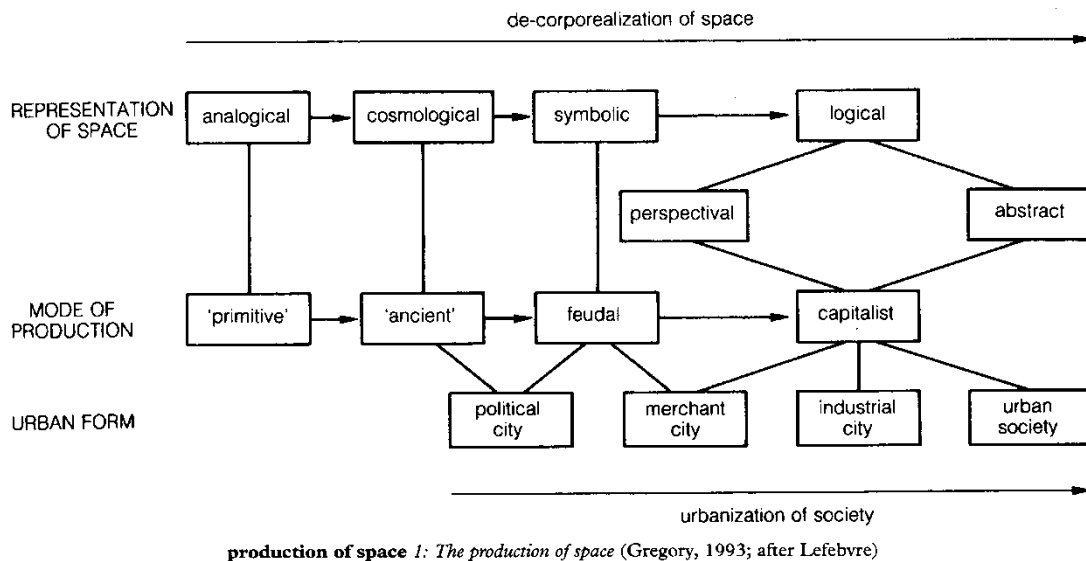
Hybridními geografiemi se zabývá mj. S. Whatmore (2002), F.J. Bosco (2006). Problém je podle A.Hynka (2011) nejen ontologický, ale i epistemologický, potažmo metodologický. Mluvíme-li o hybridních geografiích, pak v návaznosti na T. Forsytha (2003) je vhodné vzít v úvahu práce B. Latoura, jeho *teorii sítí-aktérů* (*actor-network theory, ANT*, překlad podle Z. Konopáská).

Tato teorie se nezabývá primárně sítěmi, jak je často interpretována, nýbrž proměnou prvků různorodých a složitých sítí, přičemž aktér ani síť nejsou strukturami či společnostmi, ale sociálním se rozumí určitý typ oběhu v síti a spíše než o hierarchii jde o stálé oběhy a toky. ANT je rámcem, který předpokládá, že znalosti, jednající, instituce, organizace jako celek jsou účinky, výsledkem vztahů, rolí v různorodých sítích lidí a ne-lidí (aktantů). Obojí mají kapacitu jednat, jsou intencionální v decentrovaných sítích a jednají podle možností, podle toho, co je jim dovoleno, co vyhovuje, jsou zdrojem akcí. Zajímají nás mocenské/silové vztahy v sítích, jež jsou nelineární a nereprezentativní – nezprostředkovatelnými sociálními praktikami.

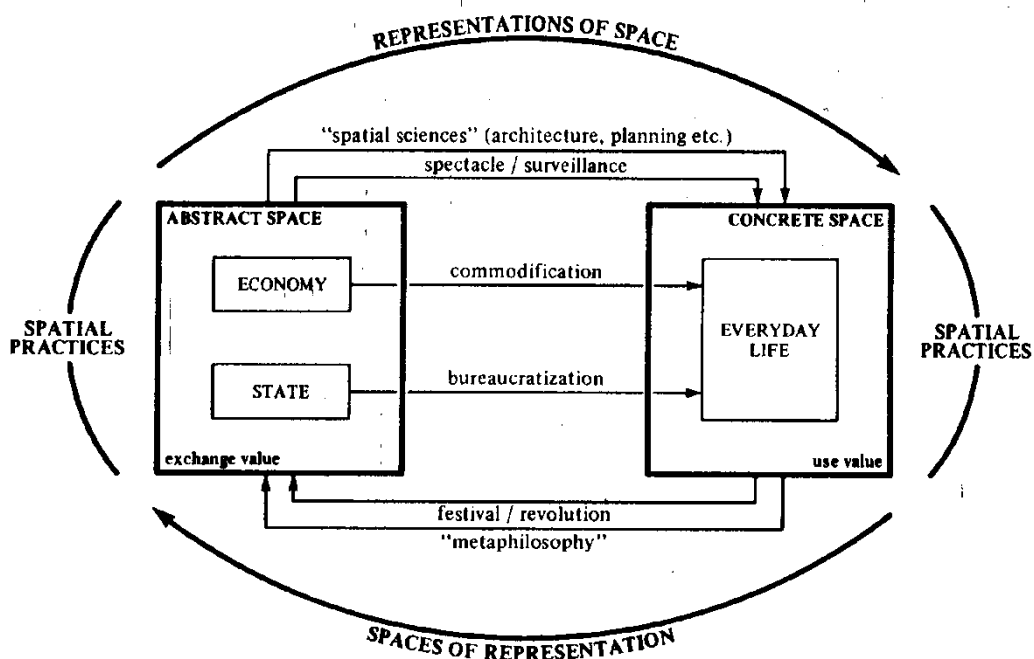
Jejich verzí jsou *rhizomy* – fluidní a vyhýbavé topologie významů. Jednou z pozoruhodných aplikací *rhizosféry* je text V. Bělohradského (Salon, 8.1.2009). Rhizom je v neustálém pohybu a můžeme jej chápat jen tehdy, když jej opustíme (the line of flight), což nápadně připomíná Gödelův teorém, který jeden ze spoluautorů otevřel v r. 1988. Rhizom není unifikovaný celek a nemá definici, což je zřejmě značný problém pro řadu arborescentně orientovaných odborníků. Deleuze a Guattari (2010) otevřeli řadu dalších konceptů – zmíněnou linii letu, hladkého a rýhovaného prostoru, ale také roli touhy atd. Existuje geografický slovník k dílu Deleuze a Guattariho, jakož i geografické interpretace (Bonta, Protevi, 2004, Parr, 2005). Sítě poskytují velmi rozdílný pohled na prostorovost síťových vztahů, nejsou omezeny eukleidovskou geometrií. Právě relační přístupy k prostorovosti umožňují pochopit mocenské vztahy jak dominující, tak rezistentní, místa totiž nelze konstruovat bez moci. Je to právě konfigurace moci, která překonává dualismus mezi přírodou a společnostmi rozdílnými konfiguracemi vztahů a síťovými účinky. Velmi podobnými koncepty jsou *'embodied'* a *'embedded'* (blíže Cloke, Crang, Goodwin, 2005). Nicméně ANT znamená rozdílné věci pro rozdílné lidi, ale tradiční hledání symbiózy mezi fyzickou a humánní geografií potřebuje derridovskou dekonstrukci, která se zde přímo nabízí. Určitou verzí ANT je náš koncept ESPECT/TODS (Hynek A., Hynek N., 2005). Podle J.Murdocha (2006) prostor je produktem činnosti sítí. Síť s jejich toky vytváří prostory, mnohočetné síť vytvářejí mnohočetné prostory. Tato kniha je zásadním spisem pro pochopení post-strukturalismu a relačních prostorů, zahrnuje i ekologii, nicméně vynikajícím úvodem do politické ekologie je T.Forsyth (2003) a radikálnější B. Braun (2002) , spoluautor Castreeho (např. 2003) a monografie Heynen N, Kaika M., Swyngedow E., eds. (2006). Murdoch (2006) geograficky interpretuje B.Latoura, jehož práce jsou zdrojem nových post-strukturalistických epistemologií, nejnověji Je zde samozřejmě politická část asambláže snadno využitelná v politických konfliktech. Proto oceňujeme jejich heterogenitu a multiplicitu interpretovatelnou právě rhizomy. Klíčová debata se posunuje od aktérů a aktantů (Seresův koncept ANT) k proměnlivosti subjektu, např. řešením vztahu morality a moci, jež může být i *schizoidní*. Samozřejmě je zde Foucaultova otázka – jaké vědění je již vědecké? (Foucault, 2005), jaký diskurs je vědecký? Prostě lze rozlišit vědecký diskurs, realitou se lze zabývat interpretativně, nikoliv definitivním

způsobem, nemusíme se jí bát pro to, co nám způsobí s obrazem světa. I tato témata jsou již geografy otevřena (např. Crampton, Elden, eds., 2007, Phillips, ed., 2005, Mudroch, 2006, Doel, 1999).

Bohatost tématu prostorovosti podtrhují v textu téměř neřešené otázky reprezentací prostoru a prostorů reprezentací vycházející z monografie H.Lefebvra (1991), jež upravil D.Gregory (1994, in Gregory et al.2009). Gregoryho Geografické imaginace jsou knihou, kterou čeští geografové vytrvale ignorují a nepodařilo se mi za posledních 15 let najít někoho, kdo by jí porozuměl nebo byl alespoň ochoten o ní vest debatu. Proto připojuji dva obrázky, jež vystihují možné pokračování tohoto textu.

Obr. 39: Produkce prostoru (Gregory, 1994, 383, zde: Gregory et al., 2009, 591)

Obr. 40: Oko moci (Gregory, 1994, 401), prezentovaný Gregorym (2009, 592) jako kolonizace konkrétního prostoru.

Společnost si organizuje prostor, vytváří si své prostorovosti, a to v závislosti na hodnotách, normách a na výběru svých činností a technologií. Prostor se stává (*becoming*), prostor je tak spíše slovesem než podstatným jménem..... prostorujeme.

Literatura

- AITKEN S., VALLENTINE, G. (2006): Approaches to Human Geography. London: SAGE Publications, 349 s.
- ARMAND D.L. (1975): Nauka o landšaftě. Mysl, Moskva, 286 s.
- AUGÉ M. (1992): Non-lieux. Seuil, Paris, 155 s.
- Austriabrunen: <http://www.viennatouristguide.at/Altstadt/Brunnen/austriabrunnen.htm>
- BARTHES R. (2005/1980): Světlá komora. Poznámky k fotografii. Agite/Fra, Praha, 111 s.
- BAUDRILLARD J. (2000/1986) : Amerika. Dauphin, Praha, 159 s.
- BÉGUIN H. (1979) Méthodes d'analyse géographique quantitative, Litec, Paris, 252p (In: <http://www.hypergeo.eu/spip.php?article440>, Pascal Clerc
- BLAŽEK J., UHLÍŘ D. (2002): Teorie regionálního rozvoje. Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, Praha, 211 s.,
- BONE R.(2005): The Regional Geography of Canada. 3rd.ed. Oxford University Press, Don Mills, 572 s.
- BONTA, M., PROTEVI, J. (2004): Deleuze and Geophilosophy. A Guide and Glossary. Edinburgh University Press, Edinburgh, 214 s.,
- BOSCO F.J. (2006): Actor-network theory, networks, and relational approaches in human geography. In: Approaches to human geography, ed. S. Aitken and G. Valentine, 136–46. Sage, London.
- BRANDT J., AGGER P., eds. (1984): Methodology in Landscape Ecological Research and Planning. Vol. V. Proceedings of the first international seminar of The International Association of Landscape Ecology (IALE) organized at Roskilde University Centre. Roskilde, October 15-19, 235 s.
- BRAUN B. (2002): The Intemperate Rainforest. Nature, Culture and Power on Canada's west Coast. University of Minnesota Press, Minneapolis nad London, 347 s.
- BRAUN B., CASTREE N., eds. (1998): Remaking reality. Nature at the Millenium. Routledge, London and New York, 295 s.
- BREITBART M.M. (2005): Participatory research Methods. In: Clifford N.J., Vallentine G., s.161-178.
- BRUNET, R. (1980): La composition des modeles dans l'analyse spatiale. L'Espace géographique, 4, 1980, s. 253 – 265. (In: Ira V., Lehotský M., 2008, Rozvojové možnosti a obmedzenia regionálnych systémov (s dôrazom na environmentálne aspekty), Život. Prostr., Vol. 42, No. 2, p. 34 – 38.
- BUCHANAN, I. and LAMBERT, G., eds. (2008): Deleuze and Space. Edinburgh University Press, Edinburgh, 245 s.
- CASTREE N. (2003): Environmental issues: relations ontologies and hybrid politics. Progress in Human Geography, 27, s. 203-211.
- CASTREE, N., GREGORY, D. (2006): David Harvey: A Critical Reader (Antipode Book Series). Wiley-Blackwell, New York, London, 336 s
- CLAVAL, P. (1998): An Introduction to Regional Geography. Blackwell publ., Oxford, 299 s.
- CLERC P. (2004): Place. <http://www.hypergeo.eu/spip.php?article440>, 6.6.2011, 21:54h.

- CLOKE P.; CRANG P.; GOODWIN M. (2005): *Introducing human geographies*. Hodder Arnold, London, 653 s.
- CLIFFORD N.J., VALLENTINE G. (2005): *Key Methods in Geography*. SAGE Publications, London, 572 s.
- CLOKE P., CRANG P.; GOODWIN M., PAINTER J., PHILO C. (2004): *Practising Human Geography*. SAGE Publications, London, 416 s.
- COLEBROOK C. (2008): *The Space of Man: On the Specificity of Affect in Deleuze and Guattari*. In: Buchanan I., Lambert G., eds., s. 189-206.
- COOKE P. A MORGAN K. (1991): *The Intelligent Region: The Industrial and Institutional Innovation in Emilia-Romagna*. Regional Industrial Report, No.7, UWWC, Cardiff
- CRAMPTON J.V. and ELDEN S., eds. (2007): *Space, Knowledge and Power*. Foucault and Geography. ASHGATE Aldershot, 377 s.
- DANIELS, S. & COSGROVE, D.(1993): *Spectacle and Text: Landscape Metaphors in Cultural Geography*. In: J. Duncan & D .Ley (eds.), *Place/ Culture/ Representation* (s. 57-77). Routledge, London.
- DAVIDSON D.(2004): *Subjektivita, intersubjektivita, objektivita*. Filosofia, Praha, 260 s.
- de BLIJ H.J., MULLER P.O. (2005): *Geography: Realms, Regions, and Concepts*. Wiley, New York, 680 s.
- DELEUZE G. (1994, 1968): *Difference and Repetition*. Continuum, London, 400 s.
- DELEUZE G. (2003, 1986): *Foucault*. Herrmann & synové, Praha, 191 s.
- DELEUZE G., GUATTARI F. (1972, 1984): *Anti-Oedipus*. Continuum, London, 712 s.
- DELEUZE G. & GUATTARI F. (2001, 1991): *Co je filosofie? Oikumené*, Praha, 191 s.
- DELEUZE G. & GUATTARI F. (2010, 1980): *Tisíc plošin*. Herrmann & synové, Praha, 585 s.
- DEMEK J. (1969): *Podrobná obecná geomorfologická mapa 1:25 000 (list Dolní Kounice)*. *Studia Geographica* 1, Brno, s. 139-148
- DEMEK J., MACKA M. et al. (1970): *Pavlovské vrchy a jejich okolí. Regionálně geografická studie*. *Studia Geographica* 11, Geografický ústav ČSAV, Brno, 198 s.
- DERRIDA J. (1993): *Texty k dekonstrukci. Práce z let 1967-72*. Archa, Bratislava, 336 s.
- DICKINSON R. E. (1947): *City region and regionalism – a geographical contribution to human ecology*. Kegan Paul, Trench Trübner, London (In: Haggett P., 1990)
- DOEL, M. (1999): *Poststructuralist Geographies: The Diabolical Art of Spatial Science*. Edinburgh University Press, Edinburgh, 229 s.
- FEDINA A. J., ed. GVOZDĚCKIJ N. A. (1981): *Fizikogeografičeskoje rajonirovanije*. Izd. vtoroje. Izdatel'stvo Moskovskogo univerzitet'a, Moskva, 128 s.
- FELLMANN J., GETIS J., SHRUBSOLE D., HOPKINS J. (2007): *Human geography. Landscapes of Human Activities*. Canadian edition, McGraw-Hill Ryerson, Toronto, 486 s.
- FORSYTH, T. (2003): *Critical Political Ecology. The Politics of environmental science*. Routledge, London and New York, 320 s.
- FOUCAULT, M. (1979, 2004, česky 2009): *Zrození biopolitiky*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 351 s.
- FOUCAULT M. (1963, česky 2010): *Zrození kliniky*. Pavel Mervart, Červený Kostelec, 244 s.
- FOUCAULT M. (1963, česky 2006): *Raymond Rousel..* Herrmann & synové, Praha, 203 s.
- FOUCAULT M. (1976, česky 1999): *Vůle k vědění. Dějiny sexuality I*. Herrmann & synové, Praha, 189 s.
- FOUCAULT M. (1984, česky 2003): *Užívání slastí. Dějiny sexuality II*. Herrmann & synové, Praha, 338 s.
- FOUCAULT M. (1984, česky 2003): *Péče o sebe. Dějiny sexuality III*. Herrmann & synové, Praha, 326 s.

- FOUCAULT M. (2005): Je třeba bránit společnost . Kurs na Collège de France (překlad originálu *Il faut défendre la société*, 1997. Cours au Collège de France, 1975-1976, přeložil Petr Horák). Filosofia, Praha, 281s.
- GIDDENS A. (1984): *The Constitution of Society*. Polity, Cambridge, 402 s.
- GREGORY D., JOHNSTON R., PRATT G., WATTS M., WHATMORE S., eds. (2009): *The Dictionary of Human Geography*, 5th ed. Wiley-Blackwell, Oxford, 1052 s.
- GREGORY D. (1994): *Geographical Imaginations*. Blackwell, Oxford, 442 s.
- GREGORY D. (2009) in: Gregory D., Johnston R., Pratt G., Watts M., Whatmore S., eds. (2009): *The Dictionary of Human Geography*, 5th ed. Wiley-Blackwell, Oxford, 1052 s.
- HAASE G. (1984): The development of a common methodology of inventory and survey in landscape ecology. In: J. Brandt, P. Agger, eds., s. 68-108.
- HAASE J. (1968): Pedon und Pedotop. Bemerkungen zu grundfragen der regionales Bodengeographie. *Landschaftforschung*, s. 57-76, GKA Gotha/Leipzig.
- HAGGETT P. (1990): *The Geographer's Art*. Basil Blackwell, Oxford, 219 s.
- HAGGETT P. (1965): *Locational analysis*. Edward Arnold, London, 339 s.
- HAGGETT P., CLIFF A., FREY A. (1965/1977): *Locational analysis in human geography*. 2nd ed. Edward Arnold, London, 605 s.
- HAMPL M. (2003): Diferenciace a zvraty regionálního vývoje Karlovarska - unikátní případ nebo obecný vzor? *Geografie-Sborník České geografické společnosti*, roč. 108, č. 3, ČGS, Praha, s. 173-190
- HAMPL M. (2005): *Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. UK, PŘF, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 201 s.
- HARRISON P. (2006): *Poststructuralist Theories*. In: Aitken S., Valentine G., eds. 2006. *Approaches to Human Geography*. London: SAGE, 349 s.
- HARTL P. (1993): Sedmihoří – přírodní struktura krajiny. *Miscellanea Geographica*, "Využití regionálních výzkumů v učitelské praxi a výuka geografie na vysokých školách" . KGE FP Plzeň, s. 72-80.
- HARVEY D. (2006): Space as a Keyword. In: Castree N., Gregory D., eds., s. 270-293
- HEYLINGEN F., JOSLIN, C. (2003): *Kybernetika a kybernetika druhého řádu*. *Institut systemického koučování* [online]. 2003 [cit. 2010-11-01]. Dostupný z URL: <http://www.systemic.cz/document/cybernetics.pdf>
- HEYNEN N., KAIKA M., SWYNGEDOW E., eds. (2006): *In the Nature of Cities*. Urban political ecology and the politics of urban metabolism. Routledge: London and New York, 271 pp.
- HOLT-JENSEN, A. (2001): *Geography – History and Concepts*. A Student's Guide. 3rd ed. SAGE Publications, London, 228 s.
- HUBBARD P. (2006): *City*. Routledge, London and New York, 298 s.
- HUBBARD P., KITCHIN R., BARTLEY B., FULLER D. (2002): *Thinking Geographically*. Space, Theory, and Contemporary Human Geography. Continuum, London, 275 s.
- HYNEK A., HYNKOVÁ J. (1979): Prostorová percepce životního prostředí města Boskovic a okolí ve výchově k péči o životní prostředí. *Akademia*, Sborník ČSGS, sv. 84, č. 4, s. 287-299, Praha.
- HYNEK A., TRNKA P. (1981): Topochory dyjské části Znojemska. *Folia Fac. Sci. Nat. Univ. Purk. Brun.*, Geographia 15, opus 4, PŘF UJEP Brno, 99 s.
- HYNEK A., TRNKA P., HERBER V. (1984): Přírodní krajinné mezochory Československa. *Folia Fac. Sci. Nat. Univ. Purk. Brun.*, XXV, 12, PŘF UJEP Brno, 96 s.
- HYNEK A. (1984): *Geografický výzkum krajiny a percepce životního prostředí*. Univerzita J.E. Purkyně, Brno, 73 s.

- HYNEK A. (1987): Geografická konceptualizace krajiny. Sborník prací 14, Geografický ústav ČSAV, Brno, s.245-252
- HYNEK A., WOKOUN R. (1987): Georegiony Brněnska. Sborník prací 14, Geografický ústav ČSAV, Brno, s.253-260.
- HYNEK A. (1988): Physico-geographical Regionalization of Czechoslovakia. Skripta fac.Sci.Nat.Univ.Purk.Brun., vol. 18, No.5 (Geographia), Brno, s.169-188
- HYNEK A., HARTL P., WOKOUN R., HERBER V., TARABOVÁ Z., KUBÍČEK P., VĚŽNÍK A. (1989): Geographical Knowledge synthesis of the Uherské Hradiště- district. Skripta Fac.Sci.Nat.Univ.Purk. Brun., vol. 19, No.8 (Geographia),, Brno, s. 357-388
- Hynek A. (2000): Regionální geografie – sociální konstrukce. In: Peckert D., Novotná M., red., s.46-53
- HYNEK A., KOVAŘÍKOVÁ L. (2003): Geografie Kanady. Masarykova univerzita, Brno, 214 s.
- HYNEK A., HYNEK N. (2004): Geografické myšlení – jádro současných geografii.Geografie a proměny poznání geografické reality. Sborník příspěvků z mezinárodní geografické konference konané v Ostravě ve dnech 30.-31.8. 2004, ed. A.Wahla, s.64-72, 657 s.
- HYNEK A. (2005): Fyzickogeografické prostorové jednotky In: Fyzickogeografický sborník 3,Fyzická geografie-krajinná ekologie-trvalá udržitelnost, ed. V.Herber, s.15-22. MU v Brně, PřF, ČGS, Brno, 229 s.
- HYNEK A., HYNEK N. (2005): The Scientific and Political Framings of Spatial Sustainability – The Strategy of Regional Sustainability for the NUTS III The Highland, Czech Republic, p.363-370. In: Studia i materiały Wydziału architektury Politechniki Wrocławskiej 1 Oblicza Równowagi Aspects of Equilibrium, International Conference on Architecture, Urban design, Planning at Treshold of UN Decade of Education for Sustainable Development, Wrocław, 23-25.06.2005. Alina Drapella-Hermansdorfer, Krzysztof Cebrat, eds. Oficína Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław, 2005, 637 s.
- HYNEK A., HYNEK N. (2006): Interdisciplinární výzvy pro studium regionů aneb 21 podob regionální geografie. Acta Geographica Universitatis Comenianae, No.47, pp.67-76. Univerzita Komenského v Bratislave.
- HYNEK A. , HYNEK N., SEDLÁČEK P., SVOZIL B. (2007): Empirický průzkum sociální konstrukce geografie . In Kraft, S. et al (eds.): Česká geografie v evropském prostoru. XXI. sjezd České geografické společnosti. 1. vyd. České Budějovice : Jihočeská univerzita : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie, 2007. p. 87-96.
- HYNEK N., HYNEK, A. (2007) :Investigating Hybrids and Coproductions: Epistemologies, (Disciplinary) Politics and Landscapes . Acta Universitatis Carolinae, 2007, Geographica, No.1-2, pp.3-19. Univerzita Karlova v Praze.
- HYNEK A., HYNEK N., SCHREFEL CH., HERBER V. (2007): Environmental Security in Borderland Areas: Exploring the Znojmo/Retz Transborder Region. 17&4 Organisationsberatung GmbH, Wien, 81 s.
- HYNEK, A, VÁVRA J. (2007): (Přinejmenším) čtyři prostorovosti krajiny . In: Fyzickogeografický sborník 5 z 24. výroční konference fyzickogeografické sekce České geografické společnosti 13. a 14.února 2007 v Brně. Fyzická geografie-výzkum, vzdělávání, aplikace, ed.V.Herber, MU Brno, 2007, s.7-14.
- HYNEK, A. (2007): Humánní geografie ve studiu krajiny . In: Fyzickogeografický sborník z 23. výroční konference fyzickogeografické sekce České geografické společnosti 14.-15.2.2006 v Brně. Fyzická geografie: Teorie a aplikace , MU Brno, 2007, s.7-13
- HYNEK A., HYNEK N., SVOZIL B. (2008): Geo- and bio-political administration of the human life in borderline landscapes: insights from the Klentnice/Drasenhofen transborder

- region. Geography in Czechia and Slovakia: Theory and Practice at the Onset of 21st Century, ed. H.Svatonova et al., Masaryk University, Brno, p.308-315
- HYNEK A., SVOZIL B. (2009): Mentální mapy lokalit. Geodny Liberec 2008. Sborník příspěvků. Výroční mezinárodní konference ČGS, eds. Lipský Z., Popková K., Poštolka V., Šmída J., FP TUL Liberec, s. 71-77.
- HYNEK A. (2009): Prostorovosti: místa, krajiny, regiony. Acta Geographica Universitatis Comenianae No. 53, 2009, s. 123-132. Univerzita Komenského v Bratislave.
- HYNEK A. (2009): Politika české geografie. *Geodny Liberec 2008. Sborník příspěvků*. Výroční mezinárodní konference ČGS, eds. Lipský Z., Popková K., Poštolka V., Šmída J., s. 108-113. FP TUL Liberec.
- HYNEK A. (2010): Krajina: objekt, nebo konstrukt? Fyzickogeografický sborník 8, Fyzická geografie a kulturní krajina, ed. V.Herber. MU Brno, s. 138-142.
- HYNEK A. (2011): Názorová diverzita v chápání krajiny – souvztažnost prostorovosti krajiny. In: J.Kolejka a kol.: Krajina Česka a Slovenska v současném výzkumu. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Brno, s. 12-46
- HYNEK N., BÁTORA J. (2009): On the IR-Barbaricum in Slovakia. Journal of International Relations and Development, 12, 2, 9 s.
- CHYTRÝ M., KUČERA T., KOČÍ M., eds. (2001): Katalog biotopů České republiky. AOPK ČR, Praha, 304 s.
- ISAČENKO A.G. (1965): Osnovy landšaftovědní i fyziko-geografičeského rajonirovaní. Vysšaja škola, Moskva, 327 s.
- IVANIČKA K. (1983): Základy teórie a metodológie socioeconomickej geografie. Bratislava, SPN, 448 s.
- JOHNSTON R.J., GREGORY D., PRATT G., WATTS M., eds. (2000): The Dictionary of Human Geography, 4th ed., Blackwell Publ. Inc., Oxford, 958 s.
- KASALA, K. (2000): Regionálna geografia – kríza alebo oživenie? In: Peckert D., Novotná M., red., s.53-67
- KASALA, K., LAUKO, V. (2009): K teórii a metodológii regionálnej geografie. Acta Geographica Universitatis Comenianae, Bratislava, No.52, s.87-99.
- KATZ, C. (1996): Towards minor theory. Environment and Planning D: Society and Space, 14, 487-499.
- KNOX, P., MARSTON, S. (2004): Places and Regions in Global Context. Human Geography. Pearson Education/Prentice Hall, Upper Saddle River, 530 s.
- KOLEJKA, J. a kol. (2011): Krajina Česka a Slovenska v současném krajinném výzkumu. Masarykova univerzita Brno, 342 s.
- KOLEJKA J. (2011): K některým závadám současného českého studia krajiny a způsoby jejich nápravy. In: J.Kolejka a kol., s. 78-96.
- KOLEKTIV (1988): Úvod do politické a regionální geografie. Přír.fak. UJEP Brno, 235 s.
- KONOPÁSEK Z. (2010): Věda, každodenní skutečnost a „přirozený svět“. In: Velický B., TRLIFAJOVÁ K., KOUBA P. & al.: Spor o přirozený svět. Filosofía, Praha, 331 s., s.173-196.
- KRAFT, S. et al. eds. (2007): Česká geografie v evropském prostoru. XXI. sjezd České geografické společnosti. Jihočeská univerzita. Pedagogická fakulta, katedra geografie, České Budějovice, 1290 s.
- LAGENDIJK A., CORNFORD J.R. (2000): Regional institutions and knowledge – tracking new forms of regional development policy. Geoforum, 31, 209-218
- LATHAM A. (2004): Edward Soja. In: Hubbard P., Kitchin R. And Valentine G., eds.: *Key Thinkers on Space and Place*. SAGE, London, s.269-274.
- LAW J., MOLL A. (2001): Situating technoscience. An inquiry into spatialities. Society and Space, vol. 19, s. 609-621

- LATOUR B. (2005): *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory* (Clarendon Lectures in Management Studies). Oxford University Press, Oxford, 312 s.
- LEFEBVRE H. (1991): *The Production of Space*. Blackwell, Oxford, 464 s.
- LIESSMANN K. (2010): *Teorie nevzdělanosti: omyly společnosti vědění*. Academia, Praha, 125 s.
- LUHMANN N. (1986): *The Autopoiesis of Social Systems* In: *Sociocybernetic Paradoxes* (eds. Felix Geyer and Johannes van der Zouwen), Sage Publications, London, 1986, s. 172-92, reprint: *Journal of Sociocybernetics*, 6 (2008) s. 84-95.
- LYNCH K. (1960): *The Image of the City*. The MIT Press, Cambridge, 194 s.
- MASSEY D. (1993): *Power-geometry and a progressive sense of place*. In: Bird J., Curtis B., PUTNAM T., ROBERTSON G.: *Mapping the futures: Local cultures, global change*. Routledge, London and New York, 288 s., s. 59-69.
- MASSEY D. (1999) : *Spaces of politics*. In: D. Massey, J. Allen and P. Sarre, eds, *Human geography today*. Cambridge: Polity Press, 279-94.
- MATLOVIČ, R. (2007): *Hybridná idiograficko-nomotetická povaha geografie a koncept miesta s dôrazom na humánnu geografiu*. *Geografický časopis, SAV, Bratislava*, 59, 2007, 1, s.3-23.
- MÍČIAN Ľ. (2000): *Vhodným systémom geografických vied k pokroku v regionálnej geografii*. In: Peckert D., Novotná M., red., s.35-4
- MILKOV F.N. (1972): *Landšaftnaja sfera Zemli. Vysšaja škola, Moskva*, 207 s.
- MURDOCH J. (2006): *Post-structuralist geography, a guide to relational space*. SAGE, London, 220 s.
- NĚMEČEK J. a kol. (1967): *Průzkum zemědělských půd ČSSR. Souborná metodika, 1.díl. Ministerstvo zemědělství a výživy, Praha*, 246 s.
- PAASI A. (2009): *The resurgence of the 'Region' and 'Regional Identity': theoretical perspectives and empirical observations on regional dynamics in Europe*. *Review of International Studies*, vol. 35, Special Issue, February 2009, s. 121-146, British International Studies Association, Cambridge University Press, Cambridge.
- PAINTER J. (2000): *Critical human geography*. In R.J.Johnston, D.Gregory. G.Pratt and D.Watts (eds) *The Dictionary of Human Geography*. Blackwell, Oxford.
- PARR, A. (2005): *The Deleuze dictionary*. Columbia University Press, New York, 317 s.
- PATERSON J.H. (1974): *Writing regional geography. Progress in Geography*, vol. 6, s.1-26
- PECKERT D., NOVOTNÁ M., red. (2000): *Jak dál v regionální geografii*. *Sborník katedry geografie Pedagogické fakulty Západočeské univerzity v Plzni, Západočeská univerzita, Plzeň, Miscelanea Geographica*, 7, 185 s.
- PEET R. & THRIFT N. (1989): *New models in geography. The political-economy perspective*. Unwin Hyman, London, 365 s.
- PETŘÍČEK M. (2005): *Cítím, tedy vidím. Doslov k R.Barthesovi (2005)*, s. 113-120.
- PETŘÍČEK M. (2009): *Myšlení obrazem. Průvodce současným filosofickým myšlením pro středně (ne)pokročilé*. Herrmann & synové, Praha, 201 s.
- PHILBRICK A.K. (1957): *Principles of areal functional organization in regional human geography. Economic Geography*, 33:299-336
- PHILIPS, M., ed. (2005): *Contested Worlds. An Introduction to Human Geography*. Ashgate, Aldershot, 464 s.
- <http://www.postcolonial-europe.eu/index.php/en/essays/60--central-and-eastern-europe-from-a-postcolonial-perspective>
- PREOBRAŽENSKIJ V. (1984): *trends of development of landscape ecology in the U.S.S.R.* In: J. Brandt, P.Agger,eds., s. 17-28.
- PROCTOR J.D. (1998): *Ethics in geography: giving moral form to the geographical imagination*. *Area*, 30/1, s.8-18

- RANDUŠKA D., VOREL J., PLÍVA K. (1986): Fytocenológia a lesnícka typológia. Príroda, Bratislava, 344 s.
- REMAX AlfaReality (<http://www.remaxalfa.cz/online-realitni-poradna/jaky-je-rozdil-mezi-pojmy-parcela-a-pozemek.html>)
- ROSELAND M. (1998): Toward Sustainable Communities. Resources for Citizens and their Governments. New Society Publishers, Gabriola Island, 241 s.
- SACK R. (1997): Homo Geographicus: a framework for action, awareness and moral concern. The John Hopkins University Press, Baltimore, 292 s. (In: SAUER, C. (1963): The morphology of landscape. In: Leighly, J. (ed.) Land and life: a selection from the writings of Carl Ortwin Sauer. Berkeley: University of California Press, ch.16.
- SAVOIE D. (1995): Regional Development Theories & Their Application. Transaction Publishers, New Brunswick, 422 s.
- SAYER A. (1991): Behind the locality debate: deconstructing geography 's dualisms. Environment and Planning A, 23: 283-308.
- SAYER A. (1992): Method in Social Science: A Realist Approach. Routledge, London and New York, 313 s.
- SHEPPARD A. E. and BARNES, T. (1990): The capitalist space-economy: geographical analysis after Ricardo, Marx and Sraffa. Unwin Hyman, London, 234 s.
- SIWEK T. (2010): Současná geografie očima českých geografů. Geografie, č.4. r.115, ČGS, Praha, s. 361-376
- SOJA E. (1996): Thirdspace: Journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places. Blackwell, Oxford, 352 s.
- SOJA E. (1989): Post-modern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory. London: Verso, 266 s.
- SOJA E. (2000): Postmetropolis: critical studies of cities and regions. Oxford, Blackwell, 464 s.
- SPIVAK G. (1988): Can the subaltern speak? Speculations on window sacrifice. In: C.Nelson, L.Grossberg, eds., Marxism and the Interpretation of Culture. London, Macmillan, s.271- 313.
- STENNER P. (2008): A.N.Whitehead and subjectivity. Subjectivity: International Journal of Critical Psychology, 22 (1). pp. 90-10
- STĚPANOV V.N. (1983): Okeanosfera. Mysl, Moskva, 270 s.
- SVATOŇOVÁ H. et al. (2008): Geography in Czechia and Slovakia. Theory and Practice at the Onset of 21st Century. Masaryk University, Brno, 500 s.
- SVOZIL B. (2009): Komunita ostrova Čečen v Kaspickém moři. Disertační práce, Geografický ústav PřF MU, Brno, 229 s., is.muni.cz
- THRIFT N. (2007) : Non-representational Theory: Space, Politics, Affect. Routledge, London, 336 s.
- TOUŠEK V., KUNC J., VYSTOUPIL J. a kol. (2008): Ekonomická a sociální geografie. Aleš Čeněk, Plzeň, 411 s.
- TRLIFAJOVÁ K., KOUBA P. & al.(2010): Spor o přirozený svět. Filosofía, Praha, s.173-211.
- TUAN Y.F. (1977) : Space and Place. The Perspective of Experience. University of Minnesota Press, Minneapolis, 235 s.
- VÁVRA J.(2010): Jedinec a místo, jedinec v místě, jedinec prostřednictvím místa. Geografie, r. 115, č.4, s.461- 477.
- VIDAL de la BLACHE P. (1903): Le Tableau de géographie de la France . Paris: Hachette (in: Clerc P. (2004): Place.

WENDT A. (1987): The Agent-Structure Problem in IR Theory. *International Organization*, 41, s.335-370

WHATMORE, S. (2002): *Hybrid geographies: natures, cultures, spaces*. SAGE, London, 226 s.

WHITEHEAD, A.N. (1927–1928/1985). *Process and Reality*. Corrected edition. The Free Press, New York, 413 s.

WRIGHT R.T. (2005): *Environmental Science*. Pearson/Prentice Hall, Upper Saddle River, 712 s.

ŽIŽEK S., HAUSER M. (2008): *Humanismus nestačí*. Filosofía, Praha, 56 s.

Wiley J. (2007): *Landscape*. Routledge, London, 246 s.

Zákon č. 128/2000 Sb. O obcích. <http://www.zakonycr.cz/seznamy/128-2000-sb-zakon-o-obcich-%28obecni-zrizeni%29.html>

Summary

Czech geography can be considered as *barbaricum* in the sense of N.Hynek and J.Bátora for the case of international studies in Slovakia (2009), practically without epistemological changes since the 1970s. That is the reason for searching new modes of thinking with preference of French philosophy and Anglo-American human geography. Harvey's concepts of space modified by D.Massey, J.Law and A.Moll and others are basic starting-point desting for spatialities in the sense of Cloke P.; Crang P.; Goodwin M. (2005). Another source of inspiration must be added: G.Deleuze, F.Guattari (2010/1980), their multiplicities/assamblages. In geography their forms are recognized as generic spatialities of *places, territories/aquatories, chores, landscapes, regions, and globions*. There is no hierarchy between them, just the intertwining producing processes. The role of H.Lefebvre (1991) in developing spatiality concept is absolutely unique and the effort of D. Gregory, E.Soja, N.Thrift etc. has been paving the road to contemporary poststructuralist phase in geographical thinking.

Geografické vzdělávání

Jaroslav Vávra

Úvod

Co je geografické vzdělávání? Jak je geografické vzdělávání ovlivňováno oborem (geografickými vědními disciplínami)? Jak je geografické vzdělávání ovlivňované pedagogickými vědami?

Je nutná revize českého geografického kurikula? (více viz Řezníčková 2009). Tematizovat geografické učivo nebo revidovat současnou strukturu geografického obsahu? Používat v českém kurikulu vývojové/spirálové kurikulum? Nastal čas standardizovat geografické vzdělávání? Další náměty mohou z diskuse vyplynout, například aktivní/činná výuka v zeměpisu nebo geografické vzdělávání na vysokých školách. To jsou otázky, na které chceme v tomto textu upozornit a nabídnout je k diskusi kolem kulatého stolu.

Vzdělávání

Začněme samotným vzděláním/vzděláváním (*education*). Průcha 1997 citovaný in: Průcha, Walterová, & Mareš 2003 považuje tento pojem za základní v pedagogické teorii a praxi. Poukazuje na časté zaměňování výrazů „vzdělání“ a „vzdělávání“. Ve vzdělávání rozlišuje:

osobnostní pojetí

Do tohoto pojetí patří socializace jedince a kognitivní vybavenost jedince. Do kognitivní vybavenosti jedince patří osvojené vědomosti, dovednosti, postoje, hodnoty, normy, tedy můžeme říci obecné kompetence, které se objevují v českém kurikulu/rámcovém vzdělávacím programu (VÚP, RVP ZV, 2007; VÚP, RVP G, 2007). Tyto kompetence se podle Průchy zformovaly vzdělávacími procesy. Vzdělávání je objasňované kognitivní psychologií a kognitivní psycholingvistikou v konceptech, jako jsou kognitivní struktury, mentální reprezentace, kognitivní mapy, znalosti, vědění aj. Do tohoto pojetí patří podle Průchy didaktické testy a další metody, které zjišťují výsledky vzdělávání.

obsahové pojetí

Toto pojetí se podle Průchy 1997 zaměřuje hlavně na kurikulum různých škol a vyučovacích předmětů (také zeměpisu/geografie) a jsou realizovány ve výuce. Obsah je často chápán jako učivo, obsah vzdělávání nebo vzdělávací cíle. Vzdělávání v tomto pojetí lze popsat pomocí kurikulárních analýz. Více například Shulman 1987; Janík 2009; Janík a další 2007).

institucionální pojetí

U tohoto pojetí jde podle Průchy 1997 o formální vzdělávání, celoživotní učení/vzdělávání. Diferencuje se úrovní vzdělání, stupňů aj. Jde o základní, středoškolské a vysokoškolské vzdělání.

socioekonomické pojetí

Je chápáno podle Průchy 1997 jako kategorie, která charakterizuje populaci.

procesuální pojetí

Vzdělávání charakterizuje proces, ve kterém se podle Průchy 1997 realizují stavy jedince i společnosti ve smyslu 1 – 4 pojetí.

Krátký exkurz do vývoje českého geografického vzdělávání

Pokud se díváme do minulosti, vyvstávají v geografickém vzdělávání otázky, které se stále opakují: Bylo geografické vzdělávání založené jen na faktech a encyklopedičnosti? Byl zeměpis chápán jen jako přírodovědný všeobecně vzdělávací předmět? Jak reagoval na nové trendy v oboru a v pedagogice?

České geografické vzdělávání má dlouhou tradici, což ukážeme v následujícím textu. Zeměpis nebyl a není pouhým všeobecným vzdělávacím předmětem, jehož obsah je nutné nacpat do hlav žáků/studentů, ale je i něčím, co napomáhá k myšlení a tvorbě postojů/preferencí jednotlivce na jeho životní cestě (*curriculum vitae*). Prvním textem v Česku na toto téma je od Hynka (2000) *Vzdělávání zeměpisem*.

Hynek byl také mezi prvními v České republice, který seznamoval studenty s americkými geografickými standardy (Hynek, 2005) a aktivně je se studenty používal v práci s geografickým kurikulem.

Geografickými standardy se v České republice se zabýval Matoušek (1998) a také i on s nimi aktivně pracoval ve výuce a přípravě budoucích učitelů zeměpisu. Hynek (2002) o amerických standardech informoval odbornou veřejnost v souvislosti se sympoziem IGU v Helsinkách.

Oba zmínění odborníci předávali své zkušenosti při výuce na Technické univerzitě v Liberci v přípravě budoucích učitelů zeměpisu. V této práci se k jejich odkazu hlásíme.

V Sekci geografického vzdělávání (SGV) České geografické společnosti (ČGS), která se sešla na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje v Ostravě, pravděpodobně na přelomu roků 1999/2000 a kterou vedl A. Wahla, se v zápisu (Wahla, 1999) mimo jiné uvádí:

„V roce 1995 směřovaly aktivity ČGS týkající se výuky geografie na základních školách a gymnáziích ke dvěma rozhodujícím institucím, tj. k MŠMT ČR a Výzkumnému ústavu pedagogickému. Sekce zorganizovala dva semináře věnované učebním osnovám geografie pro základní školy a gymnázia. Novým tématem české geografie se staly standardy geografického vzdělávání.“

Uvedený zápis je přínosným hodnocením geografického vzdělávání v Česku v 90. letech, kdy klíčovými tématy bylo jak dál v geografickém vzdělávání, tvorba učebnic a zapojení českého geografického vzdělávání do mezinárodní komunity geografického vzdělávání jako je Komise pro geografické vzdělávání (CGE) při Mezinárodní geografické unii (IGU).

Hynek (2000, 2002, 2005) se v uvedených letech velmi intenzivně věnoval inovaci a novým přístupům v geografickém vzdělávání. Přichází z více aspektovým pohledem (Hynek, 2000) KESEEP (kulturní, ekonomický, sociální, environmentálně ekologický a politický), které v pozdější práci (2002) nově uspořádá na SEPEEK. V geografickém tématu řeší prostorové vztahy právě z těchto úhlů pohledu. Uvedené aspekty navrhuje v poznávání míst, a to otázkami: Co je to? Kde je to? Proč je to tam? Jak to vzniklo? Je to stálé, nebo proměnlivé? Co se s tím dá dělat? Je to trvale udržitelné? Obsah míst a atributy dává Hynek do vztahu slučitelnost/nesučitelnost s návazností strukturní, situační, procesní, systémovou a prahovou. Jako nosná témata v té době prosazuje Hynek (2000) globalizaci a udržitelný rozvoj.

V tomto textu hodnotíme geografické vzdělávání se zaměřením na kurikulum se zaměřením na obsah a standardy. Místo standardů ve vztahu k Rámcovému vzdělávacímu programu (RVP, kurikulu) je lépe říci očekávané výsledky, které byly do RVP implementovány. Zkušenost ukazuje a následný text o vývoji geografického vzdělávání to potvrzuje, že realizovat změny ve vzdělávání je jako řídit zaoceánský parník či ropný tanker – sice reaguje, ale pomalu a zpožděně, ať už se změna týká rychlosti nebo směru pohybu.

Geografické vzdělávání první poloviny 20. století

Osnovy z roku 1885 pro obecné školy stanovují účel vyučování zeměpisu takto (David, 1905 str. 5): *„Znalost otčiny a vlasti dle fyzikálních, topických, ethnografických a politických poměrů.“* Výuka by měla být v případě domova a okolí zaměřena na přímé pozorování věcí a *„zjevů skutečných“*. Žáci mají využívat dotazování, přirovnání a cvičení. Za hlavní zásadu ve výuce zeměpisu je považováno:

„Co žák sám ve skutečnosti nebo na mapě vidí, nebo čeho snadnými závěry s pomocí učitelovou sám může se domoci, toho učitel nepodává.“ (tamtéž)

Za nejlepší prostředek účelného vyučování zeměpisu je považováno *„řádne čtení mapy“*.

Vhodným přechodem od skutečnosti k mapě okolí je reliéf. Ten se doporučuje učit na modelu z písku. Toto modelování se objevuje později i ve skriptech Kühnlové (1999) pro studenty, budoucí učitele geografie. Lze však konstatovat, že výuka o reliéfu na modelu z písku je v současné době raritou. Vyučující jsou aktivně či pasivně více směřováni do využívání 3D modelování terénu na počítačích.

Ve vyučování zeměpisu se doporučuje používat nejen srovnávací metodu (David, 1905 str. 6) ale také *„příčinné vzájemnosti“* mezi jednotlivými *„zeměpisnými předměty“* a zvláště mezi *„přírodou a životem“*. Již v této době David poukazuje na aktivitu žáků, kterou nazývá *„samočinností“* a nikoliv transmisivní výuku, kde hlavní postavou je učitel a jeho předávání vědomostí, přenesení osvědčeného, jak o tom referuje Veverková (2002 str. 122). O transmisivním modelu výuky informují také například Tolley and Reynolds (1977, str. 27; in:

Lambert & Balderstone, 2000, str. 236). Zdůrazňování samostatného geografického zjišťování a vzdělávání v podobě *geographical enquiry* informuje Robertsová (2003, 2009, 2010). Friere (1972; in: Morgan & Lambert 2005, str. 98) pasivní výuku nazývá ‘bankovním’ modelem (*banking model*), právě s důrazem na ukládání znalostí a pasivním přístupem k přijímání znalostí.

V osnovách z roku 1885 (David, 1905 str. 8) se poukazuje na to, aby se žáci neučili o „mrtvé přírodě“, ale o přírodě oživené květenou, zvířenou a lidmi, přičemž „*příčinná souvislost a vzájemnost se musí vhodně spojovati a vysvětlovat.*“

Klement David (1905 str. 8) poukazuje na škodlivost postupu podle kategorií¹. Tvrdí, že tyto kategorie spíše přihlížejí k jednotlivostem a mnohdy i zcela zbytečným (sic!) a přehlíží se nebo zapomíná se na celkové souvislosti. Kategorie však David neztrácuje, pouze je doporučuje jako přípravu k podrobnějšímu poznávání přírodních území. V tom připomíná amerického školního psychologa Ausubela (1960), který zdůrazňoval pomoc žákům v získávání a uspořádávání nových poznatků (*advance organizer*). Ausubel (1968 str. 148) vysvětluje, že organizér je vybírán na základě vhodnosti obsahu a učební látky ve vztahu k přiměřenosti. To se týká vysvětlování, integrování a souvislosti. To má dopady do pevného zakotvení získaných znalostí v kognitivní struktuře (viz zóna konstruktivní aktivity dále). Klement David (David, 1905 str. 5) popisuje „*spirální zeměpisné učivo*“. Stupeň nejnižší: místo školní a jeho okolí, okres, nejdůležitější pojmy zeměpisné. Zdůrazňoval, jak jsem uvedli výše, čtení mapy. Stupeň střední: vlast ve struktuře dnes známé jako „mantra“ – poloha, rozloha, podnebí... hospodářství a končí nejdůležitějšími místy v zemi (tedy NE zajímavosti!). Stupeň nejvyšší: opakování a doplňování zeměpisu o říši Rakousko-uherské. Je třeba také u Davida zdůraznit, že přírodu považoval za neměnnou, tedy jako výhoda ve výuce: „*Žáci poznají jednotlivé neměnitelné části přírodní a všechny podmínky jejich života.*“ (David, 1905 str. 8).

Současníkem Davidovým je Josef Harapat. Ten uvádí, že úkolem zeměpisu je „*pozorovati zemský povrch a organické bytosti v něm žijící, pokud jsou jimi podmíněny tvárnost a vzhled krajiny.*“ (Harapat, 1907, str. 7). Odmítá popis, který je podle něj dominantní pro dějepis. Uvádí, že metoda zeměpisu, tak jak on ji prezentuje, se shoduje s metodou přírodopisu, a proto je zeměpis podle jeho názoru přírodní vědou. Upozorňuje, že v té době (přelom 19. a 20. století) někteří geografové usilovali o jednotnost s přírodovědou natolik, že „*vymítali ze zeměpisu lidský element – obyvatelstvo – docela*“. (Harapat, 1907, str. 7).

Harapat již na začátku 20. století prosazoval, že zeměpis musí vzdělávat v přemýšlení – „*proto jest žáka vésti k přemýšlení, k čemuž se naskytuje dosti příležitosti. Je potřeba naváděti žáky, aby vlastním přemýšlením poznali vzájemné vztahy příčinné mezi jednotlivými předměty zeměpisnými.*“ (Harapat, 1907, I, str. 79, původní zvýraznění). Harapat chtěl snížit popisnost ve výuce zeměpisu použitím srovnávací metody (je ve shodě s Davidem), kterou přebírá z vědecké sféry od Rittera a Peschela (Harapat, 1907, I, str. 208). Ve svém hodnocení metod ve vzdělávání postoupil ještě dále. Právě inspirovaný přírodními vědami prosazuje ve výuce starších žáků, aby kognitivně vyspělejší žáci srovnávali předměty v jejich příčinné souvislosti s ostatními předměty (Harapat, 1907, I, str. 209). Harapatova snaha snížit memorování byla i z dnešního pohledu velmi záslužná, avšak v praxi málo realizovaná. Toto tvrzení podporuje Spalová (1931), když zhruba třicet let po Harapatovi upozorňuje na nadměrné memorování v hodinách zeměpisu. Můžeme zde dodat, že je to dodnes „zeměpisný evergreen“ v českém vzdělávání, jak uvidíme dále.

Velmi moderně se z dnešního hlediska jeví Harapatova představa, že zeměpis „*odhaluje očím přírodní krásy, tříbí smysl pro krásu (...) pojímáním celkových obrazů krajin, měst a různých jiných předmětů zeměpisných působí podpůrně na vývoj fantazie.*

---

¹ Klasifikaci (*classification*) kriticky hodnotí Gersmehl (2005, str. 65). Někteří autoři podle něho v klasifikaci vidí egocentrismus (myšlena západní kultura), mužskou dominanci nebo hegemonii.

(...) *Vyučuje-li se zeměpisu správně, může se jím neobyčejně zušlechťovati cit a mocně podporovati láska k vlasti i humanita. Vzdělání srdce nesmí zůstat nepovšimnuto; a zeměpis je bohat ethickými elementy.*“ (Harapat, 1907, I, str. 20, původní zvýraznění). Spalová (1931) charakterizuje učivo (v jejím jazyce „látka“): „*Nutno řídit se přírodou: neboť >>příroda tak látku dopředu nastrojuje, aby se (látka) stala žádoucí k formování<<*“ (Spalová, 1931, str. 13). Výuku zakládá na „zeměpisné vědě“, kterou charakterizuje v dualistické povaze: fyzickogeografické a historickogeografické. Podle předmětu rozděluje zeměpis na matematický, kam řadí také kartografii, „fyzikální“ (morfologie, oceánografie a klimatologie), biologický (biogeografie, zařazuje do ní i antropogeografii a hospodářský zeměpis), politický (nauka o státech) a zeměpis kulturní v užším slova smyslu (rozšíření kulturních jevů) a v širším slova smyslu (vše bez rozšíření ras a jazyka). Spalová (1931) je ještě konkrétnější, když tvrdí, že zeměpisný cíl výchovný: „...nemůže být nabytí vědomostí účelem samo o sobě, nýbrž prostředkem vyššího cíle. Má uschopnit žáky, aby se stali duševně produktivními individualitami, aby se dovedli přizpůsobit novým situacím v životě, aby byli způsobilí i později v praktickém životě názor, ve škole získaný, samostatně rozšiřovati, prohlubovati a jím se kulturně zdokonalovati.“ (str. 13).

Není třeba zdůrazňovat, co bylo oním vyšším cílem, zvláště pokud si uvědomíme, v jakých podmínkách se nacházelo Československo na sklonku 30. let. V tomto ohledu je Spalová velmi moderní a nadčasová, kdy se snaží o hodnotovou vyváženost. Standish (2009, str. 55) poukazuje na 80. léta v USA, kdy někteří autoři učebnic v textech vštěpovali žákům americký patriotismus, který byl v následujících letech nahrazený modelem, který posazoval lidi v netradičních rolích, vyhýbání se konfliktům a poukazování na pozitivní příklady. Standish také poukazuje na to, co již zmiňovala Spalová, že žáci se mají vést k vlastnímu a konzistentnímu názoru. Zarážející je, že tato významná odbornice v meziválečném geografickém vzdělávání je ve významné případové studii (Píšová et al. 2011) zcela pominuta.

Za prostředky, které rozvíjejí ve škole výše zmíněnou kvalitu vzdělávání u jednotlivých žáků, považuje Spalová jednak samotné učivo ale i například vycházky, jejichž prostřednictvím žáci získávají vztah k domovu. Zmiňuje metodiku produktivní školy, která nepoučuje slovy, popisem, nezatěžuje mechanickou paměť, ale vede žáka „*činností tvořivou k produktivnosti a proti probírání: k prožívání učiva*“ (str. 10). Pro zeměpis považuje za důležité cestování, které může být nahrazeno cestopisnou literaturou, ale i uměleckými a vědeckými díly. Podle ní se ze školy činné stává škola produktivní tehdy, pokud „*učebnice ustoupí zcela do pozadí a před žactvem za naprosté jeho součinnosti se rozvine obraz přírodního dějstva na mapě s důležitými důsledky životními a stálým vztahem k člověku.*“ (Spalová 1931, str. 82). Spalová klade v zeměpisné výuce větší důraz na přírodní prostředí, ve kterém člověk a lidé bydlí, pracují, existují.

V Rámečku 1 Spalová (1931 s. 42-43) hodnotí z pohledu dnešní konstruktivní pedagogiky domov, který v jejím přístupu je velmi odlišný od dosud chápaného a vyučovaného místního regionu. Obsahuje z dnešního pohledu jak kognitivní cíle (pozorovat, hodnotit části i celek), tak také cíle afektivní (postoj, názor, preferenci).

Rámeček 1 Edukační hodnota domova v zeměpisu (Spalová 1931, str. 42-43, původní zvýraznění)

Nejpřirozenějším polem pro empirii bezprostřední jest *domov*, jehož bohatství jest nevyčerpatelné. Zakořeni zeměpisem v domově znamená: odhaliti všechny prameny, jež tají domov a život, bystře jimi z domácí hroudy proudící, učiniti podkladem veškeré školní práce. Bezprostřední pozorování domácí krajiny nemá být polem, v němž zapustila kořeny pouze *vlastní nauka o domově* v nižších třídách, nýbrž v jeho brázdách musí kořeny svými tkvėti i jiné obory učebné, odtud musí čerpati živnou mízu a dodávati jí stále svým větvím a haluzím, a to i na nejvyšším stupni, na škole měšťanské. I

v zeměpisu na škole měšťanské využijeme plnou měrou domácí půdy, jakožto *dějiště člověka, jeho práce a kultury*. Ale nejen *východiskem zeměpisu* učiníme domácí půdu, i v celém průběhu zeměpisné výuky využijeme rovněž uvědomělého soužití mládež s ní i se vším, co se na ní odehrává, s jejími zjevy i soužití v obci, den za dnem, rok za rokem. Jako duši člověka nejmilejší upomínky poskytuje domov, tak skytá školní práce *zdroj nejpůsobivější a nejcenější látky*. V *ohledu formálním* otevírá žáků daleké pole pozorování a činnosti smyslové. Zapuzuje se verbalismus, žáci jsou uváděni do situací, do pozorování událostí, jež se jich bezprostředně dotýkají. Žák učí se tu nazírat, pozorovat, všimati si, naslouchati, oceňovati, rozvažovati, měřiti, učí se pozorně a logicky mysliti, tak se pěstuje *mysl znázorňovací, schopnost orientace*, různé směry pozorování. Ježto většina pozorování se děje na jednotlivostech, cvičí se žák v abstrakci a přichází *od zeměpisného hledění k zeměpisnému přemýšlení*, tj. k názornému chápání harmonického uspořádání celku. Tu vyvěrá *radost z prožívání a chuť dáti mu výraz plastický, kreslířský, projevem ústním nebo písemně*. Poněvadž veřejný život domova sdílejí všichni žáci, vzbuzuje se též *kolektivní cit a ocenění organizované práce významným způsobem pro občanské cítění a posiluje se vůle*. *Věcně získává žák správný názor, jasné pojmy, bystré, živé, citově zabarvené představy o jednotlivostech i všeobecně*. Velmi případně přirovnává metodik K. V. Stoy toho, kdo zeměpis pěstuje bez podkladu domova, k hrajícímu na nástroj, jemuž chybí struny. Pestalozzi praví: „*Kdo nezná své domoviny, kterou spatřuje, jak chce rozuměti cizině, které nevidí.*“

Reforma geografického vzdělávání z 80.let

Co předcházelo reformě z 80. let? Pro charakteristiku teoretických poznatků a představ, jak se učil či doporučoval učit zeměpis na konci 60. a v průběhu 70. let, poslouží publikace *Základy všeobecné didaktiky geografie* (Turkota, a další, 1980), v které se vyjmenovávají hlavní cíle geografického vzdělávání. Jsou mezi nimi například zabezpečování vývoje didaktického systému geografie v souladu s geografickými vědami, utváření geografického vzdělávání i jako výchovného systému, studium geografie jako součásti všestranného rozvoje žáků, komplexní zkoumání vyučovacího procesu zeměpisu a tvoření didaktických modelů vybraných témat. Charvát a Turkota (in: Turkota, a další, 1980) uvádějí a hodnotí tehdy používané vyučovací metody: přednáška, vyprávění, vysvětlování, rozhovor, práce s učebnicí (textem), práce se statistickými metodami, zeměpisné pozorování, práce s kartografickým materiálem, demonstrování geografických jevů, grafické práce, zeměpisné pokusy, problémové vyučování a programované vyučování.

Turkota et al. (1980) jsou zmiňováni v případové studiu k tvorbě gymnaziálního kurikula (Pišová et al. 2011), kde je však nevhodným způsobem využit tento zdroj pro hodnocení geografického vzdělávání ve 30. letech 20. století.

Jestliže u osnov z roku 1979 zahrneme téma Československo do regionálního zeměpisu, pak lze konstatovat, že polovina z celkové hodinové dotace základní školy připadala na regionální geografii. Velké riziko monotónnosti se skrývalo ve výuce jednotlivých krajů, což přetrvává dodnes. Kritika v té době také směřovala do obsahové přetíženosti zeměpisu.

Reformátoři českého geografického vzdělávání ze začátku 80. let kladli v geografii důraz na prostorovou a časovou diferenciaci a na vzájemnou podmíněnost objektů nebo jevů. Při aplikaci podle nich geografie využívá syntetický přístup k přírodním sféram jako celku, a stejně i interakčně podle nich lze chápat přírodní a společensko-ekonomické jevy. Za projev komplexního přístupu v geografickém výzkumu chápou autoři rozvoj vědy o krajině (Brabec, a další, 1982 str. 8). Tento stav poznání měl být transformován do geografického vzdělávání. Jak tvrdí Vávra (2009), čas ukázal, že to byl příliš ambiciózní cíl, který se nepodařilo plně zrealizovat jednak proto, že to bylo nad odborné možnosti učitelů, kteří nebyli na takovou výuku po odborné stránce připraveni, a druhý důvod byl, že takto vědecky pojaté geografické vzdělávání je pedagogicky a didakticky obtížně realizovatelné. To vyplývá i z předešlého argumentu – když obsahu a koncepci nerozumějí učitelé, těžko je možné toto požadovat od jejich žáků/studentů.

Začátkem 80. let se v československé geografii zdůrazňoval její:

„komplexní přístup ke geografickým objektům a jevům, ve kterém se zdůrazňují charakteristické rysy geografických výzkumů, s důrazem na prostorovou a časovou diferenciaci a vzájemnou podmíněnost objektů či jevů.“ (Brabec, a další, 1982 str. 8).

V té době se rozvíjely geografické výzkumné metody a postupy, které se vyznačovaly „matematizací, exaktizací, uplatňováním systémové teorie a zaměřením na prognostické výstupy“ (Brabec, a další, 1982 str. 9). Hlavním cílem zeměpisu byla přeměna přetrvávajícího deskriptivního a encyklopedického způsobu vyučování (srovnej s Harapatem a Spalovou výše) na výuku, kde se žáci naučí chápat zákonité vztahy v krajinné sféře, logicky myslet a usuzovat. Dodáváme, že autoři reformy tvrdily, že encyklopedičnost v geografickém vzdělávání přetrvávala od předcházející reformy ze začátku 60. let (sic!).

V kapitole Kulturní krajina, její prostorová struktura a organizace je důraz kladený na lokaci. Podle autorů je to pojem, pod kterým se rozumí uzly, sítě a povrchy na zemském povrchu. Jako zdroj je uváděn britský geograf Haggett (uváděno vydání: Moskva, 1968). Původní vydání uvedeného zdroje je z roku 1965 (Londýn/New York).

Původní zdroje v této koncepci jsou zamlčeny, avšak jsou dobře identifikovatelné. Týká se to například tématu „Prostorová organizace služeb a centrálních míst“, která je velmi podrobně vysvětlována, aniž by bylo zmíněno jméno původního autora, Waltera Christallera, 1933, anglicky 1966 (porovnej in: Brabec, a další, 1982, str. 289-296). Tento stav potvrzuje rakouská autorka Lichtenbergerová (1984, str. 159), která tvrdí, že se v NDR od začátku 70. let používala Haggetova kniha *Geography – A Modern Synthesis*, která byla v SSSR na konci 60. let přeložena do ruštiny. Používala se jako základní zdroj v regionální vědě v NDR. Totéž pravděpodobně platí o tehdejších Československu.

V československé reformě 80. let (Brabec a další, 1982, str. 284-285) byla velmi progresivní a v anglosaském světě v té době rozvíjená percepce, například percepce přírodních rizik (Kates 1962, in: Haggett, 2001 str. 356). Brabec a další (1982) vysvětlují percepci v kapitole „Lokace a rozhodování: úloha informací a percepce“, aniž by byl zmíněn původní zdroj a nebo autor. Autoři československé vzdělávací reformy mluví o rozhodování, u kterého se předpokládá mít dokonalé a kompletní informace o celém problému. Kromě informací působí podle autorů další skupina faktorů, u kterých významnou úlohu sehrává spíše smyslová zkušenost (sic!) než rozumové zpracování. V době dominance objektivních vědeckých dat a poznávání autoři překvapivě tvrdí:

„určitá osoba může např. na základě jediné návštěvy považovat určité město za nedostatečně vybavené službami, avšak to nemusí být v souladu se skutečností. Daná osoba se však rozhoduje na základě vlastních percepce (uveden plurál, J.V.) a nikoliv na základě objektivních poznatků.“ (Brabec, a další, 1982 str. 285).

Poznamenáváme, že v britské souhrnné učebnici pro maturanty úrovně A-level (Waugh, 1995, 2009) není o percepci vůbec žádná zmínka. Avšak například v australské příručce pro učitele autoři (Fien, a další, 1984) již používají kvalitativní přístupy ve výuce geografie. Pravdou také je, že v československé školské praxi percepce nezdolala, ani se vůbec neobjevila. Učitelé by ji s největší pravděpodobností nepochopili a nebo by vytěsnili stejně jako aplikaci matematiky.

Matematizaci geografie je věnováno v Brabcovi a dalších (1982) více než 70 stránek (cca 18 %)!² Jak by se mohl celý přístup z 80. let upravit pro českou školskou praxi v oné době, ukazuje právě Waugh (1995 a v pozdějších vydáních). Koncepcí, obsahem, metodami, pedagogickým přístupem i přihlášením se ke Haggetově koncepci je Waughova koncepce tehdejšímu československému přístupu blízká.

Reforma ze začátku 80. let ve srovnání s Harapatovou představou i představou Spalové působí technicistně a sociálně inženýrsky – její autoři chtějí žáka formovat (dnes bychom řekli, že to jsou afektivní cíle): „poznáním struktury, vývoje a teritoriální diferenciace přírody a lidské společnosti“ (Brabec, a další, 1982 str. 13). Obsahem, který byl vybírán a schvalován

---

² Vlastní zkušenost autora, který se také v přípravných kurzech potýkal s matematizací zeměpisu na gymnáziu. Po námitkách středoškolských učitelů na přípravných seminářích, kde poukazovali na přílišné zdůrazňování matematiky, které většina moc nerozumí, jim bylo sděleno, ať požádají o pomoc své kolegy matematiky.

centrálními politickými orgány a který byl bez možnosti konzultace se školami a učiteli školám přikázán/vnucen, se výchovně působilo na žáky. Jde o stav, který například Morgan a Lambert (2005) nebo Standish (2009) identifikují v britském či americkém vzdělávání v 80. letech (jde o výchovu k životnímu prostředí), kdy mluví o nastavení hodnocení zvenku (*out there*), avšak u žáků nedochází ke ztotožnění (internalizaci) s těmito hodnotami. Standish (2009, str. 56) říká, že o problémech životního prostředí každý věděl, ale lidé se domnívali, že řešení je rukou vědců a inženýrů.

V roce 1983 vychází publikace Strukturní složka učebnic geografie (Wahla, 1983), která je dosud ceněná (viz Průcha, 1998) v posuzování učebnic podle toho, jak využívají vizuální (neverbální) informaci a jaké prostředky k tomu používají. Wahla a následně Pluskal (1996) vytvořili klasifikaci těchto neverbálních geografických informací: obrazové, kartografické, tabulkové, schematické, schematicko-statistické a kartograficko-statistické.

Geografické vzdělávání/poznávání

Geografické vzdělávání se realizuje jednak vzhledem k oboru (geografické vědy) tak také k pedagogickým vědám. Vzdělavatel (*educator*) geografie se pohybuje mezi dvěma mantinely: jednak musí zvládnout obor a jeho poznatky transformovat/metamorfovat do vzdělávací podoby, a jednak musí znát pedagogické, psychologické, sociologické a další poznatky, dovednosti, principy, které dává do vztahu k oboru a k oborové kvalitě. Velmi častým prohřeškem proti pedagogickým zásadám u geografických odborníků, kteří vyučují, je absence vzdělávacích cílů, strukturování výuky podle zásad oboru a nikoli podle vzdělávacích zásad. Odborník bez pedagogické odbornosti často hodnotí studenty bez pevně stanovených a dopředu daných úrovní, a studenti/žáci nemohou, a možná ani nedovedou, provést sebereflexi svého výkonu. Zvláště při ústním zkoušení odborník ne-pedagog není schopen odhadnout čas na zkoušení a velmi dlouho váhá, jakou úroveň hodnocení má stanovit, a po vyřčení výsledku není schopen zřetelně porovnávat studenty mezi sebou. Takový člověk hodnotí pouze stav (úroveň) ve vztahu k oborovým poznatkům, nikoliv posun ve vědě a ve způsobu myšlení/přemýšlení studenta/žáka při hodnocení.

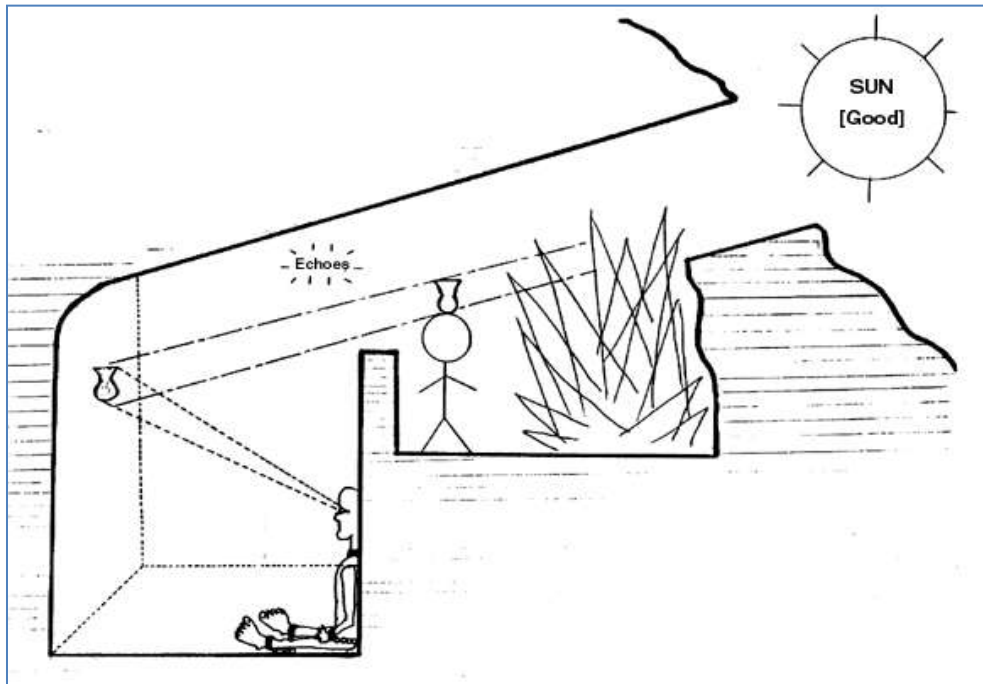
Jinými slovy, vyučující odborník bez základních pedagogických znalostí bude žáky učit o Wegenerovi, Köppenovi, Weberovi, de la Blache, Christallerovi, Sauerovi a dalších, ale neví nic nebo téměř nic o kognitivní, afektivní a psychomotorické taxonomii, obecné struktuře vědomostí (fakta, koncepty, postupy, metakognice), prostorové inteligenci, osobním vývoji jedince a dalších principech z pedagogických věd.

Platí to i z druhé strany. Například ve vývojové psychologii, která je základem pedagogických věd, Vágnerová 2008, str. 203 píše:

Teritorium kontaktu s vrstevníky představuje (pro dítě, pozn. JV) množina míst, kde ke společným setkáním zpravidla dochází. Jsou to lokality, kde se rozvíjí aktivita určitého druhu, prostor je zde diferencován do různých zákoutí, je zde vybavení umožňující hru, hračky i jiné živé bytosti, např. zvířata. (zvýraznění JV)

Z výše uvedeného je patrné, že se autorka velmi pečlivě věnuje psychice dítěte, jeho osobnímu psychickému vývoji, avšak velmi benevolentně pojmenovává (spíše literárně) teritorium, prostor, místo, lokalitu. Použité pojmy jsou pro ni spíše synonymy, které mají formální významy. Používá termín „zákoutí“ opět spíše ve smyslu literárním než odborně vědeckém, kde se užívá termín nika (*niche*). Použité pojmy jsou pro ni rámcem či kulisou, které dokreslují pozadí, na kterém se popisovaný vývoj odehrává. Přitom jsou autoři, kteří se danými pojmy zabývají, zvláště prostorem a místem, a to například z filosofického hlediska Heidegger 1927 nebo Malpas 1998, 1999, 2008, z geografického hlediska Cresswell 1996, 2004, 2005, 2008, 2008, Entrikin 1991, Relph 1976, Tuan 1974, 1976 nebo z hlediska geografického vzdělávání Balderstone 2006 a Lambert et al. 2000, Kent (ed.) 2000 nebo Hardwick et al. 1996 a Witham Bednarz et al. 1994.

Geografické poznávání ve filozofickém smyslu

Obr. 41: Platónovo podobenství o jeskyni (podle Hatch 1998)

V podobenství o jeskyni poznání nastiňuje Platón motivy, které jsou pro (geografické) vzdělávání zásadní. Prvním je uvěznění podle Anzenbachera 1991, str. 41 v určitém rámci vlastních představ/poznání, ve světě zdání. Člověk je vězněm těchto představ. Záleží na něm, zda se z těchto okovů osvobodí, zda původní místo opustí a vyjde na světlo či do světla (nejdříve ohně pak Slunce). Jak uvádí Anzenbacher 1991 str. 41, dochází k rozlišení mezi pouhým zdáním (*doxa*) a pravým bytím (*on*). Zároveň s tímto vstupem do světla (poznání), můžeme říci do nového místa, mluví Platón o bolesti, o oslepujícím lesku, který poznávající cítí, když hledí na předměty, jejichž stíny předtím viděl. Největší bolest takový člověk cítí, pokud se dívá přímo do Slunce (absolutních idejí)³.

Dalším principem (geografického) poznání, o kterém Platón mluví, je posloupnost/cesta v poznávání z jednoho místa do druhého – od poznávání stínů, preludů, nekonkrétních obrysů předmětů ke stále zpřesňujícím se konturám viděných předmětů, včetně dalších kvalit, jako jsou například barvy. Velmi důležitý je proces zvykání si na dosažené poznání, tedy místo a čas, kdy si člověk třídí nové poznatky a „zvnitřňuje se“ s nimi. Z fenomenologického pohledu bychom řekli, že jde o proces imanence. Z pohledu Vygotského 1978 jde o internalizaci.

Velmi aktuální je motiv návratu osvobozeného člověka ze světa ozářeného Sluncem do jeskyně (původního místa) a sdělení svých poznatků/poznání svým spoluvězněm, kteří stále hledí před sebe (jsou stále na stejném místě) a hledí stále na pohybující se stíny do stejného místa na stěně jeskyně a jsou v zajetí svých neměnicích se představ.

Jako příklad přenosu takových poznatků k současníkům nám může posloužit cesta (přenášení nových poznatků) benátských obchodníků z rodiny Pólo, a zvláště nejznámějšího člena této rodiny Marca Póla.

V souvislosti s knihou *Milion* a poznáním je třeba také uvést, že Marco Pólo na smrtelné posteli měl říci přítomným: „Napsal jsem jen polovinu toho, co všechno jsem viděl.“ Jedna z teorií říká: „Marco Pólo, který se vrátil do Benátek v roce 1295, informoval Evropany jako

³ Nevěnujeme se zde faktoru, a to „nositeli poznání“, který v dalším textu o Marco Pólovi jenom naznačujeme.

první o existenci Severní Ameriky. Jiní považují za první objevitele Severní Ameriky Skandinávce.“ I Marco Pólo by tak předběhl v objevení Severní Ameriky Kryštofa Kolumba. Ovšem jedná se o objevení Ameriky pro Evropany. Kryštof Kolumbus mimo jiné při plánování své cesty na západ používal informace z Pólovy knihy. Jak uvádí Anitei 2007, dokazují to Kolumbovy poznámky, které si dělal do knihy Milion.

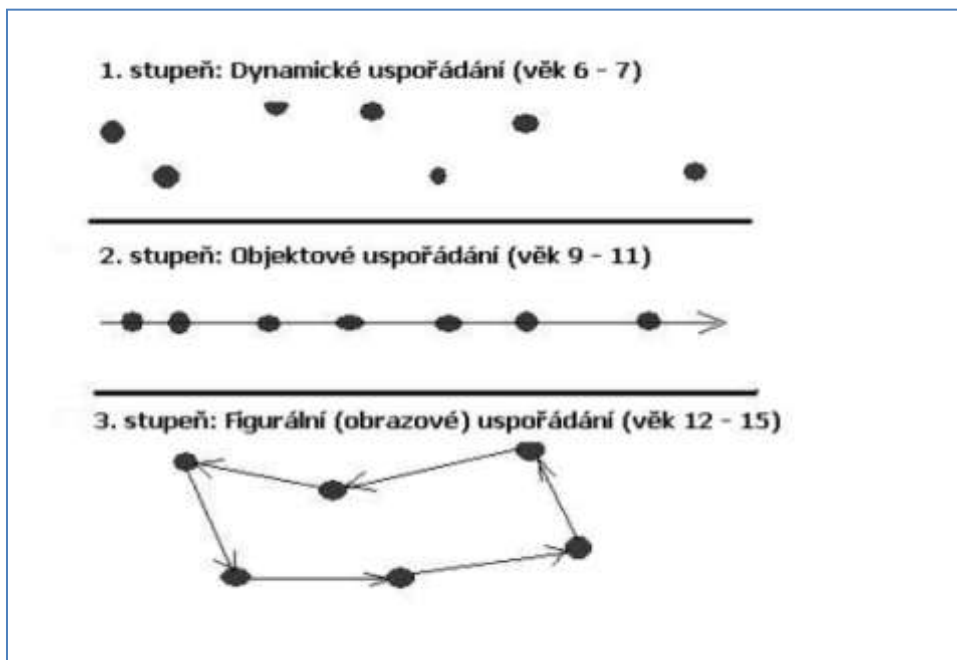
Psychologie: vývoj osobnosti a prostorové poznávání

Piaget & Inhelderová 2007 rozlišují ve vývoji jednotlivce čtyři etapy:

1. senzomotorické stádium, které stanovil od narození do dvou let, kdy děti poznávají svět pomocí pohybů a smyslů a získávají vědomí stálosti objektů
2. předoperační stádium stanovil Piaget mezi 2. a 7. rokem života dítěte, kdy děti začínají používat jazyk a projevují se egocentrickým myšlením
3. stádium konkrétních operací stanovil Piaget do školního věku dítěte (7 až 12 let), ve kterém dítě dokáže logicky přemýšlet o konkrétních událostech, chápe stálost počtu, množství a hmotnosti
4. stádium formálních operací nastává podle Piageta po 12. roce dítěte a projevuje se tím, že dítě dokáže abstraktně myslet

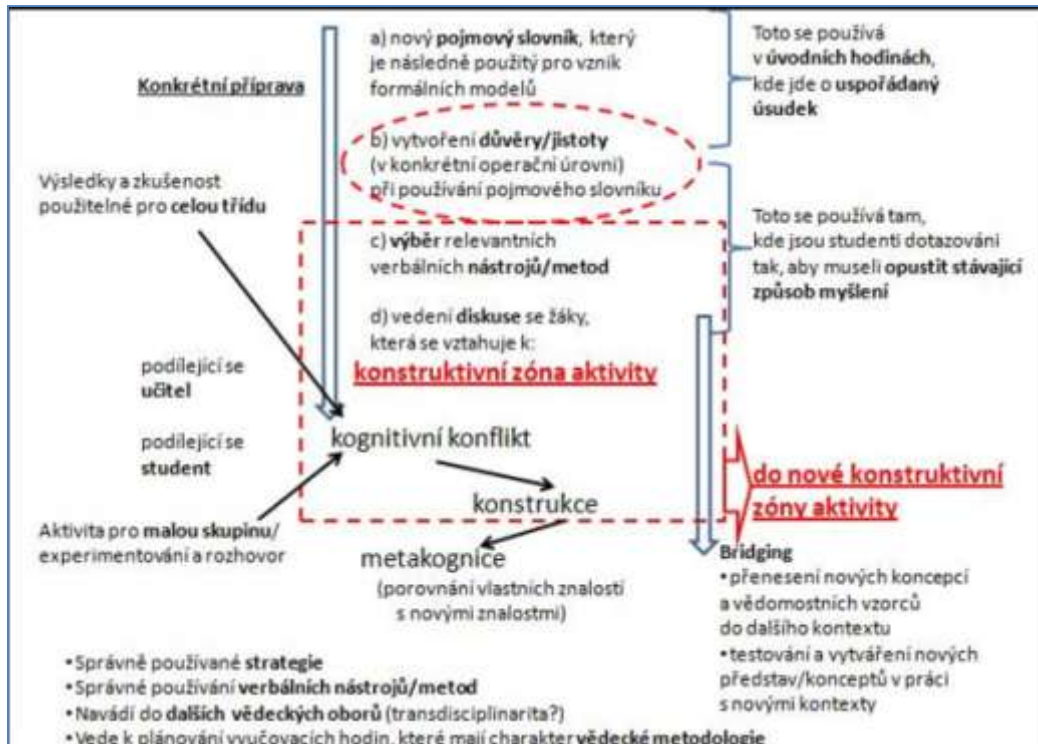
Vygotskij 1978, 2004 přišel s odlišným pohledem na vývoj osobnosti než Piaget. Místo aktuálních stavů, které stanovil Piaget, přišel Vygotskij s potenciálními stavy ve vývoji jednotlivce, s koncepcí zóny nejbližšího vývoje.

Jak dochází k poznávání prostoru u jedince, se zabýval v 60. letech minulého století německý psycholog Stückrath (in: Rinschede 2005). Vymezil tři stádia uspořádání: dynamické (v 6-7 letech), objektové (v 9-11 letech) a obrazové/figurativní (v 12-15 letech). Více o tom například Vávra 2006.

Obr. 42: Prostorové vnímání ve vývojových stupních jednotlivce (podle Stückratha; in: Rinschede 2005, str. 73)

V geografickém vzdělávání vychází z tohoto poznatku například Lambert a Balderstone 2000, str. 308, kteří přes vytváření pojmového slovníku, jeho osvojením a současně i se střetem s dosavadními poznatky, vytvářejí v konstruktivní zóně aktivity nové konstrukce a dochází k posunu (*bridging*) do nové konstruktivní zóny aktivity. Podle zmíněných autorů dochází u jedince ke kognitivní akceleraci, více Vávra 2009a.

Obr. 43: Konstruktivní zóna aktivity (podle Balderstona a Lamberta 2000, str. 308)

Využití filosofických a zvláště psychologických poznatků v (geografickém) vzdělávání

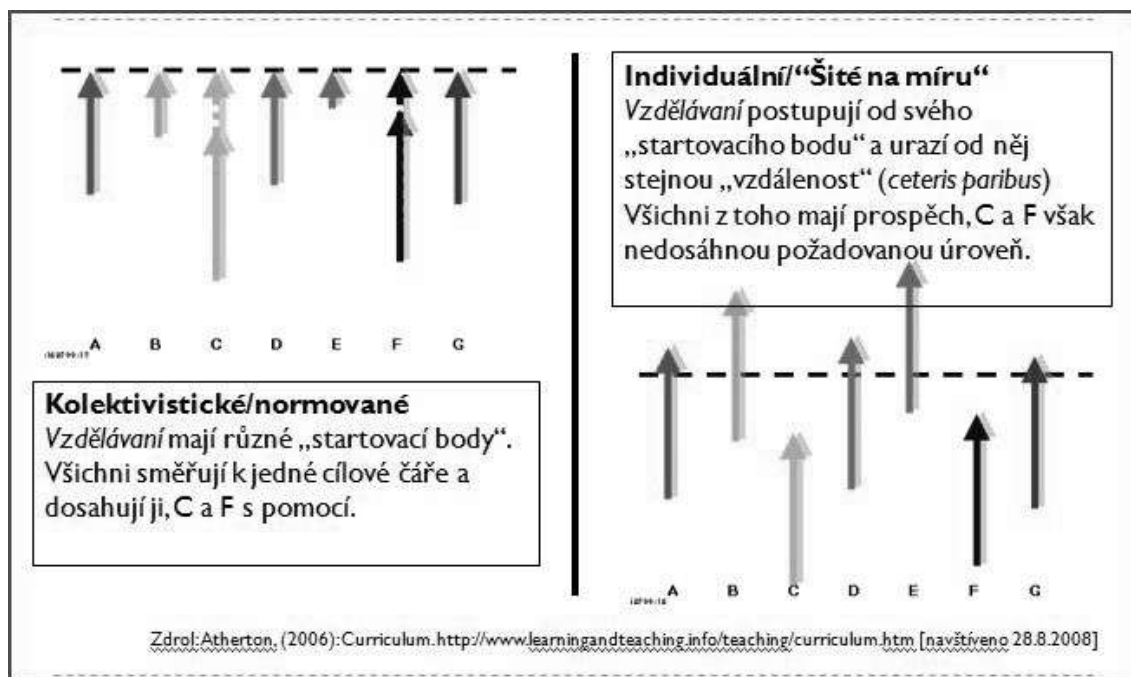
V této části textu se budeme věnovat pojům, které považujeme za důležité při hodnocení kurikula.

Vývojové kurikulum

Kurikulum může být s jednou nastavenou úrovní (podle Piageta) nebo může přihlížet k pontenciálu jedince (podle Vygotského) a nastavuje úroveň právě podle tohoto požadavku, tedy více úrovní pro jednu třídu/skupinu. Vávra 2009a na základě Athertona 2006 (revize 2010) prezentoval dva typy kurikula – strukturované a vývojové. Druhý typ je „šitý“ na míru jednotlivcům a ti jednotlivci mohou dosahovat úrovní, na které potenciálně mají. Avšak pro každého jedince je cílová úroveň nastavena odlišně (podle jeho možností).

Ukažme si příklad, jak s těmito úrovněmi pracuje v geografickém vzdělávání anglické geografické kurikulum pro 14 leté žáky. Úroveň 1 je nejnižší. Žáci myslí v konkrétních a lokálních situacích, které znají z vlastní zkušenosti:

Žáci prokazují vědomosti, dovednosti a porozumění v lokálním měřítku. Rozpoznávají a jsou schopni vyzpozorovat přírodní a humánní charakteristické rysy lokalit. Vyjadřují své názory na tyto rysy lokalit. Využívají zdroje, které jsou jim předloženy, provedou vlastní pozorování, ptají se a reagují na otázky, které se týkají daných míst a přírodního prostředí.

Obr. 44: Strukturované a vývojové kurikulum (podle Athertona 2006, revidováno 2010, upraveno)

Následující úroveň 3 je podmínkou pro splnění základních kritérií a je nutná k dalšímu postupu ve vzdělávání:

Žáci prokazují vědomosti, dovednosti a porozumění v lokálním měřítku. Popisují a srovnávají přírodní a humánní charakteristické rysy různých lokalit a dovedou vysvětlit, proč se některé tyto rysy v lokalitách vyskytují. Uvědomují si, že různá místa mohou mít jak podobné, tak odlišné charakteristické rysy. Dovedou zdůvodňovat výsledky svých pozorování, které jsou jim oporou pro jejich názory a hodnocení míst a přírodních prostředí. Zjišťují, jak lidé usilují o zlepšení a udržení přírodního prostředí. Využívají dovedností a zdrojů pro dokazování takovým způsobem, aby byli schopni odpovídat na celou řadu geografických otázek, v komunikaci o svých zjištěních začínají používat geografickou terminologii.

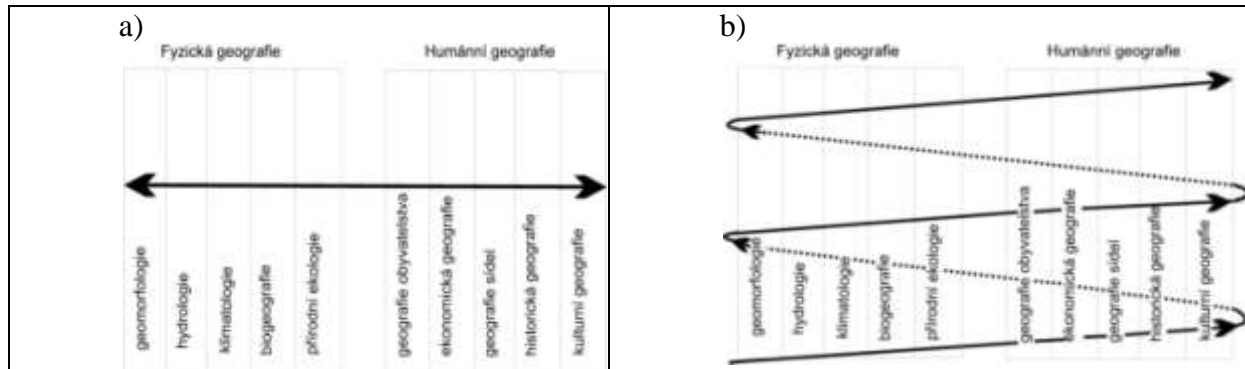
Pro srovnání si uveďme charakteristiku výjimečného výkonu čtrnáctiletých:

Žáci prokazují znalosti, dovednosti a porozumění ve studiu širokého rozsahu místa a přírodních prostředí v různých měřítcích, od lokálních po globální a ve studiu různých částí světa. Vysvětlují vzájemné interakce uvnitř i mezi přírodními a humánními procesy. Odvolávají se na celou řadu geografických faktorů, aby vysvětlili a předpověděli změny, které jsou v čase příznačné pro zkoumaná místa. Rozumějí alternativním přístupům, které se vztahují k vývoji a k důsledkům těchto přístupů, v kvalitě života na různých místech. Ohodnotí relativní přednosti různých způsobů, jak řešit problémy přírodního prostředí, a chápou/hodnotí své názory vůči těmto různým přístupům. Rozumějí tomu, jak chápat udržitelný rozvoj, který může ovlivnit jejich vlastní život stejně jako plánování a realizaci projektů v přírodním prostředí a využívání jejich zdrojů. Pro ilustraci používají celou řadu příkladů. Selektivně vybírají geografické představy a teorie a přesně používají mnoha vhodných dovedností a důkazových zdrojů, které jsou součástí stupně Key Stage 3. Provádějí samostatně geografická zjišťování/průzkum v různých měřítcích. Kriticky hodnotí zdroje důkazů a prezentují logická uspořádaní argumentů a prezentují je efektivně a přesně v závěrech, které jsou shodné s teoriemi. Svou práci hodnotí spolu s návrhy na zlepšení. To se týká jak přístupu, tak požadavků na další informace.

Spirálové kurikulum

V čem je geografické vzdělávání odlišné od geografických oborů? Ke vzdělání, i k tomu geografickému, lze přistupovat dvěma způsoby. Buď je možné vzít jednotlivé atomizované obory a spojit/svázat je jako „otep“ dohromady, nebo je koncepčně provázat (schéma viz Obrázek 5). Obory v našem schématu jsou jen naznačeny, nikoliv vyčerpávajícím způsobem prezentovány (není například uvedena kartografie a geoinformatika, a další). Využit byl překlad Mezinárodní charty geografického vzdělání (Haubrich 1994). Neuvažujeme v tomto případě o přesazích mimo geografii.

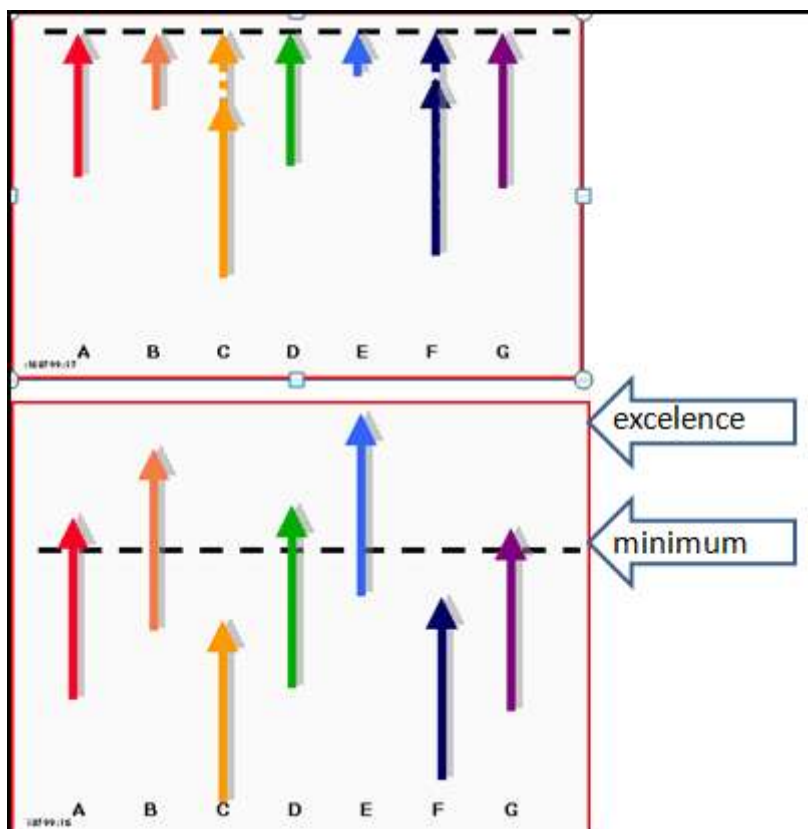
Obr. 45: Náznak charakteru a) širší geografického vzdělávání s náznakem oborů geografie a b) ve spirálové koncepci (Vávra 2008)

Evaluační standard

Velmi diskutovaným problémem v českém vzdělávání obecně je hodnocení. Máme na mysli hodnocení na konci pololetí nebo na konci projektu, tedy delšího období, nikoli látka/učivo z posledních hodin, která se zkouší u tabule či testem a vyjadřuje se v pětistupňové škále. Velmi časté otázky, které v této souvislosti padají, jsou: podle čeho může hodnotit výuku zeměpisu například ředitel školy, inspektor nebo další pozorovatel (např. rodič či kolega učitel). Troufáme si tvrdit, že hodnotitelé nemají možnost hodnotit podle žádné relevance. Vše je spíše založené na vzájemném konsensu, který je však u každé skupiny, ve které se hodnotí, jiný. Výsledkem je dohadování a hodnocení, které je určované osobou či skupinou sobe, které mají rozhodovací moc (nemusí být ve shodě s kompetencí). Určitou naději mohou dávat evaluační standardy pro 5. a 9. ročník a pro maturity. Geografie se v přípravné fázi zaměřuje, podobně jako další obory, na minimální úroveň, kterou by měli dosahovat i podprůměrní žáci. Jde o takovou úroveň, se kterou by mohli dále pokračovat na střední škole s nejnižšími požadavky na kvalitu základního vzdělání.

Dva přístupy v nastavení evaluačního standardu vedené na dalším obrázku (Obrázek 46) se liší v tom, že horní schéma má nastavenou minimální úroveň a pokud ji všichni dosáhnou (v hantýrce „přelezou“), tak pro vzdělávaného (a asi i pro učitele) jakákoliv snaha končí. Druhý přístup je založený na osobním vývoji, který přesáhne požadovanou minimální úroveň a směřuje dále do kvalitnějších úrovní, případně až excelentní.

Obr. 46: Dosahování požadované minimální úrovně se zaměřením na minimální úroveň (horní obrázek) a na osobní vývoj (dolní obrázek)

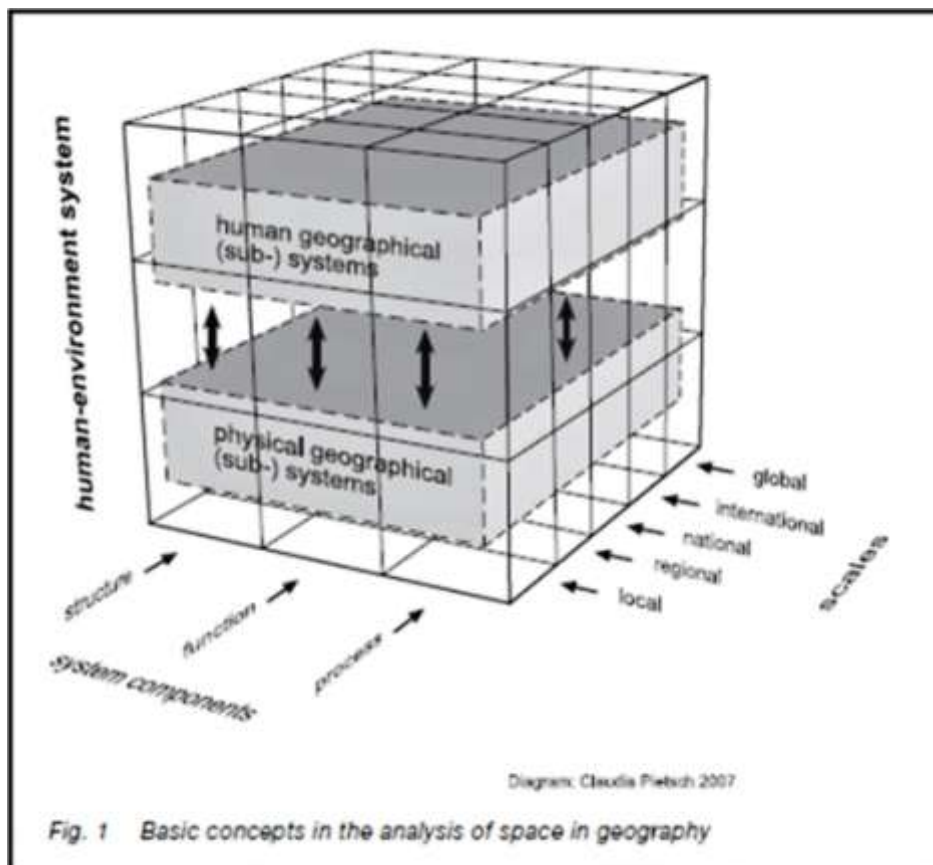
Zdroj: <http://www.learningandteaching.info/teaching/curriculum.htm> (Citace: e 17.1.2012)

Současná snaha v geografickém vzdělávání je vycházet z vytvořeného RVP základního vzdělávání (RVP ZV), z očekávaných výstupů. Tyto výstupy následně formulovat do indikátorů, které jsou hodnotitelné, jednoznačné a srozumitelné. K těmto indikátorům vytvořit ilustrativní úlohy, které jsou pro žáky 9. třídy srozumitelné, přiměřené a hodnotitelné.

Německý přístup v geografickém kurikulu

Jak si modelově představují geografii němečtí geografové, ze které pak vychází německé geografické vzdělávání, ukazuje Obrázek 47.

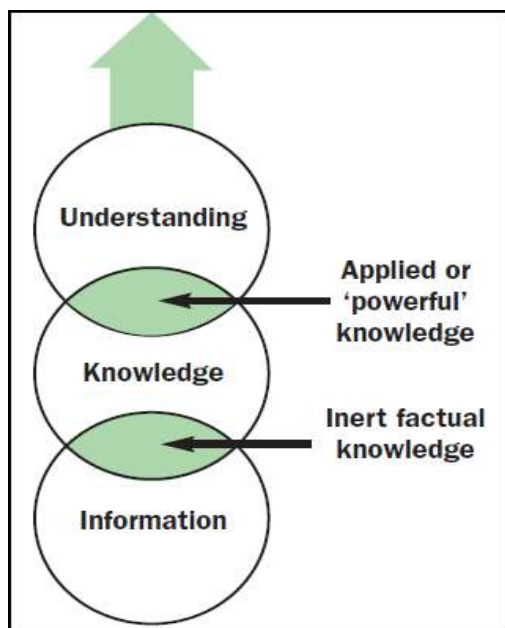
Z modelu je patrné, že v německém geografickém vzdělávání se propojují obě základní oblasti (fyzická a humánní), které tvoří humánně-environmentální systém. Zjednodušeně řečeno – systém lidí a prostředí. Druhým systémem je struktura – funkce – proces, což „odpoutává“ geografii/zeměpis od popisnosti a encyklopedičnosti a vede tento obor k vyšším kognitivním a znalostním patřím RBT. Třetím systémem je systém „měřítkový“ v rozsahu lokální – globální, doména neoddelitelně spjatá právě s geografii.

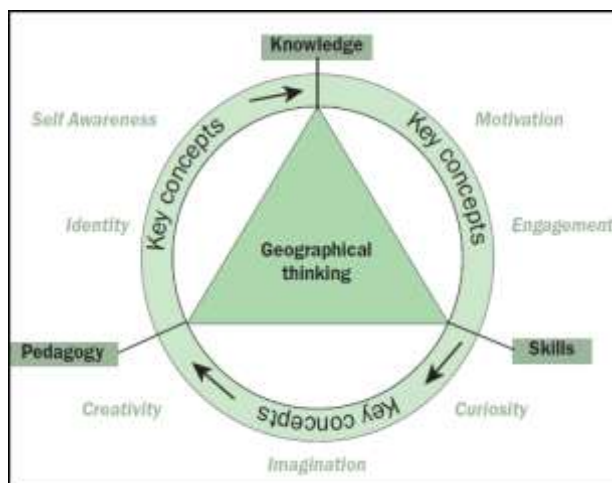
Obr. 47: Základní koncepty prostoru v geografii (Kulke 2007)

Anglický příklad

Anglický přístup vychází z geografického myšlení. V nejnovějším přístupu (Scoffham, 2011) vychází z faktografických a z aplikovatelných znalostí, přičemž jedny bez druhých se neobjedou. Pro pochopení je však nutná aplikovatelnost nebo jinak řečeno uplatnitelnost těchto vědomostí.

Obr. 48: Vztah informace, znalost a pochopení (Scoffham, 2011 p. 126)

Obr. 49: Geografické myšlení s hlavními koncepty, ve kterých se kombinují znalosti, dovednosti a pedagogika, a to v dynamickém vztahu (Scoffham, 2011 p. 129)

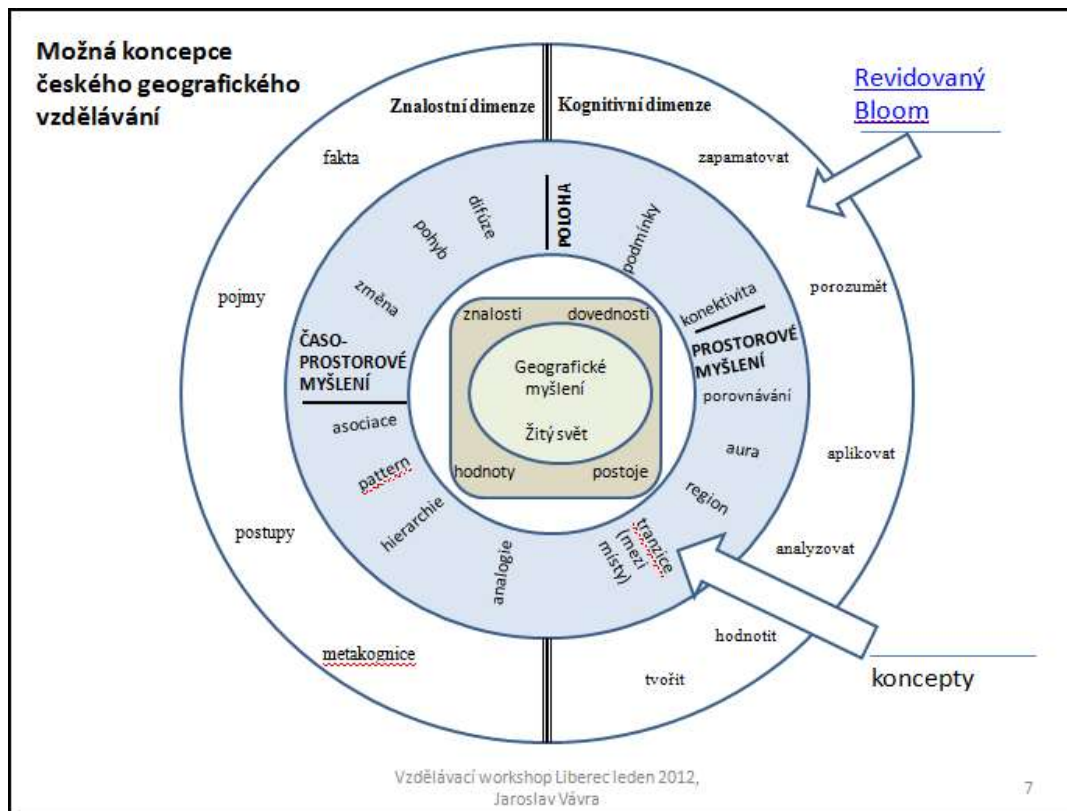
V geografickém myšlení se pak uplatňují koncepty, které jsou v dynamickém vztahu ke znalostem, dovednostem a pedagogice. Z těchto uvedených představ a myšlení je pak možné vytvářet geografické kurikulum. Tento postup pomáhá učiteli vybírat, co do geografického kurikula dát, případně naopak co dát pryč. Velmi významnou „triádou“ při vytváření kurikula je učitel-žák/student-geografie. Z těchto konstelací je pak možné vycházet z hodnocení výuky. Znamená to vědět, co učit, jak učit a koho učit a v jaké kvalitě.

Podle anglického a velšského ministerstva školství se děti v *Key Stage 1* (ve věku 5 – 7 let) mají učit geografickému popisu, rozvíjet jazykové dovednosti v pojmech jako jsou „silnice, řeka, kopec“, ale také třeba mapují hřiště, kde si hrají. V *Key Stage 2* (ve věku 7 – 11 let) začínají s tematickým studiem řek, počasí, osídlení a změn životního prostředí, i se studiem cizích zemí. V *Key Stage 3* (ve věku 11 – 14 let) se už seznamují s geografickou metodologií, pokračují se studiem cizích zemí a v tematickém studiu se seznamují se základy tektonických procesů, geomorfologických procesů, počasí a podnebí, s ekosystémy, obyvatelstvem, osídlením, hospodářstvím, ekonomickým rozvojem a s problémy životního prostředí. Více o obsahu anglického zeměpisu in: General Certificate of Secondary Education, což je „malá“ maturita.

Liberecký příklad

V libereckém geografickém vzdělávání klademe velký důraz na znalost revidované Bloomovy taxonomie (dále RBT, Anderson, et al., 2001), kterou aplikujeme pro stanovování úrovně vzdělávacích cílů (viz Vávra, 2011a). Používáme tohoto nástroje jednak v přípravě a v hodnocení výuky ve třídě, ale také v terénním cvičení. Studenti si následně uvědomují, že je nutné v přípravě a v samotné výuce se posouvat z nižší úrovně taxonomie do vyšších pater. Možný model vychází z klíčových kompetencí: vědomosti – dovednosti – hodnoty – postoje. Zvláště poslední dvě kategorie se nově uplatňovaly, a měly by se uplatňovat, v navrhovaných rámcových vzdělávacích programech, a jsou součástí „žitého světa“ (viz např. Heidegger, Merleau-Ponty, Habermas, Malpas a další). Právě v těchto kvalitách české geografické myšlení v geografického vzdělávání nejvíce zaostává za zahraničním geografickým

vzděláváním. V případě samotného vzdělávání je slabá matakognice, tedy znalosti žáka/studenta o znalostech.

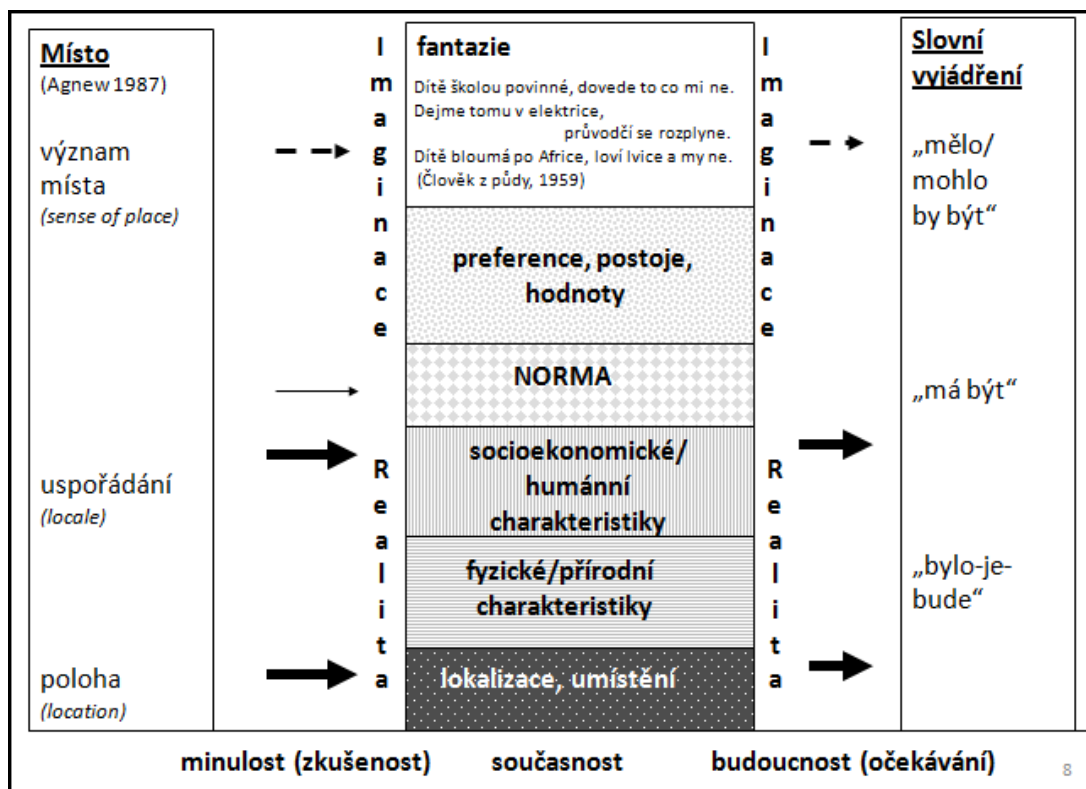

Obr. 50: Možná koncepce českého geografického vzdělávání (použito: Anderson, et al., 2001; Gersmehl, 2005)

Z výše uvedeného schématu vyplývá důraz na lokaci (polohu), prostorové myšlení a prostorově časové myšlení, které se vyznačuje změnami – pohybem – difúzí v čase a v prostoru (Gersmehl, 2005). Prostorové myšlení začíná či zahrnuje srovnávání (David 2005; Harapat, 1907) geografických objektů/jevů a dostává se k prostorovému uspořádání (*pattern*) a k asociacím.

Jak jsme ještě neřekli, významným konceptem, například v amerických geografických standardech (Bednarz, et al., 1994), je místo. Ve výše uvedeném schématu chybí, i když je v něm obsažené implicitně. Koncept místa využíváme v Liberci v terénní výuce, ve které se budoucí učitelé připravují na projektovou terénní výuku.

Studenti dostávají určité vzdělávací téma, např. řeku Nisu v Liberci, možnosti rekreace v Liberci, prostorovou etnicitu v Liberci a další podobná zadání, ke kterému si volí území v Liberci, a téma pak odborně a pedagogicky realizují a na cvičeních prezentují. Učí se pracovat v týmu a zároveň geograficky myslet v geografickém vzdělávání. V realizaci vzdělávacích projektů podporujeme otevřené konce (dopředu neurčené výsledky, ty přináší až vlastní terénní výzkum) a různé a odlišné pohledy na zkoumaný prostorový problém. Volená metodika vyplývá jednak z uvedeného následného obrázku (Obrázek 6), tak z možných dalších přístupů a metod, které si studenti volí a které se v jednotlivých vyučovaných předmětech na katedře geografie (případně v druhém oboru) dozívají. Studenti jsou vedeni k tomu, aby si vše ověřovali v terénu. Někteří jsou tímto přístupem tak silně ovlivněni, že pokračují v rozvíjení tématu ve své diplomové práci.

Obr. 51: Místo a jeho poznávání/poznání

Z výše uvedeného obrázku také vyplývá, že studenti musí brát v úvahu nejen stav v dané lokalitě, ale také přesah do minulosti, např. přes osobní zkušenost, studium regionální historie, a do budoucnosti, např. v podobě očekávání či záměrů. Velmi časté diskuse jsou nad srovnáváním územních plánů, transfer těchto plánů do reálu, rozhodování v územním řízení a další otázky, které se s touto problematikou objevují.

Tematizace v geografickém vzdělávání

Pokud se v geografickém vzdělávání mluví o tematizaci⁴, často bývá zaměňována za „názvy kapitol“. V čem je rozdíl? Použijeme charakteristiku od Gersmehla 2005. Ten přirovnává tematizaci k hudební skladbě, která prostupuje celou výukou, pomáhá ve výuce držet myšlenky a představy pohromadě. Takto chápaná kvalita napomáhá při kladení otázek a vytváří prostředí, ve kterém jsou zřejmé správné odpovědi. Gersmehl výslovně upozorňuje na rozlišování, co je tématické a co je topické (např. název diskusního tématu). Brojí proti rutinnímu oznámení tématu na začátku hodiny nebo psaní nadpisu hodiny. To podle něj naznačuje, že v takové hodině je učení založené na mechanickém opakování "přežvýkaných" názorů. A to je podle něj málokdy účinná výuka.

V americké geografickém vzdělávání, Witham Bednarz et al. 1994, se podobně jako v Chartě geografického vzdělávání, Haubrich 1994, objevují čtyři témata⁵: poloha, místo, pohyb (Gersmehl přidává k pohybu propojenost) a region. Místo bývá charakterizované přírodními a humánními kvalitami, které jsou v daném místě ve vzájemném vztahu. Pohyb pak charakterizuje změnu polohy, nebo je to proces, způsob a následek či následky pohybu. Region pak podle Gersmehla představuje propojení poloh/pozic, spojuje místa a propojuje je.

⁴ Máme zde na mysli tematizaci, jak ji prezentuje Patočka 2003, tedy udělat z něčeho předmět nového aktu mínění (str. 63)

⁵ Srovnej s Gersmehlem 2005, který vysvětluje přítomnost tématu „vzájemné vztahy společnost-prostředí“ jako politické rozhodnutí.

Pro českou školní realitu je reflexí Gersmehlovo tvrzení, že výuka bez témat přináší dva extrémů (Gersmehl doslova říká pasti): buď přílišnou generalizaci a nebo triviálnost. U prvního extrému se jedná o široké generalizace s pokusem logického náhledu na celý svět, u druhého pak jde o vršení stále ucelenějších seznamů fakt o místech, kdy se učitel bojí nějakou část (řekněme stát) vynechat.

Jak se těmito pastím vyhnout? Podle Gersmehla právě tím, že učitel nenapíše název tématu na začátku hodiny nebo použije tématu v přípravě hodin, což pomáhá vybírat obrázky, data, mapy, ale napomáhá to i přípravě testů. Doslova říká: téma napomáhá učiteli rozhodnout se.

Standardizace geografického vzdělávání

České geografické vzdělávání na standardy stále čeká. I když byl vydán v polovině 90. let Standard základního vzdělávání (MŠMT 1995) a Standard vzdělávání čtyřletého gymnázia (MŠMT 1996), nemůžeme o používání standardu geografického vzdělávání v pravém slova smyslu mluvit. Dokazují to například Herink a Tlach 1999, kteří v Základech zeměpisných znalostí jen doporučují jejich využití. Nelze uvedené znalosti využívat například jako hodnotící nástroj pro srovnání mezi třídami či školami!

Určitou nadějí se jevila reforma připravovaná Výzkumným ústavem pedagogickým v Praze při koncipování rámcových vzdělávacích programů (VÚP 2007). Abychom si ukázali konkrétně kvalitu hodnocených dokumentů, srovnáme je s americkými Standardy geografického vzdělávání z roku 1994 a navrhované reformy z roku 2009.

US Standard ve 12. ročníku (1994)	US Standard ve 12. ročníku (2009)	Český RVP GV (2007)
Trendy ve vývoji počtu obyvatel a v jeho prostorovém uspořádání (<i>pattern</i>).	Rozmístění obyvatelstva a hustota zalidnění ukazuje na roli lidí v měnící se tváři Země.	Hlavní rasová, etnická, jazyková, náboženská, kulturní a politická specifika s ohledem na způsob života a životní úroveň v kulturních regionech světa.

Tab. 3: Srovnání US Standardu ve 12. ročníku v roce 1994 a 2009 a očekávaného výstupu v rámcovém vzdělávacím programu gymnaziálního vzdělávání z roku 2007, Vávra 2009b

Rozdíl mezi hodnocenými kvalitami je zřejmý – jednoduchost, jednoznačnost, srozumitelnost ve prospěch zahraničního vzoru. Americký trend jde do zlepšení srozumitelnosti nejen pro odborníky, ale hlavně ve směru k veřejnosti (žáci a jejich rodiče).

Taxonomie vzdělávacích cílů (educational objectives)

K čemu je dobrá taxonomie vzdělávacích cílů (*educational objectives*)? Lze ji využít pro vlastní práci učitele? Je užitečná pro vytváření standardů?

Jednoduchá a stručná odpověď by byla: všude tam, kde potřebujeme rozlišovat obtížnost učiva (diferenciaci) a kde plánujeme a kontrolujeme dosažené výsledky výuky, například standardy vzdělávacích cílů.

Pro naše účely se budeme zabývat především Bloomovou taxonomií kognitivních cílů (Bloom, et al., 1956) a Andersonovou a Krathwohlovou (Anderson & Krathwohl 2001) revidovanou Bloomovou taxonomií (dále RBT), avšak není možné zcela pominout i vzdělávací afektivní cíle (Krathwohl, et al., 1964) a psychomotorické (Simpson, 1972; in: Fontana, 2003), a také novou taxonomii, se kterou přicházejí Marzano & Kendall (2007). Používání a využití taxonomie ukážeme na příkladech z českého geografického vzdělávání.

V českém vzdělávání Hudecová (2003) reaguje na revizi Bloomovy taxonomie Andersona a Krathwohla (2001) a informuje o ní českou odbornou veřejnost. Na Slovensku se dostala revidovaná Bloomova taxonomie do vládního dokumentu Vzdelávanie pre život (Gonda, a další, 2008).

Následující Tabulka 4 poskytuje srovnání jednotlivých oblastí vzdělávacích cílů od nejnižšího po nejvyšší hierarchický stupeň vybraných autorů.

<u>Kognitivní (1956)</u>	<u>Kognitivní (2001)</u>	<u>Afektivní</u>	<u>psychomotorické</u>
(Bloom, 1956)	(Anderson & Krathwohl, 2001)	(Krathwohl, Bloom and Masia (1964)	(Simpson, 1972), in: Fontana 2003)
<i>Hodnotové posuzování</i>	<i>Tvořit</i>	<i>Integrace hodnot v charakteru</i>	<i>Vytváření nových dovedností</i>
<i>Syntéza</i>	<i>Hodnotit</i>	<i>Integrovaní hodnot (organizace)</i>	<i>Přizpůsobování</i>
<i>Analýza</i>	<i>Analyzovat</i>	<i>Oceňování hodnoty</i>	<i>Automatizace složité dovednosti</i>
<i>Aplikace</i>	<i>Aplikovat</i>	<i>Reagování</i>	<i>Automatizace jednoduché dovednosti</i>
<i>Porozumění</i>	<i>Porozumět/chápat</i>	<i>Přijímání (vnímavost)</i>	<i>Řízené odezvy</i>
<i>Zapamatování</i>	<i>Zapamatovat</i>	-	<i>Zaměřenost</i>
-	-	-	<i>Vnímání</i>

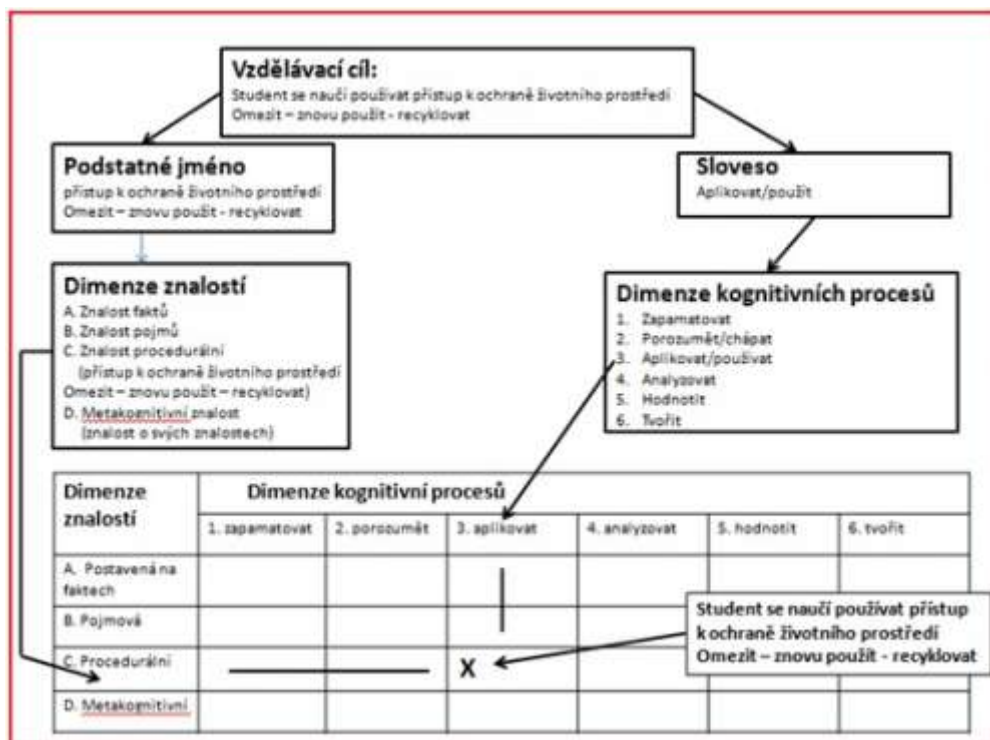
Tab. 4: Taxonomie vzdělávacích cílů vybraných autorů (nejnižší hierarchický stupeň je ve spodní části tabulky, upraveno podle Vávra 2006, str. 16)

Vzdělávací cíle jsou identifikovány činnostmi, postupem (slovesy) a výsledky, cíli (produkty). Pro výuku geografie tuto problematiku specifikuje Kühnlová (1999, str. 35-37) nebo obecně ve školní didaktice Kalhous & Obst (2002, str. 272-292). Obě práce používají ještě původní Bloomovu taxonomii kognitivních cílů z roku 1956.

Proč byla taxonomie kognitivních cílů zhruba po 50 letech revidována?

Jak uvádí Marzano & Kendall (2007, str. 8), původní taxonomie příliš zjednodušovala charakter myšlení a jeho vztah k učení. Bylo nutné jednorozměrný behavioristický model změnit na vícerozměrný model, který se více přibližuje konstruktivistickému charakteru. Nejproblematictější používání původního Bloomova modelu se jeví v posledních třech úrovních (analýza, syntéza a hodnocení). Marzano & Kendall (2007, str. 9) tvrdí, že původní Bloomova taxonomie nevykazuje soudržnost jak z logiky věci tak také z hlediska empirického. Citují Rohwera a Sloaneovou (1994), kteří poznamenávali v souvislosti s hierarchií: „*Struktura, o které se tvrdí, že je hierarchická, se podobá hierarchii.*“ (Rohwer and Sloane 1994, str. 47; in: Marzano & Kendall 2007, str. 9, původní zvýraznění). Přitom však Bloomova taxonomie má podle Marzana & Kendalla (2007, str. 11) své přednosti, a to v komplexnosti procesů, které se nemusí po dlouhou dobu měnit, a v široké obeznamenosti, která se naopak může v čase měnit. Podle Marzana & Kendalla platí, čím více je známá uvedená taxonomie, tím větší je pravděpodobnost, že dojde k její kritice. Jak jsme již uvedli, Anderson & Krathwohl (2001) přicházejí s revidovanou taxonomií, která má dvě hlavní dimenze/domény: doménu znalostí/vědomostí (*knowledge*) a doménu kognitivních procesů. Pokud se týká znalostí/vědomostí, autoři do nich zahrnují znalosti faktů (*factual knowledge*), pojmů (*conceptual knowledge*), postupů (*procedural knowledge*) a

co se dosud v českém vzdělávání nedoceňuje, metakognici (*metacognitive knowledge* - srovnávání vlastních znalostí s novými, viz výše konstruktivní zóna aktivity a „bridging“). Ve faktech a pojmech jsou znalosti ve shodě s Brunerovým strukturovaným uspořádáním vědomostí. Brunerovo uspořádání je doplněno generalizací (modely, teorie, principy). Do kognitivních procesů zahrnují Anderson & Krathwohl (2001): pamatovat si (*remember*), chápat/rozumět (*understand*), aplikovat (*apply*), analyzovat (*analyze*), hodnotit (*evaluate*) a tvořit (*create*). Při používání revidované taxonomie se pak nepracuje s hierarchickou škálou, ale s maticí, podle které se hodnotí jednotlivé vyučovací cíle, viz Obrázek 52.

Obr. 52: Jak se vzdělávací cíl klasifikuje v taxonomické tabulce (Anderson&Krathwohl 2001, str. 32)

Podrobnější členění kognitivních procesů v RBT ukazuje následující Tabulka 6.

Proces/Kategorie	Alternativní pojmenování	Vymezení a příklady
1. Pamatovat	Vybavovat si relevantní znalosti z dlouhodobé paměti	
1.1 rozpoznávat	Identifikovat	Lokalizovat znalost z dlouhodobé paměti, které jsou konzistentní s předloženým materiálem (např. rozpoznat údaje důležitých historických událostí)
1.2 vybavovat si	Opětovně vyvolávat z dlouhodobé paměti	Vybavit si relevantní znalost z dlouhodobé paměti (např. vybavit si údaje z důležitých historických událostí)
2. Porozumět	Konstruovat význam z výukových sdělení včetně orálních, psaných a grafických komunikací	
2.1 interpretovat	Zjednodušovat	Převádět z jedné formy prezentace např. numerické do

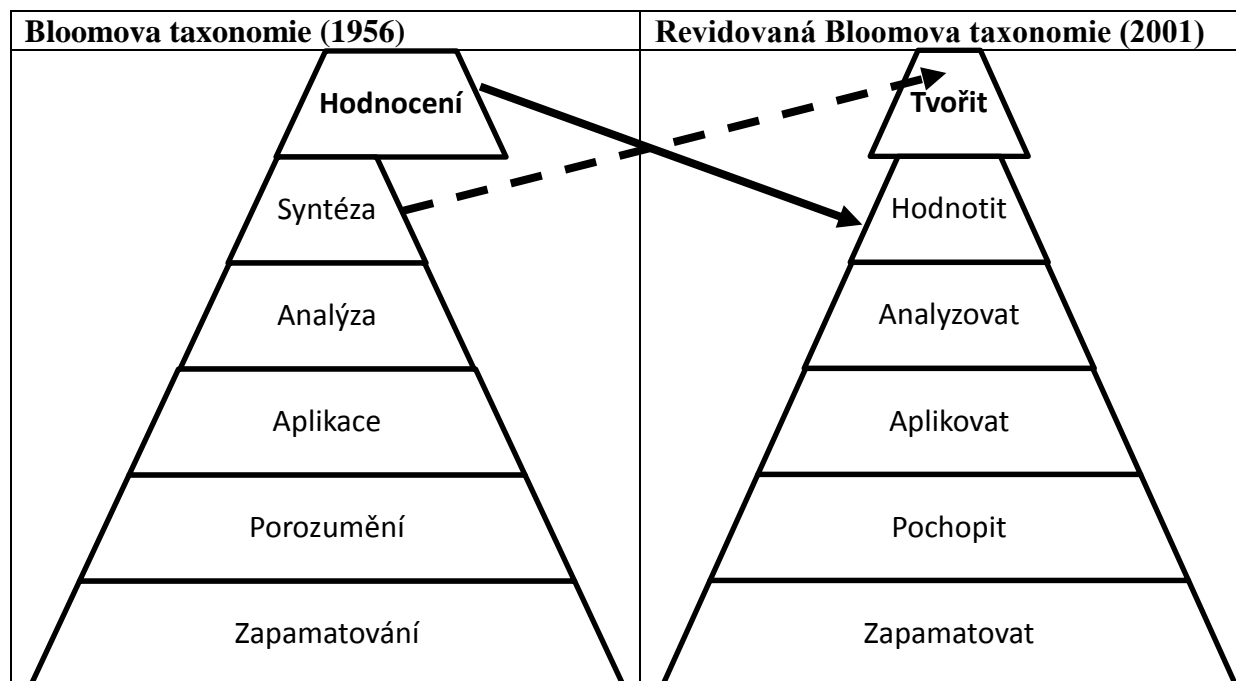
	Parafrázovat Představovat Vysvětlovat	jiné např. verbální (např. parafrázovat důležitá sdělení a dokumenty)
2.2 dávat příklady	Ilustrovat Doložit příkladem	Nalézt specifický příklad nebo ukázkou pojmu nebo principu (např. dávat příklady z různých malířských stylů)
2.3 klasifikovat	Kategorizovat Zařazovat	Určit, kam něco patří (např. klasifikovat pozorované nebo popisované případy mentálních poruch)
2.4 sumarizovat	Abstrahovat Zobecnovat	Abstrahovat obecné téma nebo hlavní myšlenky (např. psát krátká shrnutí událostí ukázaných na videu)
2.5 odvozovat	Vyvozovat závěry Extrapolovat Interpolovat Předpovídat	Vyvozovat logické závěry z předložených informací (např. při učení se cizímu jazyku odvozovat gramatické principy z příkladů)
2.6 srovnávat	Rozlišovat Mapovat Přiřazovat	Určovat shody mezi dvěma myšlenkami, objekty a podobně (např. srovnávat historické události se současnou situací)
2.7 vysvětlovat	Vytvářet modely	Vytvářet model systému příčin a následků (např. vysvětlovat příčiny významných historických událostí ve Francii v 18. stol.)
3. Aplikovat	Provést nebo použít určitý postup v dané situaci	
3.1 provádět	Uskutečnit	Použít postup ve známé úloze (např. dělit celé víceciferné číslo jiným celým číslem)
3.2 realizovat	Použít	Použít postup v neznámé úloze (např. určit, ve které situaci se dá použít druhý Newtonův pohybový zákon)
4. Analyzovat	Rozebrat celek do základních složek a určit, které části k sobě patří, jaká je celková struktura a jaký mají účel	
4.1 rozlišovat	Dělat rozdíly Rozeznávat Zaměřovat se Vybírat	Rozlišovat mezi relevantními a nerelevantními částmi nebo mezi důležitými a nedůležitými částmi ukazovaného celku (např. rozlišovat mezi relevantními a nerelevantními číselnými údaji ve slovní matematické úloze)
4.2 uspořádat	Nalézt soudržnost Integrovat Načrtnout Oddělit Strukturovat	Určit, jak prvky vyhovují nebo jak fungují v rámci struktury. (např. strukturovat důkaz v historickém popisu do důkazu pro a proti určitému historickému vysvětlování)
4.3 přisuzovat	Provést dekonstrukci	Určit názor, předsudek, hodnoty nebo zamýšlenou podstatu předkládaného materiálu (např. určit názor autora/autorky eseje vzhledem k jeho/jejímu politickému přesvědčení)
5. Hodnotit	Vytvářet hodnocení na základě kritérií a standardů	
5.1 kontrolovat	Uspořádat (aby se mohlo zkontrolovat) Zjišťovat Monitorovat Testovat	Zjistit rozpory nebo omyly v postupu nebo výsledku; určit, zdali proces nebo výsledek je vnitřně soudržný/konzistentní; určit účinnost zvoleného postupu (např. určit, zda badatelovy závěry vycházejí ze zjištěných dat)

5.2 kritizovat	Hodnotit	Zjistí nesoulad mezi výsledkem a vnějšími kritérii, určit, zda výsledek má vnější soudržnost/konzistenci; zjistit vhodnost postupu u daného problému (např. posoudit, která ze dvou použitých metod je lepší, pokud jde o řešení daného problému)
6. Tvořit	Skládat elementy dohromady tak, aby vytvořily koherentní nebo funkční celek; reorganizovat elementy do nového uspořádání/vzorců (<i>pattern</i>) či nové struktury	
6.1 generovat	Stanovovat hypotézy	Přijít s alternativními hypotézami, které jsou založeny na kritériích (např. stanovit hypotézy ve vztahu k pozorovanému jevu)
6.2 plánovat	Navrhovat	Vytvořit postup, který vede k úspěšnému vyřešení nějakého úkolu (např. vytvořit výzkumný text na dané historické téma)
6.3 budovat	Zkonstruovat	Přijít s novým výsledkem (např. vybudovat obydlí/domov s určitým záměrem)

Tab. 5.: Šest kategorií dimenze kognitivního procesu a příslušných devatenáct kognitivních procesů (Anderson&Krathwohl 2001, str. 31 s původními příklady)

Autoři Anderson & Krathwohl (2001) zdůrazňují u kognitivních procesů výraz v gerundiu (přibližně podstatné jméno slovesné), čímž chtějí upozornit na specifičnost příslušného kognitivního procesu. Z praktických důvodů se od originálu odchyľujeme a používáme činná slovesa (aktivita, proces), abychom odlišili proces od výsledku/ poznatku/cíle, což je vyjádřené podstatným jménem, viz **Obrázek 1**.

U Andersona & Krathwohla (2001) je nutné zdůraznit právě onu dvojí dimenzionalitu. Více o této revizi a jejím využití v českých RVP píše Hudecová (2003) z Výzkumného ústavu pedagogického v Praze. Ve svém příspěvku na semináři v Telči, říjen 2003, porovnává obě verze. Porovnatelné jsou právě jen v dimenzi kognitivních procesů, protože dimenze znalostí v původní taxonomii chybí. Ta byla prezentována v Brunerově modelu. V této dimenzi se zdůrazňují činnostní slovesa, tj. co žáci činí/dělají (mají činit/mají dělat). Chybou by bylo chápat revidovanou taxonomii jako jinak přeskupené hierarchické stupně v kognitivních procesech, kde v nové verzi nejvýše stojí „tvořit“ místo „hodnotit“, viz Obrázek 53.

Obr. 53: Bloomova taxonomie kognitivních vzdělávacích cílů, původní a revidovaná

Lze říci, že nejednoznačnost provází taxonomii po celou dobu jejího používání. Byl to také důvod její revize. Avšak její určitá jednoduchost a použitelnost v praxi je její výhodou, která ji stále ve vzdělávání/ve školách udržuje. V našem případě nám pomůže analyzovat vzdělávací cíle v geografické edukaci a pomůže nám pozvednout geografické vzdělávání z popisného a encyklopedického charakteru.

Marzano & Kendall (2007, str. 11) přicházejí s novou taxonomií vzdělávacích cílů. Jejich model chování (*Model of Behavior*), který je zaměřený na žáka samotného, jeho „dimenzi“, jeho rozhodování „jít do toho“, chtít se vzdělávat. Jedná se o žákův systém metakognitivní, ve kterém si stanovuje cíle a strategie, dále kognitivní systém, ve kterém zpracovává relevantní informace. Záměrně používáme vzdělávací cíle, protože jeden ze záměrů Marzana & Kendalla (2007) bylo integrovat kognitivní, afektivní a psychomotorické cíle do jednoho modelu (viz Tabulka 6).

Z předloženého modelu vyplývá, že vychází z předešlých „osvědčených“ a dostatečně známých taxonomií vzdělávacích cílů (Bloom 1956, Krathwohl 1964, Anderson 2001 a další). Využívá domény znalostní (informace, mentální a psychomotorické procesy). Systémy myšlení z Andersona (2001) člení do více úrovní, kognitivní na obnovované, pochopené, analyzované a používané, dále následuje metakognitivní systém a systém „přemýšlení o sobě“ (*self-system*), tak jak jsme již uváděli výše.

Taxonomické úrovně	Systémy myšlení	Domény znalostí
Úroveň 1	Obnovování (<i>Retrieval</i>)	I Informace
Úroveň 2	Pochopení (<i>Comprehension</i>)	II Mentální postupy
Úroveň 3	Analýza (<i>Analysis</i>)	III Psychomotorické postupy
Úroveň 4	Používání znalostí (<i>Knowledge Utilization</i>)	
Úroveň 5	Matakognice (<i>Metacognition</i>)	

Úroveň 6	Přemýšlení o sobě (<i>Self-system Thinking</i>)	
----------	---	--

Tab. 6: Nová taxonomie a tři domény znalostí (Marzano&Kendall 2007)

Pro přehlednější a srozumitelnější využití taxonomie použijeme příklad z geografického vzdělávání. Jde o informace, které zahrnují různé lokality, s různými přírodními a humánními jevy. To vše má vliv na rozvoj regionu. V rámci mentálních postupů to znamená vědět například jak číst a používat vrstevnicovou mapu, nebo jak číst a používat politickou mapu. V rámci psychomotorických postupů to znamená umět tuto mapu vytvořit i tím, že si tvůrce přímo v terénu shromáždí informace a udělá si představu o tomto terénu (role zeměměřiče). Odlišnost tohoto modelu od Andersonovy taxonomie dokumentují Marzano & Kendall (2007, str. 14) na příkladu, použitého výše: „*student se naučí používat/aplikovat šetrný přístup, který se používá v ochraně životního prostředí – zmenšit objem-opakovaně používat-recyklovat*“. V Nové taxonomii (Marzano & Kendall, 2007) bude tento cíl zařazený do analytických aktivit v rámci systémů kognitivních procesů, a bude zařazený do informací v rámci typů znalostní domény.

K čemu jsou taxonomie vzdělávacích cílů?

V učitelově praxi mají taxonomie následující významy (podle Marzano & Kendall, 2007, str. 14-15):

- pomáhají vytvořit vzdělávací cíle nebo je pomáhají klasifikovat;
- vytvářejí pomůcku/rámec pro hodnocení vzdělávacích cílů;
- vytvářejí rámec pro navrhované celostátní a místní standardy, kterým rozumí také žáci/studenti; dodáváme, že i rodiče a laická veřejnost;
- je to rámec pro navrhování kurikula;
- je to rámec pro kurikulum, které vede k rozvoji myšlení (odpoutání od drilu a tupého procvičování, který však na určité úrovni poznávání/vzdělávání musí být, behavioristický přístup).

Marzano & Kendall (2007, str. 16) vysvětlují rozdíl mezi modelem/teorií, kam řadí svůj model, a rámcem (*framework*), kam řadí i RBT. Model či teorie podle nich pomáhá uživateli pochopit a predikovat jevy. Rámec je volnějším uspořádáním principů, které charakterizují daný jev, ale nemusí nezbytně umožňovat predikci jevů. Bloomova taxonomie je tak podle Marzana & Kendalla rámcem, který charakterizuje šest obecných kategorií a pomáhá tak edukátorům pochopit mnohotvárný charakter výuky.

Nová taxonomie (Marzano & Kendall 2007) je podle jejich autorů modelem nebo teorií, protože usiluje o predikci, například specifického chování ve specifických podmínkách, nebo pochopit a rozumět představám jednotlivce o rozhodování chtít se učit, o jeho motivaci.

Co mají obě taxonomie shodné? Anderson (2001) a Marzano (2007) zdůrazňují rozvoj chování žáka a rozvoj obsahu. Marzano & Kendall (2007, str. 17) citují Tylera (1949), který tvrdil při stanovování vzdělávacích cílů:

„*Nejužitečnější formou při stanovování vzdělávacích cílů je vyjádřit tyto cíle tak, aby určovaly chování, které se má rozvíjet u žáka, a aby určovaly obsah ..., ve kterém dosažené chování má fungovat*“ (str. 30; in: Marzano & Kendall 2007, str. 17).

Pasch et al (2005, str. 46) tento Tylerův princip specifikují ve třech kategoriích cílů:

- cíle, které žákům pomáhají pochopit a zvládnout důležité učivo (obsah) některého ze školních předmětů (třeba zeměpisu);
- cíle, které souvisejí se současnými potřebami společnosti, v níž žáci žijí;
- cíle, které souvisejí s osobními potřebami a zájmy žáků.

Pro potřeby geografické výuky, kde vzdělávací obsah je velmi dynamický a v některých faktech (např. politických) měnlivý, se jeví jako velmi užitečný cíl zaměřený na aktuálnost a současné potřeby společnosti. Na základě studia geografických očekávaných výstupů je nutné zdůraznit, že je v českém geografickém vzdělávání malé uplatňování cílů, které jsou zaměřené na osobní potřeby a zájmy žáků (matakognitivní cíle).

Jak pracovat s revidovanou Bloomovou taxonomií?

Znovu opakujeme, že klíčová jsou činná slovesa, která určují zařazení očekávaného výsledku do příslušné kategorie. Uvedeme si příklady z oboru geografie (RVP ZV, obor geografie), kde jsme vybrané očekávané cíle podrobili analýze na základě RBT (Anderson & Krathwohl 2001). Analýzu provádělo 24 studentů učitelství na FP Technické univerzitě v Liberci na podzim 2010.

Příklad 1: Žák rozlišuje zásadní přírodní a společenské atributy jako kritéria pro vymezení, ohraničení a lokalizaci regionů světa. Zařazení do revidované Bloomovy taxonomie podle studentů učitelství TU v Liberci (n=24, podzim 2010)

Dimenze znalostí	Dimenze kognitivních procesů						Celkem
	zapamatovat	porozumět	aplikovat	analyzovat	hodnotit	tvorit	
faktů	5	5	0	0	1	0	11
pojmu	1	2	0	4	0	0	7
postupů	0	1	0	3	1	0	5
metakognice	1	0	0	0	0	0	1
Celkem	7	8	0	7	2	0	24

Klíčové činné sloveso je "rozlišovat". To je již myšlenková operace, která je výše než pouhé vyvolávání z dlouhodobé paměti. Přesto se dá říci, že takto použité sloveso není chápáno respondenty shodně. Větší skupina jej chápe jako "zařazovat" nebo "dát do kontrastu", což patří do úrovně „porozumět“. Další menší skupina chápe činné sloveso "rozlišovat" jako "vymezovat", "oddělovat" (viz i uvedený výsledek) a pak se dostává do kategorie „analyzovat“.

V porozumění respondenti spíše chápali vědomostní dimenzi v úrovni „faktů“, v analýze v úrovni „pojmu“ či „procesů“. Nutno zdůraznit, že se pohybujeme v úrovni představ, zamýšleného kurikula. Může zde hrát také velkou roli nahodilost. V každém případě se respondent bez dlouhého rozmýšlení "přihlašuje" k úrovni nastaveného cíle. V realizované výuce pak může nastat dvojí pohyb ve výsledku (vynecháme situaci, kdy se bude držet prezentované možná reprezentované úrovně, protože podvědomě vnímá, že čím výše je v hierarchii, tím lépe):

- z analýzy sklouzne do faktografie a encyklopedičnosti, s případným přesahem do porozumění;
- ze zapamatování faktů začne respondent se žáky pracovat s pojmy, které použije v jednoduché analýze.

Z uvedeného příkladu vyplývá, že je nutné volit slovesa, který by byla standardizovaná (do určité míry) a výsledek pokud možno krátce (co nejméně slov) formulovaný a srozumitelný. Velmi důležitá je pak samotná realizace tohoto cíle. Je třeba zdůraznit, že tento cíl explicitně nevyjadřuje žádnou metakognitivní úroveň ani tvořivost.

Příklad 2 Žák porovnává a přiměřeně hodnotí polohu, rozlohu, přírodní, kulturní, solečnské, politické a hospodářské poměry, zvláštnosti a podobnosti, potenciál a bariéry jednotlivých světadílů, oceánů, vybraných makroregionů světa a vybraných (modelových) států. Zařazení do revidované Bloomovy taxonomie podle studentů učitelství TU v Liberci (n=24, podzim 2010)

Dimenze znalostí	Dimenze kognitivních procesů						Celkem
	zapamatovat	porozumět	aplikovat	analyzovat	hodnotit	tvorit	
faktů	0	4	1	0	1	0	6
pojmu	0	6	1	1	2	0	10
postupů	0	1	2	1	3	0	7
metakognice	0	0	0	1	0	0	1
Celkem	0	11	4	3	6	0	24

Tento příklad obsahuje snad všechny "nešvary", které očekávaný výsledek může mít. Je příliš dlouhý, výsledek/cíl obsahuje snad všechno, co můžeme v geografii nalézt. Objevují se zde dvě činná slovesa odlišné úrovně kognitivních procesů, která mohou učitele znejistit, čeho vlastně má dosahovat. Pokud všechno, pak je to honba za mnoha zajíci. Také to respondenti svými odpověďmi naznačují. Prakticky se pohybují v celé ploše matrice (s výjimkou extémů). V matici se objevují dvě koncentrace - porozumění pojmu a hodnocení postupů. Konkrétně tento očekávaný výstup volá po revizi. Ale takových „poklesků“ je v uvedeném dokumentu v uvedeném oboru k nalezení více.

A jaké bylo celkové hodnocení všech očekávaných výstupů v RVP ZV v oboru geografie?

	Základní vzdělávání	Gymnaziální vzdělávání
Dimenze znalostí		
A. fakta	8	5
B. pojmy	7	14
C. procesy	11	19
D. metakognice	1	1
Celkem očekávaných výstupů	27	39
Dimenze kognitivních procesů		
1. zapamatovat	1	2
2. porozumět	10	13
3. aplikovat	3	0
4. analyzovat	1	8

5. hodnotit	12	14
6. tvořit	0	2
Celkem očekávaných výstupů	27	39

Tab. 7: Expertní hodnocení všech očekávaných výstupů oboru geografie v RVP ZV (2007 a RVP GV (2007)

Pozn.: vlastní hodnocení

K výsledkům, které jsou v Tabulce 7 musíme přistupovat velmi opatrně. Je to hodnocení autora, které sice vychází z vlastních dlouholetých zkušeností, avšak důležité je vícečetné zastoupení respondentů, více pohledů. Dále je nutné zdůraznit, že hodnotíme oficiální RVP (záměrné), které se může a určitě liší od školních vzdělávacích programů. Další úskalí tohoto hodnocení je rozdíl mezi záměrným a realizovaným kurikulem. Přesto lze najít výrazné vymezení výsledků, které potvrzuje praxe.

Očekávané výsledky se koncentrují v kognitivních procesech ZV a GV do porozumění a hodnocení. Jako podhodnocené se jeví zapamatování. Může však být realizované ve výuce v postupnosti k vyšším hierarchiím v této taxonomii. Chybí tvořivost (jinak řečeno činná slovesa, která vedou k tvořivosti)

V dimenzi znalostí/vědomostí lze předpokládat, že stojí na naučených faktech. Avšak v předloze téměř chybí explicitně vyjádřená metakognice.

Již jsme uvedli, že obě taxonomie, Andersonova (2001, RBT) a Marzanova (2007) se liší v tom, že Marzanova Nová taxonomie vychází z kritiky RBT a zahrnuje všechny tři taxonomie vzdělávacích cílů, Andersonova RBT je více zaměřena na kognitivní cíle, přičemž metakognitivní znalost tvoří jakýsi most/svorník mezi kognitivními a afektivními cíli. Podle Marzana & Kendalla (2007, str. 18) Andersonova RBT trpí v případě metakognitivní znalosti nejasným vymezením. Výše uvedení autoři poukazují na to, že metakognitivní znalost jako kategorie nemá v Andersonově RBT stejné postavení jako tři další kategorie.

Rozdíl mezi oběma kategoriemi, tedy RBT (Anderson, et al., 2001) a Novou taxonomií podle Marzana & Kendalla (2007, str. 18) je také v samotném vrcholu hierarchie, kde u Andersonovy taxonomie chybí jakékoliv poměření, jak se žák zapojil/angažoval, jak je motivovaný v dosahování vzdělávacích cílů. Tento aspekt je v Andersonově taxonomii podle Marzana skryt v metakognitivní znalosti.

Místo závěru

V naznačené (a pouze naznačené) problematice jsme upozornili na vymezení a důležitost geografického vzdělávání, které by nemělo být jen doménou „regionálního“ školství, ale také i v terciálním vzdělávání, zvláště pak na bakalářské úrovni jako „základní předmět“ či v rámci „úvodu do studia“ nejen v geografickém studiu.

Naznačili jsme a v následujícím seznamu dáváme otázky, které by mohly vzbudit zájem k diskusi:

- Je třeba v geografickém vzdělávání brát v úvahu vývojové/spirální kurikulum? Pokud ano, jak je aplikovat, v jaké podobě? Mělo by geografické kurikulum zahrnovat i terciální úroveň?
- Nastala doba pro revizi českého geografického kurikula? Pokud ano, jaké postupné kroky učinit?
- Trvat na „složkové“ podobě školního zeměpisu nebo jej tematizovat? Nebo volit jiný přístup? Jaký?

- Je potřebná standardizace českého geografického vzdělávání nebo volit jiný přístup? Jaký?

Použitá literatura

- ANDERSON, L. W. and KRATHWOHL, D. R. 2001. A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessing. Addison Wesley Longman, Inc., 302 s.
- ANITEI, S. (2007): Did Marco Polo Discover America 200 Years Before Columbus? History. [Online] Softpedia, 8 9, 2007. [Cited: 12 30, 2008.] <http://news.softpedia.com/news/Did-Marco-Polo-Discovered-America-200-Years-Before-Columbus-62347.shtml>.
- ANZENBACHER, A. (1991): Úvod do filozofie. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 305 s.
- ATHERTHON, J.S. (2010): Learning and Teaching; Curriculum. Learning and Teaching. [Online] 22 May 2010. [Cited: 7 July 2010.] the Handbook for the PGCE/Cert. Ed. programme at the University of Bedfordshire. <http://www.learningandteaching.info/teaching/curriculum.htm>.
- BALDERSTONE, D. (2006): Secondary Geography Handbook. Sheffield : Geographical Association, 540 s.
- BLOOM, B. S. (1956): Taxonomy of Educational Objectives. The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive Domain. New York : David McKay Company, Inc., 207 s.
- BRABEC, F, A DALŠÍ (1982): *O novom chápaní výchovy a vzdelávania na stredných školách. Zemepis pre stredné školy. študijné texty na prípravu pedagogických pracovníkov.* Monika Gúčiková (ed.) Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1982. str. 420. Schválilo Ministerstvo školstva SSR dňa 11.11.1982, pod číslom 15696/1982-23 ako študijný text na prípravu pedagogických pracovníkov na nové chápanie obsahu a metód vzdelávania na stredných školách.
- BRUNER, J. (1960, 1977): The Process of Education. A Landmark in Educational Theory. Twenty-seventh printing, Harvard University Press, 97 s.
- CRESSWELL, T. (1996): In place/out of place: geography, ideology and transgression. [Online] JSTOR by The Royal Geographical Society (with the Institute of British Geographers, New Series, Vol. 22, No. 1 (1997), s. 136-7, 1996. [Cited: 26 October 2006.] [http://links.jstor.org/sici?sici=00202754\(1997\)2%3A22%3A1%3C136%3A1POPGI%3E2.0.CO%3B2-F](http://links.jstor.org/sici?sici=00202754(1997)2%3A22%3A1%3C136%3A1POPGI%3E2.0.CO%3B2-F).
- CRESSWELL, T. (2004): Place. A Short Introduction. Oxford : Blackwell Publishing, 155 s.
- CRESSWELL, T. (2005): Place. In: Cloke, P. et al. (eds.) *Introducing Human Geographies.* Abingdon : Hodder Arnold, s. 485-494.
- CRESSWELL, T. (2008): Place: encountering geography as philosophy. *An International Journal Geography.* Autumn 2008, Vol 93 Part 3, s. 132-139.
- CRESSWELL, T. (2009): Place. In: Kitchin, R. and Thrift, N. [eds.]: *International Encyclopedia of Human Geography.* Oxford : ELSEVIER Ltd, Vol. VIII, s. 169-177.
- DAVID, K. (1905): *Jak vyučovati zeměpisu s oporou nových čítanek. (Učivo o říši Rakousko-uherské ve škole obecné i měšťanské).* 2. vydání. Velké Meziříčí : Nakladatelství Alois Šašek, 1905. str. 180. Sv. Část I. Země Koruny české, Podrobné vypracované příspěvky k vyučování zeměpisu na základě nových čítanek Jursových pro školy obecné.
- DAVIDSON, D. (2001): *Subjective, Intersubjective, Objective.* Oxford : Oxford University Press, 2001. p. 237. ISBN 978-0-19-823753-2.
- DOWNS, R. et al. (2009): *Geography for Life, 2nd Edition.* National Geography Standards. National Council for Geographical Education. [Online] June 12, 2009. [Cited: July 10, 2009.] http://www.ncge.org/files/public/draft_standards_review2.pdf.

- ENTRIKIN, J. N. (1991): *The Betweenness of Place: Towards a Geography of Modernity*. Baltimore : The Johns Hopkins University Press. 195 s.
- FIEN, J., GERBER, R. a WILSON, P. (1984): *The Geography Teacher's Guide to the Classroom*. South Melbourne : The Macmillan Company of Australia PTY Ltd., 1984. str. 317. ISBN 0 333 356600 8.
- GERSMEHL, P. (2005): *Teaching Geography*. New York : The Guilford Press, 278 s.
- GONDA, P. a další (2008): *Vzdelávanie pre život. Reforma školstva ve spoločenskom kontexte*. Bratislava : Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, 2008. str. 84. ISBN 978-80-89121-13-7.
- HARAPAT, J. (1907): *Rozpravy zeměpisné. Hledě zvláště k cíli a účelu, k obsahu i rozsahu, k osnovám, metodám a pomůckám, jakož i k historickému vývoji vědy a učby zeměpisné*. Praha : Nákladem "Dědictví Komenského", tiskem Ladislava Grunda, 1907. str. 290. Díl I.
- HARDWICK, S. W. and HOLTGRIEVE, D. G. (1996): *Geography for Educators. Standards, Themes and Concepts. 2nd Edition*. New Jersey : Prentice-Hall, Inc. A Pearson Education Company, 355 s.
- HATCH, R. A. 1998. Plato's Myth of the Cave. *History of Science. Study Guide*. [Online] 1998. [Cited: December 20, 2008.] http://www.clas.ufl.edu/users/rhatch/HIS-SCI-STUDY-GUIDE/0020_platoMythOfCave.html.
- HAUBRICH, H. (ed.): *International Charter on Geographical Education*. Freiburg : Commission on Geographical Education, IGU/UGI, 1994. proclaimed by IGU, Commission Geographical Education, Washington 1992.
- HEIDEGGER, M. (1996): *Bytí a čas*. OIKOYMENH, 490 s.
- HARAPAT, J. (1907): *Rozpravy zeměpisné. Hledě zvláště k cíli a účelu, k obsahu i rozsahu, k osnovám, metodám a pomůckám, jakož i k historickému vývoji vědy a učby zeměpisné*. Praha : Nákladem "Dědictví Komenského", tiskem Ladislava Grunda, 1907. str. 290. Díl I.
- HERINK, J. (2009): *Geografie: její postavení a pojetí v národních kurikulech ve světě – shrnutí, závěry a doporučení. Metodický portál RVP*. [Online] 6. únor 2009. [Citace: 20. listopad 2009.] <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/ZVFD/2920/GEOGRAFIE-JEJI-POSTAVENI-A-POJETI-V-NARODNICH-KURIKULECH-VE-SVETE-%E2%80%93-SHRNUTI-ZAVERY-A-DOPORUCENI.html>. ISSN: 1802-4785.
- HERINK, J. a TLACH, S. (1999): *Základy zeměpisných znalostí. Sbirka úloh k sestavování testů, k procvičování a ověřování učiva zeměpisu podle Standardů základního vzdělávání pro 6.-9.ročník*. Nakladatelství České geografické společnosti, 70 s.
- HYNEK, A. (2000): *Vzdělávání zeměpisem. Školní vzdělávací programy*. [Online] 2000. [Citace: 9. říjen 2006.] <http://svp.muni.cz/ukazat.php?docId=226>.
- HYNEK, A. (2002): *Výzvy helsinského symposia IGU pro české geografické vzdělávání*. [editor] Bohumír Janský. *Geografie*. Prosinec 2002, Ročník 107, číslo 4., stránky 396-406.
- HYNEK, A. (ed.). (2005): *US Geography Standards. Školní vzdělávací programy*. [Online] 2005. [Citace: 15. červen 2009.] <http://svp.muni.cz/ukazat.php?docId=230>.
- CHORLEY, R. J. and HAGGETT, P. (1968): *Models in Geography*. London : Methuen, 1968. p. 468. ISBN 0416296300.
- KENT, A. (2000): *Reflective Practice in Geography Teaching*. London : Paul Chapman Publishing Ltd, s. 305.
- KULKE, E. (ed.). 2007. *Educational Standards in Geography for the Intermediate School Certificate. DGfG - Deutsche Gesellschaft für Geographie e.V.* [Online] Deutsche Gesellschaft für Geographie, 2007. [Cited: 22 December 2008.] http://www.geographie.de/docs/geography_education.pdf.
- LAMBERT, D. and BALDERSTONE, D. (2000): *Learning to Teach Geography in the Secondary School. A Companion to School Experience*. Abingdon : RoutledgeFalmer, 480 s.

- MALPAS, J. (1998): Finding Place: Spatiality, Locality, and Subjectivity. In: Light, A. and Smith, J. (eds.): *Philosophy and Geography III. Philosophies of Place*. Oxford : Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Vol. III, 1, s. 21-43.
- MALPAS, J. E. (1999): *Place and Experience. A Philosophical Topography*. Cambridge : Cambridge University Press, 218 s.
- MALPAS, J. (2008): *Heidegger's Topology: being, place, world*. Cambridge : Massachusetts Institute of Technology, 410 s.
- MARZANO, R. J. and KENDALL, J. S. 2007. *The New Taxonomy of Educational Objectives*. London : Corwin Press, A SAGE Publications Company, 2007. p. 194. ISBN 1-4129-3629-2.
- MŠMT (1995): Standard základního vzdělávání. č.j. 20819/95-26, ze dne 22.8.1995, MŠMT. Praha : Věstník MŠMT, sešit 9/1995. <http://www.msmt.cz/vzdelavani/standard-zakladniho-vzdelavani-cj-20819-95-26-ze-dne-22-8-1995-zverejnen-ve-vestniku-msmt-sesit-9-1995>.
- MŠMT (1996): Standard vzdělávání ve čtyřletém gymnáziu. MŠMT. Praha : Věstník MŠMT, sešit 4/1996.
- PATOČKA, J. (2003): *Úvod do fenomenologické filozofie*. Praha : OIKOYMENH, 190 s.
- PIAGET, J. a INHELDEROVÁ, B. (2007): *Psychologie dítěte*. Praha : Portál, 145 s.
- PÍŠOVÁ, M., KOSTKOVÁ, K. a JANÍK, T. (eds.). 2011. *Kurikulární reforma na gymnáziích. Případové studie tvorby kurikula*. Praha : Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2011. str. 306. ISBN 978-80-87000-81-6.
- PLUSKAL, M. (1996): *Teorie tvorby učebnic a metody jejich zhodnocení*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1996. Habilitační práce.
- PRŮCHA, J. (1998): *Učebnice: teorie a analýza edukačního média. Příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*. Brno : Paido, 1998. str. 150. ISBN 80-85931-49-4.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E. a MAREŠ, J. (2003): *Pedagogický slovník*. [editor] Dominik Dvořák. 4., aktuální vydání. Praha : Portál, 2003. str. 320. ISBN 80-7178-772-8.
- PLATÓN (1993): *Ústava*. Praha : Nakladatství Svoboda, 525 s.
- RELPH, E. (1976): *Place and Placelessness*. London : Pion, 155 s.
- RINSCHÉDE, G. (2005): *Geographiedidaktik*. Paderborn : Verlag Ferdinand Schöningh GmbH, 515 s.
- ROBERTS, M. (2003): *Learning through Enquiry. Making sense of geography in the key stage 3 classroom*. Sheffield : The Geographical Association, 2003. str. 212. ISBN 978-1-84377-095-4.
- ROBERTS, M. (2006): Geographical enquiry. [book auth.] David Balderstone (ed.). [ed.] Rose Pipes. *Secondary Geography Handbook*. Sheffield : Geographical Association , 2006, 9, pp. 90-105.
- ROBERTS, M. (2009): Investigating geography. *Geography*. Vol 94 Part 3, Autumn 2009, pp. 181-188.
- ROBERTS, M. (2010): Geographical enquiry. *Teaching Geography*. 2010, Vols. Volume 35, Number 1, Spring 2010, pp. 6-9.
- ŘEZNÍČKOVÁ, D. 2009. The Transformation of Geography Education in Czechia. *Geography - Journal of Czech Geographic Society*. December 2009, Vol. 114, No. 4, str. 316-331.
- SPALOVÁ, K. (1931): *Metodika zeměpisu*. 2. nové upravené vydání. Velké Meziříčí : Nakladatství Alois Šašek, 1931. str. 185.
- TUAN, Y.-F. (1974): Space and Place: Humanistic Perspective. In: Agnew, J. (eds.): *Human Geography. An Essential Anthology*. Oxford : Blackwell Publishers, s. 444-457.
- TUAN, Y.-F. (1977): *Space and Place. The perspective of Experience*. Minneapolis : The Regents of the University of Minnesota, 230 s.

- TURKOTA, J. a další (1980): *Základy všeobecné didaktiky geografie*. Jozefa Tarábková (ed.) 1. vydání. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladatelství, 1980. str. 260.
- VÁGNEROVÁ, M. (2008): *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. [editor] Renata Čámská. Dotisk 1. vydání. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2008. str. 470. SBN 978-80-246-0956-0.
- VÁVRA, J. (2006): Didaktika geografie I: Od vzdělávacího programu k vyučovací hodině v zeměpisu na ZŠ, na příkladu tématu Světový oceán. Učební texty. Liberec : Technická univerzita v Liberci, 92 s.
- VÁVRA, J. (2009a): Princip spirálového osvojování a vzestup učiva. [CD] In: Poštolka, V. (ed.): Geodny 2008, Liberec : Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická.
- VÁVRA, J. (2009b): Revize amerických Standardů geografického vzdělávání v roce 2009. Může české učitele zeměpisu inspirovat? RVP Metodický portál, Základní vzdělávání. [Online] 21. říjen 2009. [Citace: 25. říjen 2009.] <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/6375/REVIZE-AMERICKYCH-STANDARDU-GEOGRAFICKEHO-VZDELAVANI-V-ROCE-2009-MUZE-CESKE-UCITELE-ZEMEPISU-INSPIROVAT.html/>
- VÚP (2007): Rámcový vzdělávací program pro gymnázia. Praha : Výzkumný ústav pedagogický, 100 s.
- VÚP (2007): Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha : Výzkumný ústav pedagogický, 126 s.
- VYGOTSKY, L. S. (1978): *Mind in Society. The Development of Higher Psychological Processes*. President and Fellows of Harvard College, 159 s.
- WAHLA, A. (1983): *Strukturní složka učebnic geografie*. Praha : SPN, 1983. str. 83. Sv. Spisy pedagogické fakulty v Ostravě ; Sv. 48/1983.
- WAHLA, A. (1999): Sekce geografického vzdělávání. Česká geografická společnost. Zápis z výboru sekce. *Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje*. [Online] 1999. [Citace: 16. August 2010.] <http://www.osu.cz/katedry/ksg/sekce.htm>.
- WITHAM BEDNARZ, S. et al. (1994): *Geography for Life*. National Geography Standards 1994. Washington D.C. : National Geographic Research & Exploration, 272 s.

A přece závěr

Významný US odborník na geografické vzdělávání P.Gersmehl vychází z prostorového myšlení (*spatial thinking*). V něm uznává pět základních témat: polohu/umístění, místo, interakci, pohyb a region v souladu s takto jeho většinou vymezeným chápáním. Nespokojuje se však s pouhým výčtem, jde podstatně dál inspirován Čajkovského Šestou symfonií, v níž slyší hudební témata rozvíjená jednotlivými hudebními nástroji. Zmiňuje rovněž Beethovenovu Pátou symfonii a vidí spojitost mezi prezentací hudební a pedagogickou, přesněji pedagogickým rozhodnutím. Píše o 'řemeslném mistrovství' pedagogů, jeho/její tvořivosti, o schopnosti rozsvítit pomyslnou žárovku v hlavě studentů znamenající pochopení důležitého pojmu, v prezentaci určité ideje. Vidí u Beethovena deduktivní přístup, zatímco u Čajkovského induktivní, on sám dává v určitých případech, např. ve zmíněných pěti tématech přednost Čajkovskému, hudba pomáhá Gersmehlovi vymezit ideu tématu.

Náš přístup preferuje poněkud jiná témata, než uznává P.Gersmehl, který je přejímá z určitých verzí geografického vzdělávání na Západě, především z US geografických standardů (*Geography for Life*, 1994), které respektuje.

Dáváme přednost tématům prostorovosti, jejímiž reprezentanty jsou místa, území (přesněji teritoria a akvatoria, naše planeta, náš svět zahrnuje přece moře), krajiny, regiony (vytratil se český název oblast, asi proto, že byl spojen s minulým režimem) a globiony, jež de Blij

nazývá 'realms', někteří naši geografové (Bičík I., Anděl J., Havlíček T. et al., 2010) jen označují jako makroregiony, ale M.Hampl (2005) považuje celé Česko za makroregion, takže tím vzniká určitý zmatek v chápání regionální/globální prostorovosti. Proto de Blijovy realms označujeme jako globiny.

Ale zpátky k Čajkovskému, který je pro Gersmehla klíčový. Na českobudějovickém sjezdu ČGS jsme přišli s akustikou krajiny (Hendrych, Hynek, 2008), která byla českou geografickou obcí přijata spíše s nevolí. Paradoxně nás to tehdy potěšilo kvůli 'protiargumentaci', nad níž jsme se bavili, a hudba pro nás byla balzámem na duši. Po létech je hudba zase tady, tentokrát v tématech prostorovosti. Může to být art-rock, nejen symfonie Čajkovského a Beethovena, oslovují i další – Martinů, Vivaldi, Ravel atd. A ta hudba by měla geografovi-pedagogovi znít v hlavě, když učí. Základem celé geografie jsou fyzická a humánní geografie, jejich spojováním, prolínáním, umocňováním atd. dospíváme k našim pěti prostorovostem – místu (J.Vávra, 2011), území, krajině (Hynek, Vávra, 2007), oblasti/regionu a globionu. Koncept chory (Hynek, 2011) je možné vzít za mustr obecného pojetí prostorovosti. Právě ta sympatická možnost volby hudby u Gersmehla je pro nás fascinující – proč si nedat půdní pokryv v hudbě krajiny? Ale i místa, ba území? Demografický vývoj v hudbě oblasti/regionu. Ale můžeme jít i obráceně: hudba oblasti/regionu v interakcích míst, pohybu obyvatel i návštěvníků. Je známo, že spisovatel Milan Kundera koncipuje své romány právě ve skrytém módu hudby. Proč bychom se i jím neměli inspirovat v geografickém vzdělávání? Zdálo by se, umění hudby je cizí světu vědy, ale to je velký omyl. Monografie Practising human geography (Cloke, Cook, et al., 2004) je v tom ještě dál, jde i o malířství, poezii atd. Obohatme geografické vzdělávání o umění. Umění lépe než geografie, která je reprezentovaná „objektivním“ vědcem“, oslovuje diváka, čtenáře, posluchače, zkrátka toho, kdo umělecký produkt chce vnímat, poznávat, prožívat. To je něco, co Relph (1976) nazývá zprostředkovanou zasvěceností (*vicarious insideness*). Taková zasvěcenost umožňuje tomu, kdo chce, kdo je připravený, naladěný (Heidegger [1927] 1996, Malpas 2008) poznávat místo, aniž by jej fyzicky navštívil, a přesto mu zprostředkovaně přes umění velmi dobře rozumí, jako kdyby tam žil. Právě z tušeného, nejasného, provokujícího je možné přejít do analytického, interpretovaného, chápaného, do geografického myšlení.

A opravdu excelentní geograf-pedagog uchopí učivo i narativně, rétoricky, básnický (už slyšíme protesty geografů z přírodovědeckých fakult) s geografickou imaginací (Gregory) překonávající módus servírování 'geografických dat', jež chápe žáka/studenta jako kontejner (v žargónu geografů londýnského Institute of Education – Kent, Balderstone, Lambert – dnes tam již nejsou...) Inspirováni H.Whitem (1973, česky 2011) jsme pro uplatnění obrazného jazyka se čtyřmi základními tropy: metaforou, metonymií, synekdochou a ironií (White, 2011, 53-4). Tato obraznost je zcela něco jiného než v českém geografickém vzdělávání oblíbené téma vizuality. Souhlasíme totiž s Deleuzem (1986, česky 2003), že viděné není výpověď, jde o geografické myšlení, o 'zpracování obrazu' v žargónu ICT.

A úplně na konec: my takhle učitele zeměpisu v Liberci připravujeme na jejich profesi.

Literatura:

BEDNARZ, S., et al. (1994): *Geography for Life. National Geography Standards 1994*. 1st edition. Washington D.C. : National Geographic Research & Exploration, 1994. p. 272

BIČÍK I., ANDĚL J., HAVLÍČEK T. et al.(2010): Makroregiony světa - regionální geografie pro gymnázia. Nakladatelství ČGS, Praha, 152 s.

CLOKE,P., COOK I., CRANG,P, GOODWIN, M., PAINTER J., PHILO C. (2004): *Practising Human Geography*. London: SAGE, 2004, 416 s.

DELEUZE G. (1986, česky 2003): Foucault. Hermann & synové. 191 s.

- GERSMEHL P. (1992): Themes and Counterpoints in Geographic Education. *Journal of Geography*, vol. 91, No 3 p. 119-23 May-Jun 1992.
- HEIDEGGER, M. (1996): *Bytí a čas*. [překl.] Ivan Chvatík. 2. opravené vydání, 2008. Praha : OIKOYMENH, str. 490. Originál: *Sein und Zeit*, 1927.
- HENDRYCH T. HYNEK A. (2007): Krajinná akustika. In *Kraft, S. et al (eds.): Česká geografie v evropském prostoru. XXI. sjezd České geografické společnosti*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie, 2007. p. 359-366
- HYNEK, A, VÁVRA J. (2007): (Přinejmenším) čtyři prostorovosti krajiny . In: *Fyzickogeografický sborník 5 z 24. výroční konference fyzickogeografické sekce České geografické společnosti 13. a 14. února 2007 v Brně. Fyzická geografie- výzkum, vzdělávání, aplikace* , ed.V.Herber, MU Brno, 2007, s.7-14
- MALPAS, J. (2008): *Heidegger's Topology: being, place, world*. 1st MIT Press paperback edition. Cambridge : Massachusetts Institute of Technology, 2008. p. 410
- RELPH, E. (1976): *Place and Placelessness*. London : Pion, 1976. pp. 155.
- WHITE, H. (1973, česky 2011): *Metahistorie. Historická imaginace v Evropě devatenáctého století*. Host, Brno, 608 s.